

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Abdullayeva Səidə Kamil

“Azərbaycanda sahibkarlığın maliyyə təminatı problemləri”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı

060403 Maliyyə

İxtisaslaşmanın adı

Maliyyə menecmenti

Elmi rəhbər

prof. Kərimov A.M.

Magistr proqramının

rəhbəri

prof. Həsənlı M.X.

BAKİ– 2015

Magistr Dissertasiyasının İş Planı

Magistr dissertasiyasının adı:

“Azərbaycanda sahibkarlığın maliyyə təminatı problemləri”.

GİRİŞ

Fəsil I : Milli iqtisadiyyatın inkişafında sahibkarlıq fəaliyyətinin nəzəri və metodoloji əsasları.

- 1.1. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarlığın nəzəri əsasları
- 1.2. Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın mövcud təşkilati-hüquqi formaları
- 1.3. Sahibkarlığın maliyyə təminatının metodoloji əsasları və əsas prinsipləri

Fəsil II: Azərbaycanada sahibkarlığın inkişafının mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və dövlətin fiskal siyasətinin sahibkarlığın stimullaşdırılmasına təsiri.

- 2.1. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafının müasir vəziyyəti və maliyyə təminatı problemləri
- 2.2. Vergi siyasəti – sahibkarlığın inkişafının bir aləti kimi
- 2.3. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun sahibkarlığın inkişafına təsiri və onun fəaliyyətindəki problemlər

Fəsil III : Azərbaycanada sahibkarlığın maliyyələşdirmə problemlərinin həlli və maliyyə təminatının gücləndirilməsi istiqamətləri.

- 3.1. Sahibkarlıq fəaliyyətində maliyyələşdirmə metodlarının təkmilləşdirilməsi
- 3.2. Kiçik və orta sahibkarlığın formalaşması və inkişafının maliyyələşdirilməsi sisteminin gücləndirilməsi istiqamətləri
- 3.3. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının maliyyə təminatı sahəsində dövlət siyasətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Nəticə və Təkliflər

Ədəbiyyatın siyahısı

Rezume

Summary

Magistrant:

Abdullayeva Səidə Kamil qızı

Elmi rəhbər:

prof. Kərimov A.M.

GİRİŞ

Sivilizasiyalı bazar iqtisadiyyatının formalaşmasının ən başlıca struktur komponentlərindən biri sahibkarlıq fəaliyyətidir. Sahibkarlıq fəaliyyəti fiziki və hüquqi şəxslərin mənfəət əldə etməsi məqsədilə qanunvericiliklə qadağan edilməyən təsərrüfat fəaliyyətinin bütün növləri, o cümlədən məhsul istehsalı, satışı və xidmət göstərilməsi formasında həyata keçirdikləri müstəqil təşəbbüskarlıq fəaliyyətidir. Zəngin məzmunu, müxtəlif növlərə və formalara malik olan sahibkarlıq fəaliyyəti iqtisadi və sosial tərəqqinin əsas şərtidir, sahibkarlar isə cəmiyyətin ən təşəbbüskar, çevik, elmi-texniki yenilikləri daha tez mənimsəyən və istehsalata tətbiq edən sosial təbəqəsidir.

Bazar iqtisadiyyatının əsas hərəkətverici qüvvəsi olan sahibkarlıq həmişə çalışır ki, mövcud iqtisadi resurslardan qənaətlə, səmərəli istifadə edərək dünya standartlarına uyğun rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalını artırsın, rəqabət bazarında öz təklifi ilə çıxış edə bilsin və nəticədə yüksək mənfəət götürsün. Deməli, milli iqtisadiyyatı formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək üçün sağlam sahibkarlıq mühitinin yaradılması, insanların sahibkarlıq ruhunda tərbiyə olunması və sahibkarlıq fəaliyyətinin öncül inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi zəruridir.

Müasir dövrdə sahibkarlığın inkişafında əsas məsələlərdən biri onun maliyyələşdirilməsidir. Maliyyə bazasının təşkil edilməsinin ən sadə və etibarlı variantı sahibkarlıq mülkiyyətçisinin öz vəsaitlərini və cəlb edilmiş vəsaitləri bu və ya digər formada yeni müəssisələrə yönəltməsidir. Azərbaycan iqtisadiyyatında bu məsələ ilə bağlı problem ondadır ki, yeni fəaliyyətə başlayan sahibkarlar kifayət qədər maliyyə vəsaitlərinə malik olurlar. Dünya praktikasında bu problem müxtəlif yollarla həll olunur. İqtisadi nəticə isə eynidir. Kifayət dərəcədə maliyyə resurslarına malik olan dövlət, bank, investisiya fondları və s. böyük risk hesabına olsa da, yeni fəaliyyətə başlayan sahibkarlara yardımçı olmalıdırlar. Bu məsələlərin həllində ayrı-ayrı sərmayəçilər üçün maraqlı amil yüksək dərəcədə mənfəət əldə etmək, dövlət strukturları üçün isə məşğulluq probleminin həll olunması və belə layihələrin sosial səmərəsidir. Ölkəmizdə sahibkarlığın, xüsusilə

də kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının maliyyələşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi nəzdində Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu yaradılmışdır.

Sahibkarlığın inkişafının maliyyə təminatının məsələsinin aktuallığını nəzərə alıb buraxılış işimi bu mövzuya həsr etdim. Buraxılış işi girişdən, 3 fəsildən, 9 paraqraftan, nəticədən və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Birinci fəsil bazar iqtisadi sistemində sahibkarlıq fəaliyyəti, onun nəzəri əsasları haqqındadır. Burada sahibkarlıq fəaliyyətinin mahiyyəti, onun nəzəri və metodoloji əsasları, sahibkarlıq fəaliyyətinin formaları, eləcə də sahibkarlığın maliyyə təminatının prinsipləri öz əksini tapır.

İkinci fəsil ölkə iqtisadiyyatında sahibkarlığın inkişafının müasir vəziyyətinin təhlilindən bəhs edir. Bu fəsildə sahibkarlığın, xüsusilə də kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşmə problemlərindən, vergi siyasətinin sahibkarlığın inkişafında bir alət kimi rolundan, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun sahibkarlığın inkişafına təsirindən və onun fəaliyyətindəki problemlərdən danışılır.

Üçüncü fəsil ölkə iqtisadiyyatında sahibkarlığın inkişafının gücləndirilməsi istiqamətlərini əhatə edir. Belə ki, bu fəsildə sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi metodlarından, onlarından təkmilləşdirilməsindən, kiçik və orta sahibkarlığın maliyyə təminatının gücləndirilməsi istiqamətlərindən, eyni zamanda kiçik və orta sahibkarlığın maliyyə təminatı sahəsində dövlət siyasətinin istiqamətlərindən bəhs olunur.

Tədqiqatın aktuallığı. Azərbaycan Respublikasında sağlam milli iqtisadiyyatın formalaşması və sahibkarlıq fəaliyyətin inkişafı xeyli dərəcədə vergi siyasətinin tlmı və praktiki tərəfindən əsaslandırılmış qaydada təkmilləşdirilməsi və tətbiqindən çox asılıdır. Bununla yanaşı, ytransformasiya olunan iqtisadiyyatda həmin prosesi ləngidən amillər fəaliyyət göstərir ki, o da sahibkarlıq fəaliyyətinə yönəldilən kredit resurslarının həcmnin və bu sferanın cəlbedicilik mühitinin səmərəliyinin azaldılmasında işsizliyin sayının artırılmasına və digər problemlərə gətirib çıxardır. Nəticədə, həm bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılmasının

vasitələrindən həm də onun sabitləşdirilməsinin iqtisadi artımı təmin edən amillərdən biri kimi sahibkarlıq fəaliyyəti özünün potensial imkanlarını reallaşdırıb bilmir. Milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi vasitələri makro iqtisadi sabitliyin təmin edilməsində, iqtisadiyyatın və onun ayrı-ayrı sektorların, həttdə bazar infrosrukturunun inkişafında mühüm rol oynayır. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı ənənəvi və alternativ maliyyə vasitələrindən istifadə etməklə yeni iş yerlərinin yaradılması, büdcə vəsaitlərinin bu məqsədlə istifadə edilməsinin qarşısının alınması, büdcə vəsaitlərinin artırılması və səmərəli istifadə edilməsinə şərait yaradır. Bazar münasibətlərinə keçid hələki, vergi siyasəti tərəfindən ölkə sahibkarlıq fəaliyyəti prosesini fəallaşdırılmasına, investisiya fəaliyyətinin canlandırılmasına və s. zəmin yaratmamışdır. Deməli ölkədə bazar iqtisadiyyatının normal fəaliyyət göstərməsi üçün onun əsasını təşkil edən bütün zəruri ünsürlərinin, xüsusilə sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması və inkişafı zəruridir. Son illər həyata keçirilən iqtisadi islahatlar Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına təkan vermiş, əhəlinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasında və iqtisadiyyatının inkişafında sahibkarlığın rolunu artırmışdır. Lakin bununla yanaşı, ölkədə keyfiyyətli məhsul bolluğunun yaradılmasında rəqabətə davamlı istehsal sahələrinin inkişafında və əhəlinin məşqulluğun təmin olunmasında sahibkarlıq hələdə həlledici amilə çevrilməmişdir.

İqtisadi inkişafa müasir səviyyəsinə uyğun respublikada sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsinin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi, ölkədə işgüzar fəaliyyəti həvəsləndirmək məqsədilə vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra problemlərin mövcudluğu tədqiqat mövzusunun seçilməsinə əsas vermişdir. Bu problemlərin tədqiq edilib öyrənilməsi, ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına uyğun vergi siyasətinin metodoloji müddəalarının və praktiki prosedurlarının işlənilib hazırlanmasına imkan yaratmışdır.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı prosesində ona təsir göstərən amillərin qiymətləndirilməsi ilə dünyanın bir sıra iqtisadçı

alimləri, o cümlədən A.Smit, Y.Şumpeter, L.Mizes, F.Xayekin, R.Kantinyon, İ.Sey, F.Nayt, A.Tyünen, K.Marks, C.M.Keyns, M.Fredman, D.A.Bağirov, M.X.Həsənlı, Y.A.Kəlbiyev, A.Q.Musayev, M.M.Sadıqov, S.A.Belousov, N.E.Zayats və başqaları məşqul olmuşdurlar.

Beləliklə, bu sahədə mövcud olan elmi tədqiqat işlərinin təhlili göstərir ki, xarici ölkələrin və respublikamızın alimlərinin tədqiqatlarında sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında vergi siyasətinin rolu kompleks şəkildə öyrənilsədə, iqtisadi münasibətlər inkişaf etdikcə bu fəaliyyətin inkişafının yeni-yeni istiqamətlərinin öyrənilməsi öz elmi aktuallığını itirmir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Maqistr işinin əsas məqsədi bazar münasibətləri şəraitində Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətinin müasir vəziyyətinin araşdırılması və bu fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrin işləyib hazırlamaqdan ibarətdir. Qoyulmuş məqsədə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələrin həl edilməsi zəruri hesab edilmişdir.

- sahibkarlığın iqtisadi aktivliyin formalaşmasında rolunu, onun yaranma tarixini, iqtisadi mahiyyətini, formalarını, sahibkarlığın inkişaf prinsiplərini açıqlamaq;
- Azərbaycan Respublikasında kiçik sahibkarlığın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi problemlərini xronoloji ardıcılıqla araşdırmaq;
- Sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı vergi orqanlarının qarşısında duran vəzifələri araşdırmaq, bu sahədə görülən tədbirləri təhlil etmək;
- Kiçik biznesin inkişafında vergilərin rolu, onların sahibkarlıq fəaliyyətinə təsirini müəyyən etmək;
- Sahibkarlığın inkişafında vergitutmanın təkmilləşdirilməsi sahəsində görülən tədbirləri açıqlamaq və bu sahədə müəyyən təkliflər vermək;
- Sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılması mexanizmini müəyyən etmək.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasları. Magistr işinin nəzəri mənbələrini Azərbaycanın və xarici ölkələrin iqtisadçı alimlərinin sahibkarlığın inkişafı, vergi

siyasəti, dövlət qanunvericilik aktları, normativ sənədlər, qərarlar, proqnozlar və metodik tövsiyələri təşkil edir. Tədqiqat işində abstraksiya, təhlil və sintez, induksiya və deduksiya, sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil, qrafik, korrelyasiya, regresiya və s. metodlarında istifadə edilib.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Tədqiqatın predmeti kimi Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi, obyektı isə vergi sistemi və onun sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına təsiridir.

Tədqiqatın informasiya bazasını-Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatları, İqtisadi İnkişaf, Maliyyə və Vergilər Nazirliyinin materialları, Milli Məclisin büdcə ,vergi siyasəti, sahibkarlıq sahəsində qanunvericilik materialları, internet şəbəkəsində mövzuya uyğun mövcud informasiyalar təşkil edir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- bazar münasibətləri şəraitində sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması, inkişafı və maliyyələşməsinin yeni nəzəri metodoloji aspektlərdən öyrənilib aşkara çıxarılması.

- sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili prinsipləri tədqiq edilib öyrənilmiş və onun maliyyə sisteminin səmərəliliyinin artırılmasında rolu əsaslandırılmışdır.

- iqtisadi inkişafın hazırki mərhələsinə uyğun vergi siyasətinin elmi-nəzəri konsepsiyası işlənib hazırlanmışdır.

- sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında vergi siyasətinin rolu açıqlanmış və gələcək fəaliyyət istiqaməti müəyyən olunmuşdur.

- sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında vergi strategiyası konseptual istiqamətləri hazırlanmış və stimullaşdırılması üzrə tövsiyələr verilmişdir.

İşin praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələrinin tətbiqi, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına, onun səmərəliliyinin artırılmasına, yeni iş yerlərinin açılmasına təsir göstərməklə yanaşı həm də tədris prosesində istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işinin quruluşu. Disertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Fəsil I : Milli iqtisadiyyatın inkişafında sahibkarlıq fəaliyyətinin nəzəri və metodoloji əsasları.

1.1. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarlığın nəzəri əsasları.

Bazarın klassik formalarının yaranması hələ ibtidai cəmiyyətin dağıldığı və quldarlıq sisteminin yarandığı tarixi dövrə təsadüf etsə də, bazar iqtisadiyyatının formalaşması yalnız kapitalizm cəmiyyəti dövründə baş vermişdir. Bu gün bazar iqtisadiyyatlı ölkələrin əksəriyyəti kapitalist sisteminə daxil olan ölkələrdir. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, bazar iqtisadiyyatının normal fəaliyyəti üçün zəruri şərt olan cəmiyyətin üzvlərinin və təsərrüfat vahidlərinin öz davranışlarında iqtisadi azadlığı məhz kapitalizm cəmiyyəti daxilində mövcud olmuşdur. Bazar iqtisadiyyatının birinci şərti iqtisadi azadlıqdır. A. Smit bu barədə yazırdı ki, “Əgər millət tam azadlıqdan istifadə edərək inkişaf edə bilməsəydi, yer üzündə haçansa tərəqqi edə bilən millət tapmaq mümkün olmazdı”. Lakin indiyədək mövcud olan bütün iqtisadi sistemlərdə bu meyar cəmiyyətin bütün sahələrinə, iqtisadiyyatın hər bir subyektinə şamil edilməmişdir. Ümumiyyətlə, kapitalizmlərdən əvvəlki sistemlərdə işçi qüvvəsinin ictimai əməyə cəlb edilməsində qeyri-iqtisadi metodlardan istifadə edilirdi. Bu cəmiyyətlərin heç birində insanların öz iş qüvvəsi üzərində azad surətdə sərəncam vermək imkanı olmamışdır. Belə bir imkan yalnız kapitalizm quruluşunda mövcud olmuşdur. Ona görə də bazar iqtisadiyyatı yalnız kapitalizm quruluşunda mövcud olmuşdur. Ona görə də bazar iqtisadiyyatı yalnız kapitalizm quruluşu əsasında yarana bilərdi.

İctimai əmək bölgüsünün əmələ gəlməsilə xüsusi mülkiyyət də əmələ gəldi. Lakin bu xüsusi mülkiyyət kapitalizm dövründəki xüsusi mülkiyyətdən köklü surətdə fərqlənir. Belə ki, kapitalizmə qədərki dövrdə xüsusi mülkiyyətə sahib olma hüququ onların bütün üzvlərinə deyil, ayrıca kiçik bir qrupa aid idi. Cəmiyyətin böyük bir hissəsinin təşkil edən təhkimli kəndlilər, qullar bu hüquqdan məhrum idi. Lakin kapitalizm cəmiyyətində xüsusi mülkiyyətlə iqtisadi azadlıq bir-birini şərtləndirir və biri digərini tamamlayır. Belə ki, cəmiyyətin hər bir üzvünün azad şəkildə xüsusi mülkiyyətə sahib olmaq hüququ var. Yəni, bu cəmiyyətdə hər bir şəxs azad fəaliyyət göstərə bilər. Bu zaman hər bir şəxs öz

fəaliyyətində hər şeydən əvvəl öz şəxsi mənfəətini əsas götürür. Beləliklə, sahibkarlıq fəaliyyətinin yalnız bazar iqtisadiyyatı şəraitində mövcudluğunu şərtləndirən aşağıdakı 3 cəhəti qeyd etmək olar.

1. Sahibkarlıq fəaliyyəti bazarla əlaqəli halda olur, yəni o, əmtəə təsərrüfatı şəraitində real məzmun alır. Həm quldar, həm də feodal təsərrüfatları xüsusi mülkiyyətə əsaslanarsa da, əsasən natural təsərrüfat formasında çıxış etmiş və qapalı xarakter daşmışdır.

2. Hər bir quldar, yaxud feodal öz təsərrüfatının səmərəli, məhsuldar fəaliyyətində maraqlı olsalar da, hər halda bu təsərrüfatların bilavasitə məqsədi mənfəət qazanmaq olmamışdır. Bunlardan fərqli olaraq sahibkarlıq fəaliyyəti hər şeydən əvvəl mənfəət naminə həyata keçirilir.

3. Sahibkarlıq fəaliyyəti əsasən iqtisadi cəhətdən azad olan insanların fəaliyyətinə əsaslanır. Quldar və feodal təsərrüfatlarında çalışanlar tam, yaxud yarımasılı vəziyyətdə olmuşlar.

Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında bir neçə baxışlara baxaq. Qərb iqtisadiyyatında ilk dəfə bu anlayışı Fransız iqtisadçısı Kantilyon işlətməmişdir. Onun fikrincə, feodalizm cəmiyyətindəki torpaq mülkiyyətçilərinə və müxtəlif növlü muzdurlara yeni iqtisadi sistemdə, yəni kapitalizm cəmiyyətində mənfəət götürmək məqsədilə digərlərindən məhsulu müəyyən qiymətə alaraq bazarda özünə də məlum olmayan qiymətə satmağa çalışan (deməli risk edən) yeni insanlar qrupu əlavə olunmuşdur. Bu insanları Kantilyon sahibkarlar adlandırılmışdır. Onun fikrincə, sahibkarlıq xüsusi növ iqtisadi funksiya olub, müxtəlif növ əmtəələr bazarında tələblə təklif arasında uyğunluq yaratmağa xidmət edir.

Fransız iqtisadçısı J.B. Sey də Smit kimi, sahibkarı risk etməsinə baxmayaraq, mənfəət götürmək məqsədilə hər hansı bir məhsul istehsal edən şəxs kimi göstərirdi. Sey öz təhlilində sahibkarlıq fəaliyyətini istehsal amillərindən səmərəli istifadə forması kimi xarakterizə edir. O, həm də sahibkarın mənfəətinin təmin edilməsi üçün istehsal amillərinin az gəlirli sahələrdən yüksək gəlirli sahələrə azad surətdə axa bilməsinə xidmət edən iqtisadi mühiti-bazar mühitini təhlil edir. Sahibkarın bütövlükdə əldə etdiyi gəlirləri və bu gəlirlərin sahibkarlıq

bilikləri və təcrübəsilə bağlı əldə edilən hissəni açıb göstərir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin klassik nəzəriyyəsi də Sey tərəfindən yaradılmışdır. Bu nəzəriyyə bazar iqtisadiyyatının tərkib hissəsi kimi bu gün də öz əhəmiyyətini saxlamışdır.

İngilis iqtisadçıları A.Smit və D. Rikardo iqtisadiyyatda sahibkarlığa xüsusi yer ayırmışlar. Smit sahibkarları öz istehsalını təşkil edən, planlaşdıran, onun nəticələri üzərində sərəncam verən, risk edən mülkiyyətçi kimi səciyyələndirir. A.Smit bazar sisteminin mərkəzi mexanizmini, yəni rəqabət mexanizmini geniş təhlil edərək göstərir ki, yalnız öz vəziyyəti barədə düşünən insanlara qarşı analoji olan daha çox adam zidd mövqedə durur. Beləliklə, bazarda fəaliyyət göstərən hər bir fərd rəqiblər tərəfindən təklif olunan qiyməti qəbul etmək məcburiyyətində qalır. Belə şəraitdə analoji məhsul istehlakçılarında nisbətən daha çox məhsul istehsal etmək istəyən sahibkar üçün alıcıların tapılması işi olduqca çətinləşir. Eyni zamanda rəqiblərinə nisbətən işçisinə daha az əmək haqqı vermək istəyən sahibkar münasib işçi tapa bilmir. Beləliklə, bazar mexanizmi bütün bazar iştirakçılarını intizamlı olmağa sövq edir.

D.Rikardo kapitalizmi mütləq daimi, təbii istehsal üsulu kimi görmüş, sahibkarlıq fəaliyyətinə isə faydalı təsərrüfatçılığın məcburi elementi kimi baxmışdır.

Alman iqtisadçısı V.Zombart sahibkarlıq qarşısında duran məqsədi 2 yerə: əsas və asılı məqsədlərə bölmüşdür. Onun fikrincə, mənfəət əldə edilməsi sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas deyil, ikinci dərəcəli məqsədidir. Bu fəaliyyətin əsas məqsədi isə daimi inkişaf etmək, genişlənməkdir. Bu məqsədə çatmaq üçün sahibkar risk etməli, inadkarlıq və inam göstərməlidir, ümumi mənafe naminə bir çox insanları işə cəlb etməyi bacarmalıdır.

Avstriya iqtisadçısı Y.Şumpeterin sahibkarlıq haqda fikirləri də maraqlıdır. Sahibkarı novator adlandıran Şumpeter onun başlıca vəzifəsi kimi istehsal amillərinin yeni kombinasiyasına və beləliklə də, iqtisadi tərəqqiyə nail olmağı əvvəldən görə bilmək, köhnəliyə zidd çıxmaq, yenilik tapıb onu tətbiq etmək, qabaqcadan verilmiş proseslər əsasında deyil, həmin prosesləri özü müəyyən edərək fəaliyyət göstərmək qabiliyyətidir. Sahibkar fəaliyyətinin subyektivi həm

istehsalın sahibi, fərdi kapitalist və ya mülkiyyətçi, həm də istehsal müəssisinin, bankın, səhmdar cəmiyyətinin idarəedicisi ola bilər.

Fransız iqtisadçısı A.Marşalın iqtisadi tətqiatlarında da sahibkarlıq fəaliyyətinin tətbiqinə rast gəlmək olar. O, ilk dəfə istehsalın 3 klassik amilləri (torpaq, kapital, əmək) siyahısına dördüncü amili – təşkili əlavə etmişdir. Məhs o vaxtdan etibarən sahibkarlıq anlayışı geniş mənada təsəvvür edilir. Marşal sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas sferası kimi istehsal sferasını qəbul edir. Digər tərəfdən o, azad sahibkarlıqla bazar iqtisadiyyatının əsas şərti olan iqtisadi azadlığı eyniləşdirməklə sahibkarlıq fəaliyyətini bazar iqtisadiyyatının fərqləndirici xüsusiyyəti kimi qeyd etmişdir.

Nobel mükafatı laureatı, İngilis iqtisadçısı F.A.Xayek sahibkarlıq fəaliyyətinə yeni aspektdən yanaşmışdır. Onun fikrincə sahibkarlıq fəaliyyətinin mahiyyəti yeni iqtisadi imkanların axtarılması və öyrənilməsidir.

Marksizmin iqtisadi nəzəriyyəsində isə sahibkarlığa demək olar ki yer verilməmişdir. K. Marks sahibkar və kapitalist anlayışlarını bir-birindən ayırmamış, kapitalistin bütün iqtisadi fəaliyyətini dəyər və izafi dəyər təlimi baxımından təhlil etmişdir. Bu təlimə görə, kapitalistin mənfəənin mənbəyini muzdlu fəhlələr tərəfindən yaradılan dəyərin (məhsulun) haqqı ödənilməmiş hissəsi təşkil edir. Sahibkara məxsus olan risk etmək, qabaqcadan görmək, yenilikçi olmaq, səmərəli idarə etmək və s. anlayışlara isə Marks öz iqtisadi təlimində yer verməmişdir.

Sahibkarlıq fəaliyyətilə bağlı məsələlərdən biri də sahibkarlığın subyektidir. Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun I bölməsinin III maddəsində yazılır:

1. Sahibkarlıqla Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş hallar istisna edilməklə aşağıdakılar məşğul ola bilər

- fəaliyyət qabiliyyəti olan Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşı;
- mülkiyyət formasından asılı olmayaraq hüquqi şəxslər;
- hər bir xarici vətəndaş və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs;
- xarici hüquqi şəxslər.

2. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı məsələləri həllini və ya bu fəaliyyətə nəzarəti həyata keçirən dövlət orqanlarının vəzifəli şəxslərinə və mütəxəssislərinə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq qadağandır.

3. Sahibkarlıq fəaliyyətinin və mülkiyyətçi ilə münasibətlərin xarakterindən asılı olaraq sahibkarlıq fəaliyyəti ilə həm mülkiyyətçinin özü, həm də onun müəyyən etdiyi səlahiyyətlər daxilində təsərrüfatın başçısı hüququ əsasında mülkiyyətçinin əmlakını idarə subyekt məşğul ola bilər.

4. Müəssisəni idarə edən subyektin və əmlakın mülkiyyətçisinin münasibətləri tərəflərin qarşılıqlı öhdəliklərinin, hüquqlarını və məsuliyyətlərini müəyyən edən müqavilə (bağlaşma) ilə tənzimlənir.

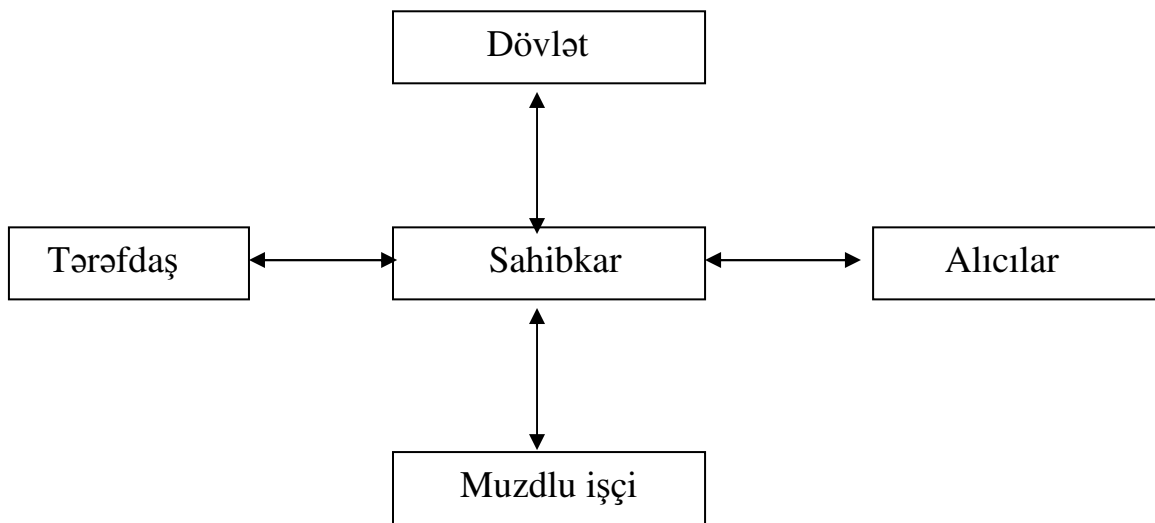
Müəssisənin mülkiyyətçisi müəssisəni idarə edən şəxslə müqavilə bağlandıqdan sonra müqavilədə, müəssisənin nizamnaməsində və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulan hallar istisna edilmədiklə müəssisənin fəaliyyətinə qarışa bilməz.

Göründüyü kimi, bəzi istisna halları çıxsaq, hər bir şəxs sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul ola bilər. Lakin bununla belə, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün bir sıra tələblər irəli sürülür. Bu tələblərin bəzilərinə nəzər salmaq. Bunlardan biri kapitalla malik olmaqdır. Bu kapital ya lap əvvəldən sahibkarın özünə məxsus ola bilər, ya da o, həmin kapitalı kəndən məsələn, icarə formasında əldə edə bilər. Kapital sahibkara istehsal ehtiyatlarını öz sərəncamına almaq imkanı verərək, sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamaq üçün əlverişli start vəziyyəti yaradır. Lakin bu kapitaldan səmərəli və mənfəətlə istifadəni təmin etmir. Həm də, bu kapitalın ilkin həcmi sahibkarlıq fəaliyyətinin imkanlarına təsir etsə də, onun keyfiyyəti ilə bilavasitə əlaqədar deyildir. Qərbi ölkələrinin sahibkarlıq sahəsindəki təcrübələri göstərir ki, bir sıra hallarda bu sahədə əldə edilən qələbə pulun, kapitalın ilkin həcmi ilə əlaqədar olmayıb, yenilikçilik, risk, ideya ilə asılı halda yaranmışdır. Yəni, kapital sahibkarlıq fəaliyyəti üçün zəruri olsa da, kifayət deyildir. Bu sahədə müvəffəqiyyət qazanmaq üçün bir sıra cəhətlər məsələn, mürəkkəb bazar konyukturası şəraitində düzgün qərar çıxara bilmək, istehsal amillərinin ən səmərəlisindən istifadə etməyə nail olmaq, elim-texniki tərəqqidən

istifadə etmək, iş görmək bacarığı və s. tələb olunur. Bunlarla yanaşı, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün xüsusi təfəkkür tərz, konkret olaraq sahibkarlıq təfəkkürü tələb olunur ki, bunun da tərkib hissəsi kimi təşəbbüskarlıq, digərləri ilə münasibətə girmək bacarığı, yüksək məsuliyyət hissi, təşkilatçılıq, qətilik, inadkarlıq, liderliyə can atmaq və s. xüsusiyyətlər sahibkarda cəmləşməlidir.

Lakin yuxarıda göstərilən keyfiyyətlərin hamısı sahibkarda cəmləşməyə də bilər. Bu halda həmin şəxslər özlərində olmayan keyfiyyətlərə malik olan digər şəxslərlə şəriklik, payçılıq və digər şərtlər daxilində müştərək sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul ola bilər. Belə olduqda isə həmin şəxslər sahibkarlıq fəaliyyətinin birgə, kollektiv subyektlərinə çevrilirlər. Bəzi ölkələrdə dövlət özü də zəruri hallarda müvafiq müəssisələrin, idarə və təşkilatların simasında sahibkarlıq fəaliyyətinin subyektinə çevrilir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin subyektləri bir-birilə qarşılıqlı fəaliyyətdə və asılıqda iştirak edirlər. Bu asılılığı aşağıdakı şəkildə görmək olar.

Şəkil 1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin subyektləri arasında asılılıq.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin subyektlərinin 4 funksiyası var:

1. Sahibkar iqtisadi fəaliyyəti üçün zəruri olan bütün resusları bir yerə toplayır. Bunlara təbii, investisiya və əmək resuslarını aid etmək olar.
2. Sahibkar iqtisadi fəaliyyətin ən əsas məsələləri üzrə qərarlar qəbul edir.

3. Sahibkar yenilikçidir.
4. Sahibkar öz vəsaiti, iş vaxtı və iqtisadi mühitdəki nüfuzu ilə risk edir.

Sahibkarlıq fəaliyyətilə bağlı məsələlərdən biri də sahibkarlıq fəaliyyətinin obyektidir. Ən ümumi mənada sahibkarlığın obyektini kimi əmtəələr istehsalı, onların satışı və ya müxtəlif növ xidmətlər göstərilməsi formasında həyata keçirilən iqtisadi fəaliyyət başa düşülür. Yəni sahibkarlıq fəaliyyəti əmtəələr və xidmətlərlə bağlıdır. Əmtəələr fiziki, maddi əşyalardır, xidmətlər isə görünməzdir, maddi deyildir. Xidmətlə bağlı sahibkarlıq fəaliyyəti daha geniş vüsət almışdır. Bu sahibkarlıq fəaliyyətinə bank, sığorta, nəqliyyat, turizm, reklam və s. xidmətlər aiddir. Əmtəələrin satışı ilə əlaqədar xidmətlər də vardır. Əmtəənin istehlakçılara çatdırmaq, quraşdırmaq, satışından sonra qulluq etmək və digər xidmətlər buna miasl ola bilər. Yuxarıda deyilənləri ümumiləşdirsək, sahibkarlıq fəaliyyətinin obyektini kimi əmtəə (xidmət) istehsalı, satış və müxtəlif növ xidmətlər göstərilməsidir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin məzmunundan danışdıqda, sahibkarlıq fəaliyyətinin mühitini də qeyd etmək lazımdır. Sahibkarlıq mühiti özündə iqtisadi sərbəstlik dərəcəsini, sahibkarlar ordusunun mövcudluğunu, iqtisadi əlaqələrin bazar tipləri çoxluğunu, sahibkarlıq kapitalının formalaşmasının və zəruri ehtiyatların istifadəsinin mümkününü birləşdirən ictimai-iqtisadi şəraitdir. Bu mühit 2 qrupa ayrılır: sahibkarlıq fəaliyyətinin xarici və daxili mühiti.

Sahibkarlıq xarici mühitinə aşağıdakılar aid edilir: iqtisadi, siyasi, hüquqi, sosial-mədəni, texnoloji, coğrafi və infrastruktur amilləri. Müəssisənin xarici mühitinə aşağıdakılar aid edirlər: işçilərin peşəkarlıq səviyyəsi, firmanın alıcılar arasında nüfuzu, həmkarlar ittifaqı, rəqiblər, dünya bazarının vəziyyəti, ETT-nin nailiyyətləri və s.

Bu amillər haqda qısa məlumat verək. İqtisadi mühitə ilk növbədə əhalinin alıcılıq qabiliyyətini aid etmək olar. Çünki, o, sahibkarın məqsədinə nail olmaq yəni mənfəət əldə etmək vasitəsidir. Sahibkarlığın inkişafı üçün siyasi mühit iqtisadi mühit qədər önəmlidir. Hökumətin iqtisadi siyasəti, siyasi məqsəd və vəzifələri, iqtisadiyyatı idarəetmə üsulları sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırır və

ləngidə bilər. Sahibkarlıq fəaliyyəti üçün siyasi sabitlik xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sahibkar gələcəyin qeyri-müəyyənliyini sevmir. Çünki, o, öz əmlakı ilə risk edir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi təminatı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sahibkarlıq fəaliyyəti yalnız qanunvericiliyə əsaslanmaqla və qanunvericiliklə müdafiə olunmaqla inkişaf edə bilər. Hər bir ölkədə qanunvericilik aktları ilə sahibkarlıq fəaliyyəti üçün hüquqi mühit yaradılmalıdır. Sosial-mədəni mühitə ictimai şüur, əxlaqi və dini normalar, əhalinin təhsil səviyyəsi, yaş-cins tərkibi adət-ənənə və s. aid edilə bilər. Bunlar insanların həyat tərzini, zövqünü, dünyagörüşünü, işə münasibətini formalaşdırır, onların müxtəlif növ əmtəələrə və xidmətlərə, əmək haqqı səviyyəsinə, əmək şəraitinə tələbatını müəyyən edir. Sahibkarlıq fəaliyyəti həmişə müəyyən texnika və texnologiyadan istifadəyə əsaslanır. Cəmiyyətdə elmin, texnikanın və texnologiyanın inkişaf səviyyəsi ənənəvi sahələrdə sahibkarlıq fəaliyyətinə əlverişli təsir etməklə yanaşı yeni sahibkarlıq fəaliyyəti sahələri yaradır. Yalnız yeni, qabaqcıl texnologiya sahibkara rəqabət mübarizəsində qalib gəlmək imkanı verir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirildiyi ərazinin coğrafi mövqeyi, təbii-iqlim şəraiti, təbii sərvətləri, avtomobil, su, hava, dəmir yol şəbəkəsi və s. coğrafi mühiti təşkil edir. Bu mühit sahibkarlığın bu və ya digər sahələrinin üstün inkişafına şərait yaradır, sahibkarlar tərəfindən ölkəyə investisiyaların yönəldilməsinin mühüm amilini təşkil edir. İnfrastruktur ünsürləri də sahibkarlıq mühitində mühüm yer tutur. Bu mühit sahibkarların sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəliliyinə kömək edən müxtəlif təşkilatlar şəbəkəsindən ibarətdir. İnfrastruktur ünsürlərinə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bu və ya digər dərəcədə əlaqədar olmasına baxmayaraq, aşağıdakıları aid etmək olar: maliyyə xidməti göstərən banklar; əmtəələrin bölüşdürülməsi üzrə xidmət göstərən pərakəndə və topdan satış obyektləri; hüquq, mühasibat uçotu, auditor xidmətlərini göstərən firma və idarələr; bazarların öyrənilməsi üzrə marketinq strukturları; reklam; nəqliyyat agentlikləri; sığorta şirkətləri; rabitə və informasiya strukturları; lizinq şirkətləri və s.

Müəssisənin daxili mühiti sahibkarın bilavasitə təsirinə məruz qala bilən amillərdən ibarətdir. Yəni bu amillər sahibkar tərəfindən idarə oluna bilər. Sahibkarlıq fəaliyyətinin daxili mühitinin əsas amilləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- Sahibkarlıq məqsədi;
- Məqsədinə nail olmaq üçün seçiləcək texnologiya;
- Seçilmiş texnologiyaya uyğun təşkilatı struktur;
- Struktur bölmələrinin vəzifələri;
- Qoyulan vəzifələrin icraçıları (işçiləri)

Sahibkarın məqsədi onun fəaliyyət göstərdiyi xarici və daxili mühitin elementlərinin təsiri ilə formalaşır.

1.2. Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın mövcud təşkilati-hüquqi formaları.

Sahibkarlığın müxtəlif təşkilati-hüquqi formaları mövcuddur :

Sahibkarlığın təşkilati-hüquqi formaları bir sıra əlamətlərə görə fərqlənilirlər ki, bunlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- kapital sahibinin idarəetmədə və müəssisənin istehsal fəaliyyətində şəxsən iştirakının zərurilik dərəcəsi;
- sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən vətəndaşın və kommərsiya təşkilatının kapital mülkiyyətçisinin kreditorlar qarşısında əmlak məsuliyyətinin dərəcəsi;
- müəssisənin nizamnamə kapitalına qoyulan vəsaitin qaytarılması imkanı və qaydası.

Kollektiv sahibkarlığın ən geniş yayılmış formaları təsərrüfat-yoldaşlıq və təsərrüfat-cəmiyyət hesab edilir. Bunlar bir sıra ümumi cəhətlərə malikdirlər:

- təsisçilərin qoyduqları pay hesabına yaranmış əmlak, həmçinin onların fəaliyyəti prosesində istehsal və əldə edilənlər üzərində mülkiyyət hüququ vardır;
- onların hamısı ümumi mülkiyyət hüququna malik olan kommərsiya təşkilatlarıdır;
- cəmiyyət və yoldaşlıq hüquqi şəxs kimi digər cəmiyyətlərdə və yoldaşlıqlarda iştirak edə bilərlər;

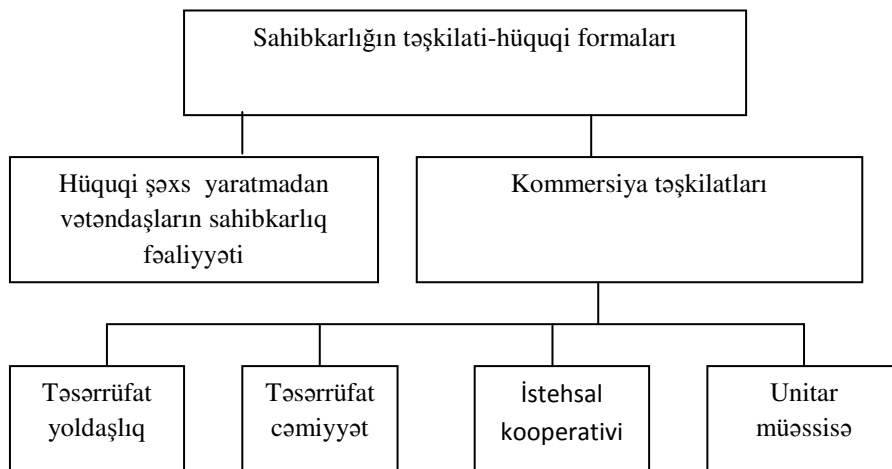
- nə qədər ki, cəmiyyət və yoldaşlıq öz əmlakının mülkiyyətçisidir, onların təsisçilərinin cəmiyyətə münasibətə görə yalnız məcburi xarakterli hüququ vardır.

Təsərrüfat yoldaşlıq və təsərrüfat cəmiyyət təsərrüfatçılığın təşkilati-hüquqi formasına görə bir-birinə yaxındır ki, bu da bir növdən digərinə keçməyə imkan verir. Ancaq onların arasında əsas fərq ondan ibarətdir ki, təsərrüfat yoldaşlıqda şəxslər birləşir, təsərrüfat cəmiyyətdə isə kapitallar birləşir. Bu əsas fərq onların hüquqi vəziyyətini müəyyən edir:

- təsərrüfat yoldaşlıqda sahibkarlıqla fərdi sahibkarlar, yaxud kommersiona təşkilatları məşğul ola bilər;

- cəmiyyət bir şəxs tərəfindən yaradıla bilər, yoldaşlıq isə yox.

Şəkil 2. Sahibkarlığın təşkilati-hüquqi formaları.

Hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan vətəndaş öz öhdəliklərinə görə bütün əmlakı ilə cavabdehdir.

Fərdi sahibkarlıq həm fərdi (təkbəşinə) yaradılan müəssisə əsasında, həm də yoldaşlıq və cəmiyyət formasında yaradılan müəssisə vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

Xüsusi fərdi müəssisə bir nəfərin şəxsi mülkiyyəti olaraq həm biznes fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə görə və həm də bu fəaliyyətlə bağlı alınan

nəticələrə görə tam məsuliyyət daşıyır. Xüsusi fərdi müəssisənin nizamnamə fondu mövcud qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddətdə müəssisənin hesablaşma hesabına təsisçinin qoyduğu vəsaitdən əmələ gəlir.

Fərdi müəssisənin əmlakı müəssisənin təsisçiləri və iştirakçılarının, həmçinin onun mənfəətində iştirak edən şəxslərin qoyduqları pay hesabına formalaşır.

Fərdi müəssisədə əmək fəaliyyəti ilə həm təsisçi, həm də əmək müqaviləsi əsasında vətəndaşlar məşğul olurlar. Muzdlu işçilərə əməkhaqqı ödənilir, həmçinin mövcud qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş sosial-iqtisadi təminatlar verilir.

Fərdi müəssisənin özünün ayrıca hesablaşma hesabı, valyuta hesabı olur. Müəssisənin əmlakı mövcud və müqavilə qiymətilə müəyyən edilmiş həcmdə balansda qeyd olunur. Prinsipcə müəssisənin idarəetmə strukturunun istənilən variantı mümkündür. O, işçilərin sayı, istehsalın xarakteri, mülkiyyətçinin ixtisas səviyyəsi və kompetensiyası kimi amillərdən bilavasitə asılıdır.

Sahibkarlıq fəaliyyətində istifadə olunan kapitalın və sahibkarın intellektual potensialının artması təsərrüfat yoldaşlıq yaratmaqla təmin edilə bilər ki, bunun da iki növü olur: tam şərikli, payçı və şərikli.

Şərikli (tam ortaqlı) müəssisə azı iki fiziki və hüquqi şəxs tərəfindən müqavilə əsasında təsis edilir. Müəssisənin şərikləri onun öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə görə özlərinin bütün əmlakı ilə məsuliyyət daşıyırlar. Fəaliyyət göstərən müəssisəyə sonradan daxil olan şərik həm də müəssisənin əvvəlki borclarına görə bütün əmlakı ilə məsuliyyət daşıyır. Müəssisədən çıxan şərik həmin vaxta kimi müəssisənin fəaliyyəti nəticəsində yaranmış borclara görə digər iştirakçılarla birlikdə bütün əmlakı ilə məsuliyyət daşıyır.

Payçı və şərikli (komandit ortaqlıqlar) müəssisə azı bir şərik və payçı tərəfindən təsis edilir. Şərik və payçı həm fiziki şəxs, həm də hüquqi şəxs ola bilər. Şərik müəssisənin öhdəliklərinə və borclarına görə özünün bütün əmlakı ilə, payçı isə yalnız müəssisəyə verdiyi pay həcmində məsuliyyət daşıyırlar. Fəaliyyət göstərən müəssisəyə daxil olan şərik həm də müəssisənin həmin vaxta kimi olan borclarına görə də bütün əmlakı ilə məsuliyyət daşıyır. Müəssisədən çıxan şərik

həmin vaxta kimi yaranmış borclara görə də digər şəriklərlə birgə öz əmlakı ilə məsuliyyət daşıyır.

Müəssisənin idarə heyətinin üzvlərinin seçilməsində və onların səlahiyyətlərini müəyyənləşdirən nizamnamə müddələrinin qəbul edilməsində yalnız şəriklərin səs vermək hüququ vardır. Nizamnamənin digər müddələrinin qəbul edilməsində və müəssisədaxili məsələlərin həllində həm də payçıların səs vermək hüququ vardır. Payçı və şərik müəssisədən çıxdıqda öz payını geri alır.

Yoldaşlığın göstərilən növlərinə bir neçə ümumi əlamətlər xasdır:

1. Yoldaşlıq – insanların könüllü birləşərək sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmasıdır. Praktiki olaraq yoldaşlığa çox da böyük olmayan bir qrup şəxslər daxil olur. Şərikləri vahid maraq birləşdirir.

2. Yoldaşlıq – müqavilə birliyidir. Müqavilə yazılı şəkildə bağlanılır və tam iştirakçıların hamısı tərəfindən imzalanır. Təsis müqaviləsində şəriklərin adı, onun yerləşdiyi yer və idarəetmə qaydası haqqında məlumatlar, qoyulan kapitalın həcmi və tərkibi, nizamnamə kapitalında iştirakçıların payının dəyişilməsi, iştirakçıların məsuliyyəti barədə məlumatlar əks etdirilir.

3. Yoldaşlıq – əmlak vasitələrinin birləşməsidir, hansı ki, pul, əşya, daşınan və daşınmaz əmlak şəklində bağlanıla bilər. Daşınmaz əmlaka torpaq sahəsi, su obyekt, meşə, bina, tikililər və s. aid edilir. İştirakçılar həm özünün bütün əmlakını, həm də onun müəyyən hissəsini qoymaq hüququna malikdir.

4. Yoldaşlıq – maddi vəsaitlərlə yanaşı şəxsi qüvvənin birləşməsidir. Şəxsi iştirak işin yerinə yetirilməsində, yaxud xidmətlər göstərilməsində təşkilati, sərəncam və idarəetmə fəaliyyətinin həyata keçirilməsində, intellektual əməkdə ola bilər. Bu cür iştirakçının payı müxtəlif ola bilər, ancaq müəssisənin fəaliyyətində hər hansı formada şəxsi iştirakı mütləq vacibdir, əks təqdirdə iştirakçının mənfəətdən pay istəmək hüququ yoxdur.

5. Yoldaşlığın məqsədi özünün xarakterinə görə ən müxtəlif birgə fəaliyyətdən mənfəət alınması hesab edilir.

Beləliklə, yoldaşlıq – öz maddi vəsaitlərini birləşdirən və şəxsi səyləri ilə müştərək fəaliyyətdən mənfəət alınmasına çalışan iştirakçıların bağlılıqları müqaviləyə əsaslanan korporasiyadır.

Sahibkarlıq korporasiyasının müasir təşkilati formalarından biri də təsərrüfat cəmiyyətləridir. Təsərrüfat cəmiyyətlərinin aşağıdakı növləri fərqləndirilir: məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlər, əlavə məsuliyyətli cəmiyyətlər, səhmdar cəmiyyətləri.

Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlər bir və ya bir neçə şəxs tərəfindən təsis edilir. Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin nizamnamə kapitalı hər bir təsisçinin kapitalının xüsusi çəkisi əsasında formalaşır. Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin iştirakçıları onun öhdəliklərinə cavabdehlik daşımır və qoyduqları əmanətin dəyəri çərçivəsində cəmiyyətin fəaliyyəti ilə bağlı zərərlik riskini öz üzərinə götürürlər.

Məhdud məsuliyyətli cəmiyyət – ilkin kapitalı iştirakçıların müəyyən pay şəklində təqdim etdikləri vəsaitlə formalaşan korporasiyadır. İştirakçılar qoyduqları həmin pay çərçivəsində məsuliyyət daşıyırlar. Məhdud məsuliyyətli cəmiyyət şəxsi element və maddi elementi daha harmonik əlaqələndirməyə imkan verir.

Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin iştirakçıları həm fiziki və həm də hüquqi şəxs ola bilər. Cəmiyyət bir şəxs tərəfindən də yaradıla bilər. Cəmiyyətin iştirakçıları uğursuzluq baş verdiyi hallarda çox ziyana düşəcəkləri barədə narahat olmurlar. Çünki onlar cəmiyyətə daxil olarkən özlərinin qoyduqları pay həcmində risk edirlər.

Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərdən fərqli olaraq ***əlavə məsuliyyətli cəmiyyətin*** iştirakçıları cəmiyyətin təsis sənədləri əsasında müəyyən edilmiş əmanətin dəyəri çərçivəsində istər öz əmanətləri üzrə öhdəliklərə və istərsə də cəmiyyətin bütün fəaliyyətinə birgə məsuliyyət daşıyırlar. Əlavə məsuliyyətli cəmiyyətin təsis sənədləri məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin tələblərinə, ünvanına və təsisçilərinə uyğun gəlməlidir.

Korporasiyanın bu iki müqayisəli növləri arasında fərq aşağıdakılardan ibarətdir. Əlavə məsuliyyətli cəmiyyətdə iştirakçılar cəmiyyətin əmlakı

çatmayanda öz şəxsi əmlakları ilə cəmiyyətin öhdəliklərinə cavabdehlik daşıyırlar. Beləliklə, iştirakçılar qoyduqları əmanəti bir neçə dəfə artırma bilərlər və bu nizamnamədə əks etdirilir. İştirakçılar həmrəy olaraq əlavə məsuliyyət daşıyırlar. Əlavə məsuliyyətli cəmiyyətin iştirakçıları öz qoyduqları əmanətlə yanaşı əlavə əmlaka da cavabdehdirlər. Bu cəmiyyətin üzvlərinə imkan verir ki, əlavə məsuliyyətli cəmiyyətin fəaliyyətindəki uyğunsuzluqlarla əlaqədar riski azaltsın, yaxud məhdudlaşdırsın.

Əlavə məsuliyyətli cəmiyyətin iştirakçılarından hər hansı birinin müflisləşdiyi halda cəmiyyətin öhdəliklərinə görə onun məsuliyyəti qalan iştirakçılar arasında onların qoyduqları əmanətə uyğun proporsional bölüşdürülür. Hərçənd nizamnamədə belə olan halda başqa norma nəzərdə tutula bilər.

Səhmdar cəmiyyəti təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirmək məqsədilə nizamnamə fondunu səhm buraxmaq yolu ilə formalaşdıran fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən könüllü saziş əsasında yaradılan müəssisədir. Səhmdar cəmiyyəti qapalı, yaxud açıq tipli səhmdar cəmiyyəti formasında yaradılır. Səhmləri yalnız təsisçilər arasında bölüşdürülən və təsisçilərin əksəriyyətinin razılığı ilə özgəninkiləşdirilən cəmiyyət qapalı tipli səhmdar cəmiyyəti hesab edilir. Səhmləri müstəqil surətdə özgəninkiləşdirilə bilən cəmiyyət açıq tipli səhmdar cəmiyyəti hesab edilir.

Açıq səhmdar cəmiyyəti (ASC) yaradılarkən səhmlər bütün istəyənlərə aydın şəkildə satılır. ASC həmçinin səhmlərin azad satışını həyata keçirmək hüququna malikdir, ASC-də təsisçilərin müəyyən edilmiş minimum sayda səhmləri olmalıdır ki, kənardan onlara qarşı mümkün sui-istifadə, xəyanət hallarını aradan qaldıra bilsinlər. ASC-nin başlıca cəlbedici xassəsi odur ki, onun iştirakçıları başqa səhmdarların razılığı olmadan onlara məxsus səhmləri ala bilərlər.

Qapalı səhmdar cəmiyyətinin (QSC) yaradılması prosesində səhmlər yalnız onun təsisçiləri, yaxud əvvəlcədən müəyyən edilmiş qrup şəxslər arasında bölüşdürülür. Əgər QSC təsisçilərindən biri hər hansı cəmiyyətdən çıxıb öz səhmlərini satmaq istəyirsə, onda həmin səhmləri həmin cəmiyyətin digər üzvləri

ala bilər. Yalnız səhmlərin satılması təklifindən 30 gündən 60 günədək müddətdə onları cəmiyyət üzvlərindən alan tapılmazsa, onda üçüncü şəxsə satmaq olar.

Səhmdar cəmiyyətləri dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesində orta və iri müəssisələrin əsasında yaradılır. "Səhmdar cəmiyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1994-cü il) ölkə ərazisində səhmdar cəmiyyətlərin yaradılmasını və fəaliyyətini tənzimləyir.

İstehsal kooperativi birgə istehsal, yaxud digər təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirmək üçün üzvlük əsasında vətəndaşların könüllü şəkildə birləşməsidir. İstehsal kooperativinin üzvləri kooperativin öhdəliklərinə görə onun nizamnaməsində nəzərdə tutulan həcmdə və qaydada məsuliyyət daşıyırlar. İstehsal kooperativinin üzvləri beş nəfərdən az olmamalıdır. İstehsal kooperativinin ali idarəetmə orqanı onun üzvlərinin ümumi yığıncağı sayılır. Kooperativin icra orqanı idarə heyəti və onun sədri hesab edilir. Kooperativin mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada əməkdə iştirakı nəzərə almaqla təkcə mənfəət deyil, həm də ləğv edilən kvota bölünür.

İstehsal kooperativinin üstün cəhətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- kooperativin mənfəəti onun üzvləri arasında qoyduqları paya mütənasib deyil, onların əmək töhfəsinə uyğun olaraq bölüşdürülür. Bu qaydada, həmçinin kooperativ ləğv edildikdən və kreditorların tələbləri ödənildikdən sonra qalan əmlak bölüşdürülür;

- qanunvericiliklə kooperativ üzvlərinin sayının məhdudlaşdırılmaması fiziki şəxslərin kooperativə daxil olmaları üçün böyük imkanlar yaradır;

- kooperativin idarə olunmasında bütün üzvlər eyni hüquqa malikdirlər, belə ki, hər birinin yalnız bir səsi vardır.

Unitar müəssisə ona təhkim edilmiş mülkiyyətçinin əmlakına mülkiyyət hüququ olmayan kommərsiya təşkilatıdır. Unitar müəssisənin əmlakı bölünməzdir, müəssisənin işçiləri arasında və paylara görə bölüşdürülə bilməz. Unitar müəssisə formasında yalnız bələdiyyə müəssisəsi yaradıla bilər. Unitar müəssisənin nizamnaməsində fəaliyyətin predmeti və məqsədi, həmçinin müəssisənin nizamnamə fondunun həcmi, onun formalaşması qaydası və mənbələri haqqında

məlumatlar əks etdirilməlidir. Dövlət, yaxud bələdiyyə unitar müəssisənin əmlakı dövlət, yaxud bələdiyyə mülkiyyətində olur və təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisəyə məxsusdur. Unitar müəssisə əmlakının mülkiyyətçisi, qanunla nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla müəssisənin öhdəliklərinə görə cavabdeh deyil. Dövlət müəssisəsi dövlət mülkiyyətinə əsaslanır və 2 formada olur. a) əmlakı tamamilə dövlətə məxsus, b) səhmlərin nəzarət paketi dövlət orqanlarına məxsus olan müəssisələr. Dövlət müəssisələri xüsusi bölmənin öz kapitalını yönəltmək istəmədiyi və ya yönəldə bilmədiyi sahələrdə sahibkarlıq fəaliyyəti həyata keçirirlər. Məsələn, iş yüksək kapital tələb etdikdə, fəaliyyətin nəticəsinin müddəti və kəmiyyəti məlum olmadıqda, istehsal edəcəyi məhsul və ya xidmət dövlət tərəfindən tənzimləndikdə və s. hallarda. Fərdi (ailə) müəssisə vətəndaş mülkiyyətində və ya onun ailə üzvlərinin ümumi pay mülkiyyətində olan müəssisələrdir. Mülkiyyətçi müəssisənin öhdəliklərinə öz əmlakı ilə qanunvericilikdə nəzərdə tutulan qaydada məsuliyyət daşıyır. Fərdi müəssisənin bir neçə üstünlükləri vardır. Məsələn, işə başlamaq və onun fəaliyyətinə son vermək asandır. Burada sahibkar heç kəslə məsləhətləşmək, heç kəsdən icazə almaq (dövlətdən başqa) məcburiyyətində deyil. Ancaq dövlətdən lisenziya alıb işə başlayır, gəlirlərini heç kimlə bölüşmür, buna görə də sahibkar işin nəticəsinə son dərəcə maraqlıdırlar. Öz müəssisəsini gələcək nəslinə miras kimi saxlaya bilər və s. Bu müəssisələrin həmçinin mənfi cəhətkəri də vardır. Məsələn, sahibkar müəssisəsinə görə limitsiz öhdəlik daşıyır. Əgər müəssisə səmərəli fəaliyyət göstərməzsə, bütün müəssisəyə sahibkar özü cavabdehdir, fəaliyyətə başlamaq üçün çox maliyyə vəsaiti tələb oluna bilər, bu da hamıya sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamağa imkan vermir. İşə tək idarə etmək çətin ola bilər, tək işləyəndə sahibkar bəzi gəlirlərdən məhrum olur. Məsələn, sığorta, məzuniyyət və s. ödəmələr. Bu müəssisələr adətən qısamüddətli fəaliyyət göstərdiklərindən, digər sahibkarlıq strukturları, əsasən də maliyyə-kredit təşkilatları onlarla fəaliyyətə həvəs göstərmirlər.

Sahibkarlığın təşkilati-hüquqi formasını seçərkən aşağıdakı əsas amilləri nəzərə almaq lazımdır:

- sahibkarın qarşısına qoyduğu məqsəd və mövcud sosial-iqtisadi mühitdə onun həyata keçirilməsi yolları;
- ilkin kapitalın yaradılması üsulu;
- istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üsulları;
- biznesin təşkilati forması və idarəetmə metodları;
- təsərrüfat subyektlərinin yaradılması, fəaliyyəti və ləğv edilməsini tənzimləyən qanunvericilik və normativ-hüquqi baza;
- sahibkarın istifadə etdiyi əmlakın mülkiyyət forması;
- istehsalın təşkili forması;
- müəssisə gəlirinin bölüşdürülməsi qaydası.

Sahibkarlığın təşkilati-hüquqi formasının seçilməsi haqqında qərar qəbul edərək sahibkar müəyyənləşdirir:

- ona tələb olunan mümkün hüquq və öhdəliklərin səviyyəsi və həcmi. Bu sahibkarlığın profili və məzmunundan, mümkün tərəfdaşlar dairəsindən, mövcud qanunvericilikdən asılıdır;

- müəssisənin nizamnamə fondunun yaradılması formasını. Bu sahibkarlığın profili və məzmunundan, şəxsin imkanlarından, fəaliyyət miqyasından, sahibkarlığın həyata keçirildiyi sahədə rəqabətin səviyyəsindən, mülkiyyət formasından asılıdır;

- müəssisənin təşkilati quruluşunun ən effektiv formasını və onun idarə olunması sxemini.

Beləliklə, sahibkarlığın xarakteri, fəaliyyət miqyası, maliyyə imkanları, həmçinin hər bir konkret halda sahibkarlığın müxtəlif formalarının üstün və nöqsan cəhətləri nəzərə alınmaqla ən sərfəli təşkilati-hüquqi formanı seçmək mümkündür.

1.3. Sahibkarlığın maliyyə təminatının metodoloji əsasları və əsas prinsipləri.

Sahibkarlığın maliyyə təminatının metodoloji əsasları dedikdə, onun hansı metodlarla və üsullarla maliyyələşdirilməsi başa düşülür. Onlardan bəziləri ilə tanış olaq:

Sahibkarlıq subyektlərinin fasiləsiz yeni texnika və texnologiya ilə silahlandırılması, istehsalın genişləndirilməsi borc kapitalın cəlb edilməsinin yeni formalarının yaranmasına səbəb olmuşdur ki, onlardan biri lizinqdir. Lizinq - istehlakçının sifarişi əsasında əmlakı satın almaqla onu istehlakçıya müəyyən müddətə icarəyə vermək məqsədilə həyata keçirilən xidmət növüdür. Dünyanın bir çox ölkələrində lizinq iqtisadiyyata investisiya qoyuluşu üsullarından birinə çevrilmişdir. Belə ki, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun 25-30 faizi lizinq vasitəsilə həyata keçirilir, yeni növ məhsulların 80 faizə qədər lizinq yolu ilə alınmış avadanlıqlarda istehsal olunur.

Azərbaycan Respublikasında Ata lizinq, Azərlizinq, AG lizinq, SLS Azərlizinq, Debut Bank, Günay lizinq, Parex lizinq, Uni lizinq, Muğan lizinq, AZ lizinq, Bank Respublika, Bank of Baku, CredAqro, AmrahBank və "Aqrolizinq" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti lizinq xidmətləri göstərirlər. Lizinq şirkətlərinin aktiv portfeli 24,5 milyon ABŞ dolları təşkil edir. Lizinq portfelinin strukturunda 33,6 faiz tikinti layihələrinin, 21,9 faizi nəqliyyat, 13,8 faiz maliyyə və sığorta, 6,1 faiz yeyinti sənayesi, 5,8 faizi səhiyyə və 5,5 faiz istehsal, qalan 13,3 faizi digər layihələrin payına düşür.

Lizinq maliyyələşməsi üsulu kiçik və orta biznesi inkişaf etdirmək üçün çox faydalıdır. Çünki kommersiya bankları və kredit təşkilatları kiçik sahibkarlıq subyektlərinin xüsusi kapitalının olmaması ilə əlaqədar onlara kredit verməkdən çox vaxt imtina edirlər. Həm də kreditə görə faiz dərəcəsi yüksək olur, kredit qısa müddətə və az məbləğdə verilir. Alınan kredit müəssisənin fəaliyyətini genişləndirmək və yüksək keyfiyyətli əmtəə (iş və xidmətlər) istehsalı üçün kifayət etmir. Lizinq maliyyələşməsi əmlakın girov qoyulması ilə bağlı bank riskindən azaddır. Lizinq maliyyələşməsinin üstün cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, lizinq haqqı lizinq yolu ilə alınmış avadanlıqda istehsal olunan məhsulun satışından əldə edilən gəlirdən hissə-hissə ödənilir. Lizinq xidmətindən istifadə kiçik müəssisələrə imkan verir ki, hətta nizamnamə kapitalı az olduqda belə, istehsal-təsərrüfat fəaliyyətini genişləndirsin, xüsusi investisiya cəlb etsin, sahibkarlığı aktivləşdirmək hesabına dövlət büdcəsinə daha çox vergi ödəsin.

Sahibkarlığın digər bir maliyyələşmə metodu qarşılıqlı kreditləşmə mexanizminin tətbiqidir. Bu, daha çox sahibkarlığın xırda və mikro təsərrüfat növləri üçün sərfəlidir: "Qarşılıqlı kreditləşmə dedikdə, kredit ittifaqında toplanan pul vəsaiti hesabına üzvlərin təsərrüfat və sosial ehtiyaclarının ödənilməsi üçün verilən qısa və uzunmüddətli kreditlər başa düşülür. Kredit ittifaqları mənafe ümumiliyi əsasında könüllü birləşən fiziki şəxslərin və ya kiçik sahibkarlıq subyekti olan hüquqi şəxslərin sərbəst pul vəsaitlərini cəmləşdirmək yolu ilə özlərinin qarşılıqlı kreditləşməsi üçün yaratdıqları bank olmayan kredit təşkilatıdır".

Sahibkarlığın maliyyə təminatının başqa bir metodu sahibkarlıq subyektlərinə kiçik sahibkarlığa yardım fondları tərəfindən maliyyə yardımının edilməsidir. Bu fondlar qeyri-kommersiya təşkilatları olub kiçik biznesə dəstək ola biləcək və onun inkişafını təmin edə biləcək proyekt, proqram və tədbirləri maliyyələşdirmək məqsədi ilə yaradılır. Kiçik sahibkarlığa yardım fondları hüquqi şəxslərdir. Bu fondların əsas fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- Dövlətin dəstəyi ilə bazar rəqabəti şəraitində kiçik biznesin inkişafına yönəldilən məqsədli proqram və layihələri reallaşdırmaq üçün vəsaitlər cəlb edir və onların effektiv istifadəsini təmin edir;

- Dövlət, regional, sahələrarası və munisipal biznes inkişaf və dəstək proqramlarının reallaşdırılmasında, iqtisadiyyatın monopoliyalaşmasını qarşısının alınmasında, bazar rəqabətinin yaranması və güclənməsində, məhsul bazarının təmin edilməsində, ekspertiza və konkursların işlənməsində və həyata keçirilməsində iştirak edir;

- Kiçik sahibkarlığa xidmət edən və onun inkişafını təmin edən bazar infrastrukturunun yaradılmasında iştirak edir;

- Sahibkarlıq strukturlarının innovasiyon fəaliyyətinin dəstəklənməsini, prinsipə yeni növ və çeşiddə məhsul istehsalını, yeni texnika və texnologiyaların tətbiqinin stimullaşdırılmasını təmin edir;

- Yaranmış rəqabət mühitində prioritet istiqamətdə fəaliyyət göstərmək və sahibkarlıq fəaliyyətini inkişaf etdirmək məqsədilə milli və xarici investisiyaların cəlb edilməsini təmin edir;

- Qanunvericilik aktlarının tətbiqi və vergilərlə bağlı olan sualların cavablandırılması məqsədilə konsultasiyalar təşkil edir.

Sahibkarlığın maliyyə təminatının aşağıda göstərilən bir sıra spesifik prinsipləri vardır ki, onlara əməl etmədən maliyyələşmə işini düzgün qurmaq mümkün deyil:

1. Sahibkarlığın sərbəstliyi prinsipi o deməkdir ki, hər bir müəssisənin sahibi (mülkiyyətçisi) istehsalın və xidmətlərin inkişaf istiqamətlərini müstəqil olaraq özü müəyyənləşdirir, istehsal etdiyi məhsuldan istədiyi kimi istifadə edə bilir, pul vəsaitlərini sərbəst surətdə bölüşdürür. Bu halda mülkiyyətçinin rəyi həlledici rol oynayır. Sərbəstlik prinsipi müxtəlif ölkələrdə müxtəlif cür yerinə yetirilir.

2. Planlılıq və məqsədyönlülük prinsipi müəssisələrin əvvəlcədən müəyyən edilmiş istiqamətlər üzrə inkişafını və istehsalın planlı dinamikasına nəzarət olunmasını əks etdirir. Lakin bu planlılıq inzibatçılıq-amirlik sistemindəki planlılıqdan xeyli fərqlidir. Yeni yaradılmış müəssisələr müstəqil olaraq mütləq qaydada onların bütün fəaliyyət sahələrini əhatə edən uzunmüddətli texniki-iqtisadi əsaslandırma planı tərtib edir. Burada müəssisənin yaradılmasına çəkiləcək xərclərin həcmi, buraxılacaq məhsulların çeşidləri və qiymətləri, istehsalın xarakteri, satış bazarları, istehsalçının gəlirlərinin və mənfəətinin təxmini həcmi və digər göstəricilər dəqiq müəyyənləşdirilir. Ən sadə kommersiya əməliyyatı həyata keçirilərkən də belə planlara ehtiyac duyulur.

Müəssisələrdə onların gəlirlərini, xərclərini, vergiləri, bank ödəmələrini, müəssisə sahibinin və yaxud mülkiyyətçinin mənfəətini əks etdirən aylıq, rüblük, illik və s. maliyyə planları da olur, yəni bütün sahibkarlıq maliyyəsi planlılıq prinsipi əsasında qurulur.

3. Sərbəst sahibkarlığın dövlət qarşısında müəyyən öhdəliklər götürməsi ilə çulğalaşması prinsipi. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində belə öhdəliklər çox deyil və əsasən, vergilərin ödənilməsindən ibarət olur. Müəssisə tam müstəqil qaydada

fəaliyyət göstərsə də, dövlətin bütün müəssisələr üçün eyni səviyyədə müəyyənləşdirdiyi öhdəliklərin hamısını yerinə yetirməlidir.

4. Çeviklik prinsipi. Müəssisələrin və təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti planlaşdırılarkən onların uzunmüddətli strategiyası müəyyənləşdirilir. Bununla belə, bazar iqtisadiyyatının öz xüsusiyyətləri var. Hər an gözlənilməz hadisələr baş verə bilər. Buna görə də müəssisələr belə hallardakı manevr imkanlarını əvvəlcədən götür-qoy etməlidirlər.

5. Mənfəətin maksimallaşdırılması prinsipi. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarlığın başlıca vəzifəsi mənfəət əldə etməkdir. Mənfəət sahibkarlığın və biznesmenliyin ana xəttidir. Bir çox hallarda mənfəət, hətta, milli maraqları da üstələyir. Mənfəət müxtəlif yollarla, məsələn, istehsalı və satışı genişləndirməklə, məsrəfləri azaltmaqla, yeni texnika və texnologiyalar tətbiq etməklə artırılır və

Cədvəl 1. Kiçik müəssisələrin mənfəəti (iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə, min manat)						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə - cəmi	41 661,0	51 964,0	65 788,6	78 324,7	85 328,5	90120,2
o cümlədən:						
kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	-	-	-	-	-	-
sənaye	10 369,8	11 652,8	29 540,6	30 744,7	39 353,2	41500,0
Tikinti	5 814,8	9 173,1	4 377,5	4 220,8	4 252,0	4322,0
ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	12 577,9	13 386,4	11 146,3	15 788,1	12 087,8	13021,2
nəqliyyat və anbar təsərrüfatı *)	3 235,3	7 908,4	8 149,6	10 634,5	11 020,5	12002,0
turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	738,2	745,6	1 162,8	880,9	961,5	980,1
informasiya və rabitə	-	-	-	329,8	550,2	600,0
daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	2 767,2	3 095,6	4 378,5	6 319,4	8 245,3	9121,2
təhsil, əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi, digər sahələr	6 157,8	6 002,1	7 033,3	9 406,5	8 858,0	9002,1

müvafiq olaraq maksimalıq təmin edilir. Bu prinsipdən istifadə həm bütün

dünyada, həm də ayrı-ayrı ölkələrdə iqtisadiyyatın xeyli inkişaf etməsinə yardımçı olur.

Bazar iqtisadiyyatına əsaslanan sistem şəraitində bu prinsiplərin sahibkarlığın təşkili üçün çox vacib olan təkamül prosesi baş verir. Sahibkarlıq maliyyəsi bu prinsiplər əsasında təşkil edilərkən hər bir ölkənin daxili xüsusiyyətləri nəzərə alınır və ya bu prinsiplər daxili xüsusiyyətlərə uyğunlaşdırılaraq həyata keçirilir.

Fəsil II : Azərbaycanca sahibkarlığın inkişafının mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və dövlətin fiskal siyasətinin sahibkarlığın stimullaşdırılmasına təsiri.

2.1. Azərbaycanca sahibkarlığın inkişafının müasir vəziyyəti və maliyyə təminatı problemləri.

Ölkənin sahibkarlıq sektorunun inkişafı göstəricilərinin dinamikası həyata keçirilən iqtisadi islahatların uğurlu nəticələrinin əyani təsdiqidir. Həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində ölkə iqtisadiyyatında və onun əsasını təşkil edən sahibkarlığın inkişafı sahəsində müşahidə edilən pozitiv meyillər özünü göstərməkdə davam edir. 2013-cü ildə ötən illə müqayisədə ÜDM-in həcmi 5,8 faizi artaraq 57,7 milyard manata çatmışdır. 2013-cü ildə əlavə dəyər istehsalı qeyri-neft sektorunda 10 faiz artmışdır. Ölkənin sahibkarlıq sektorunun inkişafı göstəricilərinin dinamikası həyata keçirilən iqtisadi islahatların uğurlu nəticələrinin əyani təsdiqidir. Həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində ölkə iqtisadiyyatında və onun əsasını təşkil edən sahibkarlığın inkişafı sahəsində müşahidə edilən pozitiv meyillər özünü göstərməkdə davam edir. 2014-cü il ərzində 2013-cü illə müqayisədə ÜDM-in həcmi 2,8 faiz artaraq 59 milyard manata çatmışdır. Ölkədə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, biznesə başlama prosedurlarının sadələşdirilməsi, sağlam rəqabətin təmin edilməsi, sahibkarlığa dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, sahibkarların maarifləndirilməsi, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və digər tədbirlər nəticəsində Ümumi Daxili Məhsulun həcmində özəl sektorun payı 81,9 faiz təşkil etmişdir (qrafik 1).

Cədvəl 1. ÜDM-in artım dinamikası

İllər	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Göstəricilər							
ÜDM-nin həcmi,	38005,7	34578,7	41574,7	50069,1	539950,0	57708,2	590000,0

Milyon manatla							
Artım, %-lə	10,8	9,3	5,0	0,1	2,2	5,8	2,8

Ölkədə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, biznesə başlama prosedurlarının sadələşdirilməsi, sağlam rəqabətin təmin edilməsi, sahibkarlığa dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, sahibkarların maarifləndirilməsi, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və digər geniş həcmli tədbirlər nəticəsində Ümumi Daxili Məhsulun həcmində özəl sektorun payı 85,0 faizə çatmışdır (qrafik 1).

Cədvəl 2. ÜDM-də özəl sektorun xüsusi çəkisi (%-lə)

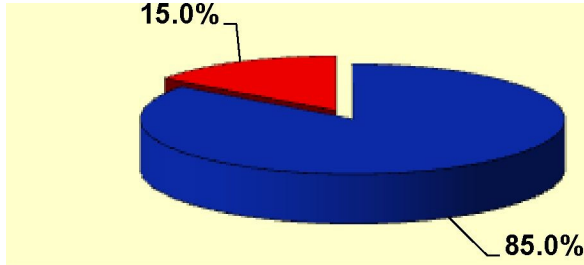
İllər	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Göstəricilər						
ÜDM-də özəl sektorun payı	81,2	81,7	82,5	83	85	79,5

Aqrar sektor, sənaye, ticarət, mehmanxana və iaşə xidməti, tikinti, nəqliyyat, rabitə kimi istehsal və xidmət sahələrində qeyri-dövlət bölməsinin payı 70,0-99,8 faiz arasında dəyişir. Məşğulluğun 73,4 faizi özəl sektor tərəfindən təmin edilir. İqtisadiyyatın qeyri-neft sahələrində əlavə dəyər 7,0 faiz artmış, qeyri-neft sektorunun ümumi daxili məhsulda payı 61,0 faizə çatmışdır. 2014-cü ildə özəl bölmədə istehsalın həcmi sənaye məhsulunun 79,5 faizini təşkil etmiş, sənayenin ümumi istehsalının 92,4 faizi malların (əmtəələrin) istehsalı, 7,6 faizi isə xidmətlərin göstərilməsi hesabına yaradılmışdır.

Ölkədə sahibkarlıq subyektlərinin sayı 614423 vahid olmaqla, onların 37,2 faizi Bakı şəhərində, 62,8 faizi regionlarda qeydiyyatdan keçmişdir. Sahibkarların

ümumi bölgüsünə görə onların 15,4 faizini hüquqi şəxslər, 84,6 faizini isə fiziki şəxslər təşkil edir

Qrafik 1. ÜDM-də özəl sektorun payı, %-lə.

- ÜDM-də özəl sektorun payı
- ÜDM-də dövlət sektorunun payı

Aqrar sektor, sənaye, ticarət, mehmanxana və iaşə xidməti, tikinti, nəqliyyat, rabitə kimi istehsal və xidmət sahələrində qeyri-dövlət bölməsinin payı 70-99 faiz arasında dəyişir.

2013-cü ildə özəl bölmədə istehsalın həcmi sənaye məhsulunun 81,4 faizini təşkil etmiş, ümumi istehsalın 93,1 faizi sənaye mallarının (əmtəələrin) istehsalı, 6,9 faizi isə sənaye xarakterli xidmətlərin göstərilməsi hesabına yaradılmışdır. Qısa müddətdə əldə edilmiş bu uğur, islahatların aparıcı xəttini təşkil edən sahibkarlığın inkişafı, biznes mühitinin yaxşılaşdırılması üzrə həyata keçirilən ardıcıl və sistemli tədbirlərin nəticəsində mümkün olmuşdur.

Ölkədə sahibkarlıq subyektlərinin ümumi bölgüsünə görə onların 15,9%-ni hüquqi şəxslər, 84,1%-ni isə fiziki şəxslər təşkil edir (qrafik 2).

2014-cü il ərzində müəssisə və təşkilatların sayı 9 faiz artaraq, 2015-ci ilin 1 yanvar tarixinə 94563 vahid olmuşdur. 2014-cü il ərzində 9130 yeni hüquqi şəxs qeydiyyatda alınmışdır. Bu dövrdə qeydiyyatda olan müəssisə və təşkilatların 26,3 faizi "Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri", 15,8 faizi "Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi", 10,8 faizi "Tikinti", 9,8 faizi "Kənd təsərrüfatı, meşə

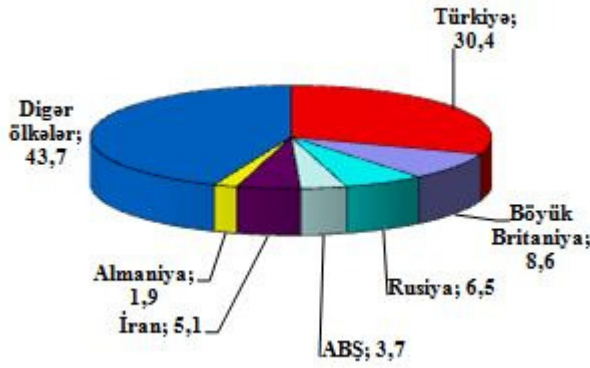
təsərrüfatı və balıqçılıq", 6,3 faizi "Peşə, elmi və texniki fəaliyyət", 5,9 faizi "Emal sənayesi", 3,6 faizi "İnzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi", 3,2 faizi "Təhsil", 2,3 faizi "İnformasiya və rabitə" və qalanları isə digər bölmələrin payına düşür.

2014-cü ildə müəssisələr əsasən Bakıda (9,4 faiz), Quba-Xaçmaz (12,5 faiz), Abşeron (11,6 faiz), Dağlıq-Şirvan (16,8 faiz), Şəki-Zaqatala (11,9 faiz), Lənkəran (11,5 faiz), Aran (8,5 faiz) və Gəncə-Qazax (9,7 faiz) iqtisadi rayonlarında qeydiyyatata alınmışdır.

2014-cü il ərzində qeydiyyatata alınan yeni hüquqi şəxsin 1607-si dövlət mülkiyyətinə, 7-si bələdiyyə və 7516-sı xüsusi mülkiyyətə aid olmuşdur. Xüsusi mülkiyyətli müəssisələrin 533-ü tam xarici investisiyalı, 147-si isə birgə müəssisələrə aiddir.

2015-ci ilin 1 yanvar tarixinə qeydiyyatata alınmış 94563 hüquqi şəxsin 10540-ı dövlət mülkiyyətinə, 82370-i xüsusi mülkiyyətə, (o cümlədən xüsusi mülkiyyətli müəssisələrin 5429-u tam xarici investisiyalı, 1754-ü isə birgə müəssisələrə aiddir), 1653-ü bələdiyyə mülkiyyətinə mənsub olmuşdur.

Statistik vahidlərin Dövlət reyestrində qeydiyyatdan keçmiş tam xarici investisiyalı və birgə müəssisələr əsasən Türkiyə (30,4 faiz), Böyük Britaniya (8,6 faiz), Rusiya (6,5 faiz), İran (5,1 faiz), ABŞ (3,7 faiz), Almaniya (1,9 faiz) və digər ölkələrin (43,7 faiz) sahibkarları tərəfindən yaradılmışdır. (qrafik 2).

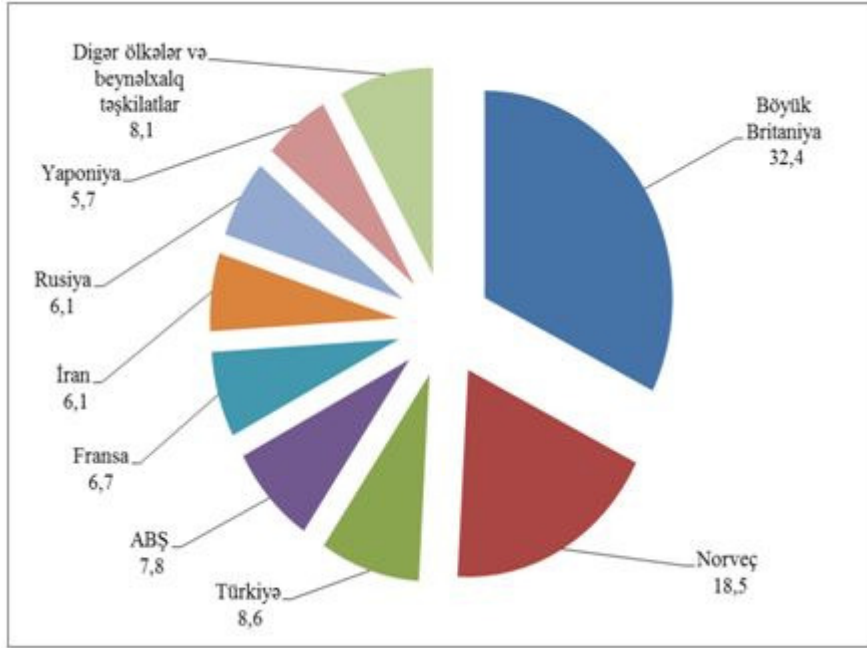
Qrafik 2. Sahibkarlıq subyektlərinin bölgüsü

2013-cü il ərzində müəssisə və təşkilatların sayı ötən ilə nisbətən **8,9 faiz** artaraq 86010 vahid olmuşdur (cədvəl 3). 2013-cü ildə 7879 yeni sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxs qeydiyyatına alınmışdır ki, bu da **son 5 ildə ən yüksək göstəricidir** (Qrafik 3). Belə ki, 2009-cu ildə 5314, 2010-cu ildə 4296, 2011-ci ildə 5137, 2012-ci ildə 5417 və 2013-cü ildə 7879 yeni müəssisə fəaliyyətə başlamışdır. 2013-cü ildə yaradılan müəssisələrin sayı son 5 ildə yaradılan müəssisələrin orta sayından **40,5 faiz** çoxdur. Yeni fəaliyyətə başlamış sahibkarlıq subyektləri iqtisadiyyatın bütün sahələrini əhatə edir.

Ölkənin iqtisadi və sosial sahələrinin inkişafı üçün 2014-cü ildə bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitala 17615,8 milyon manat vəsait yönəldilmiş, onun 75,4 faizi tikinti-quraşdırma işlərinin yerinə yetirilməsinə sərf edilmişdir. Əvvəlki illə müqayisədə tikinti-quraşdırma işlərinə sərf edilmiş vəsaitin həcmi 11,8 faiz artmışdır. Ümumi sərmayənin 48,2 faizi dövlət, 51,8 faizi isə qeyri-dövlət sektorunun payına düşmüşdür.

Daxili mənbələrdən əsas kapitala yönəldilmiş vəsaitin həcmi ümumi sərmayənin 72,3 faizini təşkil etmiş, onun 63,4 faizi dövlət bölməsinin payına düşmüşdür.

2014-cü ildə xarici mənbələrdən əsas kapitalla 4880,4 milyon manat investisiya yönəldilmişdir. Xarici ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitin 4484,2 milyon manatı (91,9 faizi) Böyük Britaniya, Norveç, Türkiyə, ABŞ, Fransa, İran, Rusiya və Yaponiya sərmayədarlarına məxsus olmuşdur.

Qrafik 4. Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyanın xarici ölkələr üzrə strukturu.

- 2013-cü il ərzində hüquqi şəxslərin sayı 8,9 faiz artaraq 86010 vahidə çatmışdır.
- 2013-cü il ərzində 7879 yeni sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxs qeydiyyatına alınmışdır.
- Hesabat dövründə müəssisələrin 53,4 faizi Bakıda, 14 faizi Aran, 6,2 faizi Abşeron, 7.0 faizi Gəncə-Qazax iqtisadi rayonlarında, qalanları (19,4 faiz) isə digər bölgələrdə qeydiyyatına alınmışdır.
- Müəssisələrin 69 219 vahidini və ya 80,5 faizini kiçik müəssisələr təşkil edir.
- 2013-cü il ərzində fiziki şəxslərin sayı 5,2 faiz artaraq 454 997 vahidə

çatmışdır.

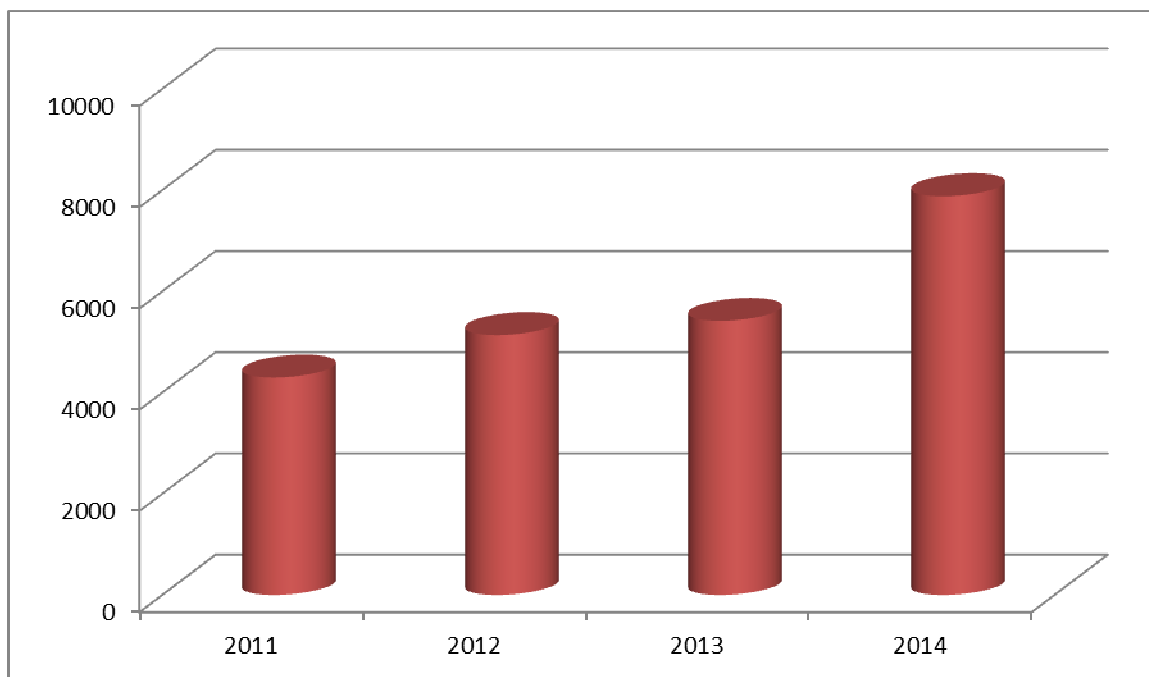
- Fiziki şəxslərin əsas hissəsi Bakıda (34,8 faiz), Aran (19,7 faiz), Gəncə-Qazax (12,4 faiz), Lənkəran (7,5 faiz), Abşeron (4,7 faiz), Şəki-Zaqatala (6,3 faiz) və Quba- Xaçmaz (5,5 faiz) iqtisadi rayonlarında qeydiyyatda alınmışdır.
- Fiziki şəxslərin 65,2 faizi regionlarda, 34,8 faizi isə Bakıda fəaliyyət göstərmişdir.
- Hesabat dövründə fiziki şəxslərin 82,1 faizini kişilər, 17,9 faizini qadınlar təşkil etmişdir.

Cədvəl 3. Hüquqi şəxslərin sayı

İllər	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Hüquqi şəxslərin sayı	74534	79147	85618	89939	93416	75632	78966	86010	88023

Qrafik 3. Yeni yaradılmış hüquqi şəxslərin illər üzrə sayı

Hesabat dövründə yeni müəssisələrin 54,5 faizi Bakıda, 12,6 faizi Aran, 6,5 faizi Abşeron,

7.0 faizi Gəncə-Qazax iqtisadi rayonlarında, qalanları (19,4 faiz) isə digər bölgələrdə fəaliyyətə başlamışdır. (cədvəl 4).

Cədvəl 4. Hüquqi şəxslərin regionlar üzrə sayı

	01.01.2014 -cü il vəziyyətinə müəssisələrin sayı	2013-cü ilin yanvar-dekabr ayları ərzində yaranmış yeni müəssisələr	
		Cəmi	Artım, %-lə
Cəmi	86010	7879	9,2
Bakı	45942	4293	9,3
Iqtisadi rayonlar: Abşeron iqtisadi rayonu	5300	514	9,7
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	6024	552	9,2
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	3706	413	11,1
Lənkəran iqtisadi rayonu	4772	591	12,4
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	2524	204	8,1
Aran iqtisadi rayonu	12025	991	8,2
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	1845	133	7,2

Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu	551	4	0,7
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	1480	144	9,7
Naxçıvan iqtisadi rayonu	1841	40	2,2

2013-cü ilin 1 yanvar tarixə müəssisə və təşkilatların 27,1 faizi ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri, 10,5 faizi kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq, 10,8 faizi tikinti, 6,3 faizi emal sənayesi, 14,8 faizi digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi, 6,2 faizi peşə, elmi və texniki fəaliyyət, 2,2 faizi informasiya və rabitə və qalanları isə iqtisadiyyatın digər sahələrində fəaliyyət göstərmişdir.

2013- cü ildə qeydiyyatdan keçmiş 7879 hüquqi şəxsin 211-i dövlət mülkiyyətinə, 6956-sı xüsusi mülkiyyətə, 568-i tam xarici investisiyalı, 138-i birgə müəssisələrə, 6-sı isə bələdiyyə mülkiyyətinə aid olmuşdur (cədvəl 5.).

Cədvəl 5. Mülkiyyət növləri üzrə müəssisələrin sayı (01.01.2014 tarixə)

Mülkiyyət növləri	Dövlət	Bələdiyyə	Xüsusi	Xarici	Birgə müəssisələr
Sayı	211	6	6956	568	138

2012-ci ilin 1 yanvar tarixinə qədər qeydiyyatda alınmış 86010 hüquqi şəxsin 9087-i dövlət mülkiyyətinə, 68642-si xüsusi mülkiyyətə, 1758-i bələdiyyə mülkiyyətinə, 4922-si tam xarici investisiyalı, 1601-i isə birgə müəssisələrə mənsub olmuşdur (cədvəl 6.).

Cədvəl 6. Mülkiyyət növləri üzrə müəssisələrin sayı (01.01.2014 tarixə)

Mülkiyyət növləri	Dövlət	Bələdiyyə	Xüsusi	Xarici	Birgə müəssisələr
Sayı	9087	1758	68642	4922	1601
Cəmdə %-lə	10,6	2,0	79,8	5,7	1,9

Statistik vahidlərin Dövlət registrində qeydiyyatdan keçmiş tam xarici investisiyalı və birgə müəssisələr əsasən Türkiyə (34,0 faiz), Böyük Britaniya (9,9 faiz), Rusiya (7,3 faiz), İran (5,8 faiz), ABS (3,9 faiz), Almaniya (2,4 faiz) və digər ölkələrin (36,7 faiz) sahibkarları tərəfindən yaradılmışdır.

2013-cü il ərzində ölkədə iqtisadiyyatın və sosial sahələrin inkişafına bütün maliyyə mənbələri hesabına 22,8 milyard dollar əsas kapitala investisiya yönəldilmişdir. Əsas kapitala qoyulmuş vəsaitin 17,5 milyard dolları daxili investisiyalar, 5,3 milyard dolları isə xarici investisiyalar təşkil etmişdir.

Bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun olaraq ölkə iqtisadiyyatında kiçik sahibkarlığın inkişafı prosesi davam etmişdir. Ölkədə fəaliyyət göstərən kiçik müəssisələrin sayı və strukturu “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu və “İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə kiçik sahibkarlıq subyektlərinin müəyyənləşdirilməsi meyarlarının hədlərinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə müəyyənləşdirilmiş işçilərin sayı və illik dövriyyə meyarına görə müəyyən edilir. 2013-cü ildə kiçik müəssisələrin sayı 10,0 faiz artmışdır.

2013-cü il 1 yanvar tarixinə ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisələrin 69219 vahidi kiçik müəssisələr olmuşdur (cədvəl 7).

Cədvəl 7. kiçik müəssisələrin dinamikası

İllər	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kiçik müəssisələrin sayı	59553	65986	73776	77225	60223	62899	69219	71245

Göründüyü kimi, ölkədə fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərin 80,5 faizini kiçik müəssisələr təşkil edir. Onların əsas hissəsi ticarət (32,4 faiz), kənd təsərrüfatı (12,7 faiz) tikinti (12,6 faiz) və digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi (10,4 faiz) bölmələrində yaradılmışdır. Kiçik müəssisələrin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsünə görə onların 56,2 faizi Bakıda, 6,7 faizi Abşeron, 13,6 faizi Aran, 6,3 faizi Gəncə-Qazax, 5,6 faizi Lənkəran, 2,6 faizi Quba- Xaçmaz, qalanları isə digər iqtisadi rayonlarda fəaliyyət göstərir.

Cədvəl 8. Fiziki şəxslərin artım dinamikası

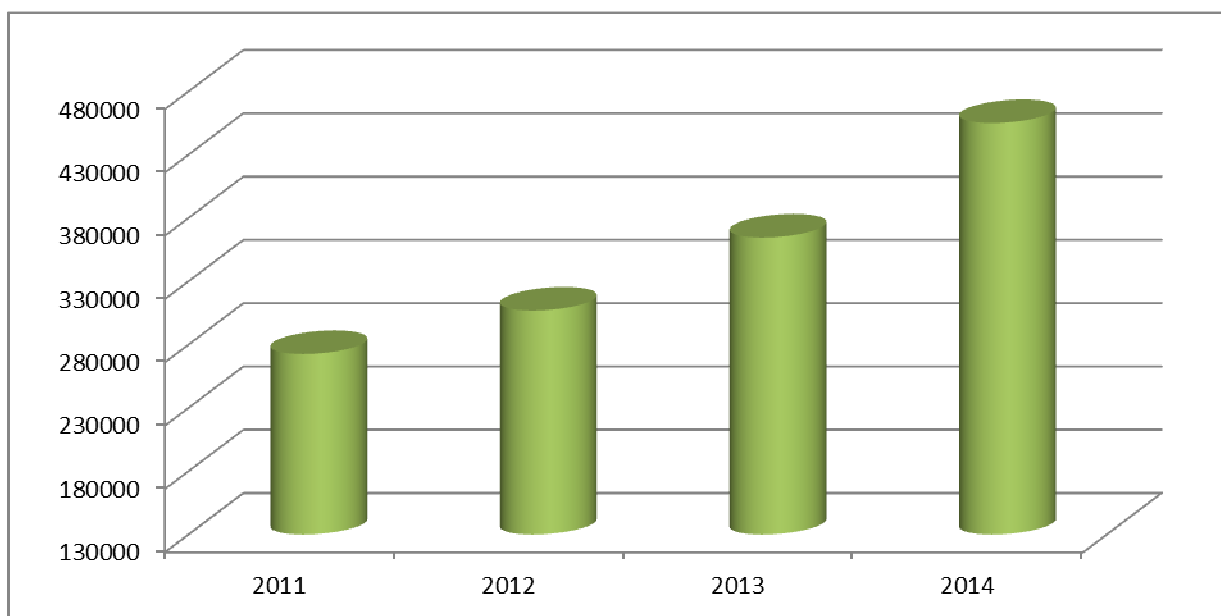
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Fiziki şəxslərin sayı	243473	259808	275006	272597	306933	364581	432141	454997	468232

Cədvəl 9. Fiziki şəxslərin regionlar üzrə sayı

	01.01.2014- cü il vəziyyətinə fiziki şəxslərin sayı	Ümumi sayə görə faizlə
Cəmi	454997	100
Bakı	158472	34,8
İqtisadi rayonlar: Abşeron iqtisadi rayonu	21230	4,7
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	56641	12,4
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	28445	6,3
Lənkəran iqtisadi rayonu	34141	7,5
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	25149	5,5
Aran iqtisadi rayonu	89781	19,7

Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	10918	2,4
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu	2072	0,5
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	13083	2,9
Naxçıvan iqtisadi rayonu	15065	3,3

Ötən illər ərzində fiziki şəxslərin sayı dinamik şəkildə artmaqda davam etmişdir. 2013- cü il ərzində hüquqi şəxs yaratmadan fərdi sahibkarlıq formasında fəaliyyət göstərən fiziki şəxslərin sayı 5,2 faiz artaraq 454997 vahidə çatmışdır.

Hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin əsas hissəsi Bakıda (34,8 faiz), Aran (19,7 faiz), Gəncə-Qazax (12,4 faiz), Lənkəran (7,5 faiz), Şəki-Zaqatala (6,3 faiz), Abşeron (4,7 faiz), Quba-Xaçmaz (5,5 faiz), Naxçıvan (3,3 faiz), Dağlıq Şirvan (2,9 faiz), Yuxarı Qarabağ (2,4 faiz) və Kəlbəcər-Laçın (0,5 faiz) iqtisadi rayonlarında qeydiyyatda alınmışdır (cədvəl 9).

Beləliklə, ölkənin regionlarında fəaliyyət göstərən fiziki şəxslərin sayı 65,2 faiz təşkil etmişdir.

Fərdi sahibkarların əsas hissəsi ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri (38,8 faiz), nəqliyyat və anbar təsərrüfatı (15,0 faiz), digər sahələrdə xidmət (13,2 faiz) və kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq (13,9 faiz), turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə (5,7 faiz) sahələrində fəaliyyət göstərmişdir.

Hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin 82,1 faizini kişilər, 17,9 faizini qadınlar təşkil edir. Sahibkar qadınların 59,9 faizi regionlarda, 40,1 faizi isə Bakıda qeydiyyatdan keçmişdir.

2013-cü il ərzində regionların sosial- iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı çərçivəsində bir sıra yeni tikili və obyektlər işə salınmış, yeni iş yerləri açılmışdır. Bakı şəhərində beşulduzlu "Alov Qüllələri" kompleksindəki "Fairmont Baku" oteli, Sumqayıt şəhərində "Gilan" Tekstil Parkı, "Azertexnolayn" MMC-nin Polad boru zavodu, "Sağlam qida" Aqrar Sənaye Kompleksi, Abşeron rayonunda Plastik qablar və priforminlər

istehsalı və "Milla" süd məhsulları və dondurma istehsalı zavodları, Quba rayonunda "Rixos" oteli, Gədəbəy rayonunda "Halal Qida" süd emalı zavodu, tərəvəz məhsullarının tədarükü, saxlanması və satışı kompleksi, "Azerbaijan International Mining Company Limited" şirkətinin yeni qızıl emalı zavodu, Qəbələ rayonunda "Aspi-Aqro" MMC-nin "Aspi Winery" üzüm emalı zavodu, "Gilan Holding"-in Heyvandarlıq-südçülük kompleksi, "Aqro Kompleks Qəbələ" MMC-nin aqrar-sənaye kompleksi, "Qafqaz Karvansaray" otel kompleksi, Qusar rayonunda "Şahdağ" və "Pik Palas" otelləri, Hacıqabul rayonunda Gilan Seramik Parkında Seramik plitələr istehsalı zavodu, Kürdəmir rayonunda "Azərsun Holding"- in heyvandarlıq və süd kompleksi, Şəmkir rayonunda "Excelsior Hotel Shamkir" mehmanxanası, İsmayıllı rayonunda Tikiş fabriki, Qazax rayonunda "Akkord" sement zavodu, Balakən rayonunda soyuducu anbar kompleksi, Ağcabədi rayonunda "Aqat-Aqro" heyvandarlıq kompleksi, Sabirabad rayonunda İstixana kompleksi və digər müəssisələr istifadəyə verilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsindən verilən məlumata əsasən 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 34.687,92 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 10.712,50 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi isə 23.975,42 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bu dövr ərzində Azərbaycan Respublikası 149 ölkə ilə ticarət sahəsində qarşılıqlı əməkdaşlıq etmiş və xarici ticarət saldosu müsbət 13.262,92 mln. ABŞ dolları olmuşdur. 2013-cü ildə ixrac əməliyyatlarında dövlət sektorunun payı 22.365,52 mln. ABŞ dolları (93,29 faiz), özəl sektorun payı 1.381,14 mln. ABŞ dolları (5,76 faiz), fiziki şəxslərin payı 228,76 mln. ABŞ dolları (0,95 faiz) təşkil etmişdir. İdxal əməliyyatlarında isə qeyd olunan dövr ərzində dövlət sektorunun payı 3.283,45 mln. ABŞ dolları (30,65 faiz), özəl sektorun payı 6.961,92 mln. ABŞ dolları (64,99 faiz), fiziki şəxslərin payı 467,14 mln. ABŞ dolları (4,36 faiz) olmuşdur.

2.2. Vergi siyasəti – sahibkarlığın inkişafının bir aləti kimi.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı xeyli dərəcədə ölkədə vergi sisteminin düzgün qurulmasından asılıdır. Təkmil vergi sisteminin formalaşması üçün isə mövcud vergi yükünün sahibkarlıq fəaliyyətinə təsiri müfəssəl olaraq tədqiq olunmalı, müvafiq nəticələr çıxarılaqla optimal vergi yükünün müəyyən edilməsi istiqamətində zəruri addımlar atılmalıdır. Sahibkarlıq fəaliyyətini stimullaşdırmaq məqsədilə dövlət tərəfindən minimal vergi dərəcələri müəyyən edilir və bununla da vergi yükü yumşaldılır. Vergi dərəcəsinin aşağı salınması nəticəsində müəssisələr sərəncamlarına əlavə dövriyyə vəsaitləri əldə edir, onu yenidən reinvestisiya edərək əlavə gəlirlərin və deməli, həm də əlavə vergitutma bazasının yaradılmasında iştirak edirlər.

Beləliklə, vergi dərəcələri aşağı salınmaqla vergitutma bazası genişlənir. Məsələn, vergi daxilolmalarında mənfəət vergisi 2014-ci ildə 2000-ci ilə nisbətən 13,6 dəfə, 2005-ci ilə nisbətən 6,5 dəfə artaraq 2302,9 mln.manata çatmışdır ki, bu da 2009-cu illə müqayisədə 1,7 dəfə çoxdur. Nəticədə vergi daxilolmalarında mənfəət vergisinin xüsusi çəkisi 2014-cu ildə 32,0 faiz təşkil etmişdir ki, bu da 2000 və 2005-ci illərlə müqayisədə müvafiq olaraq 8,4 və 8,0 faiz çoxdur.

Dövlət büdcəsinə vergi və sair daxilolmalar haqqında məlumat

<i>Vergi və digər ödənişlər</i>	<i>Daxilolmalar (min AZN)</i>				
	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>
ƏDV	1 271 462,7	1 387 662,7	1 483 585,3	1 723 917,5	2 048 656,7
Aksizlər	452 027,4	417 394, 4	454 642,4	511 976,6	740 292,9
Mənfəət vergisi	1 429 824,9	2 133 993,3	2 252 223,2	2 374 791,6	2 302 887,7
Mədən vergisi	130 074,4	129 770,0	125 782,7	121 480,2	116 162,3
Torpaq vergisi	35 311,2	35 321,0	30 596,1	33 113,2	35 398,1
Əmlak vergisi	101 811,5	103 867,1	105 087,4	125 147,6	141 275,5
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	590 235,1	715 656,2	812 958,4	859 656,6	980 233,3
Dövlət rüsumu	89 519,1	104 804,8	103 186,3	123 229,5	111 082,3
Yol vergisi	15 168,8	28 095,4	28 655,3	24 383,5	22 313,9
Sadələşdirilmiş vergi	65 525,0	100 425,7	111 423,2	119 526,3	153 396,7
Sair daxilolmalar	111 839,9	318 071,4	517 226,2	646 410,8	461 923,0
Cəmi	4 292 800,0	5 475 062,0	6 025 366,5	6 663 633,4	7 113 622,4

Hər bir ölkədə dövlətin həyata keçirdiyi idxal-ixrac siyasəti mövcuddur. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə yeni məşğul olmağa başlayanlar xaricdən məhsul idxal edilməsinin əleyhinədirlər. Nəzəri cəhətdən sübut olunmuşdur ki, gömrük rüsumunu artırmaqla, müəyyən məhsulların xaricdən gətirilməsini tənzimləmək mümkündür. Eyni zamanda, həmin məhsulların respublikada istehsalına resursların qoyulması yolu ilə stimül yaratmaq olar. Lakin unutmamaq olmaz ki, əgər yerli məhsulun qiyməti aşağı düşürsə, xaricdən isə məhsul gətirilmirsə, onda inhisarçılıq meyilləri artacaqdır. Bu isə arzuolunmaz haldır. Çünki dövlət səy göstərir ki, ölkədə inhisarlar meydana gəlməsin, sahibkarlar arasında sağlam rəqabət olsun. Xarici ölkələrdən idxal olunan məhsullar müəyyən mənada rəqabəti tənzimləyir. Belə bir sual dəmeydana çıxır ki, ölkəyə əgər xaricdən keyfiyyətli məhsul gətirilirsə, niyə buna imkan yaradılmasın?

Yerli sahibkarlar öz məhsullarının qiymətlərini aşağı sala bilmirlərsə, onda ölkə əhalisi əziyyət çəkir. Əgər ölkəyə idxal olunan məhsullar yüksək keyfiyyətlidirsə, vergidən yayınmırsa, halal yolla gətirilirsə, yerli məhsulla rəqabətə girirsə, qiyməti aşağı salırsa, onda bütün bunlar əhalinin həyat səviyyəsinə müsbət təsir göstərir, nəticə etibarilə, istehlakçıların hüquqları qorunur.

Ölkədə təkmil vergi sisteminin yaradılması əslində vergiyə cəlb olunan bazanı artırmaqdan, vergi dərəcəsini aşağı salmaqdan, vergi gəlirlərini yüksəltməkdən, nəticə etibarilə, sahibkarlığa stimül yaratmaqdan ibarətdir. Prof. Ə.Q.Əlirzayevin təbirincə desək, vergi yükünün azalması sahibkarlığın xüsusi vəsaitlərini artırır, onun qərar qəbulu üçün maliyyə imkanlarını təmin edir, dayanıqlı siyasətdə inkişafın müəyyən həddinə qədər vergi yükü müsbət meyillərə səbəb olur, lakin sonrakı vergi yükünün artması onun stimullarını ləngidir, təşəbbüskarlığı azaldır və inkişafın səmərəsizliyi amilinə çevrilir.

Vergi yükü dövlətin həyata keçirdiyi vergi siyasətinin nəticəsi olmaqla, ictimai həyatda vergilərin rolunu xarakterizə edən və ümumi vergi daxilolmalarının ÜDM-ə nisbəti kimi hesablanan ümumiləşdirilmiş göstəricidir.

Təcrübə göstərir ki, dövlət tərəfindən müəyyən edilən vergi yükü yüksək olduqda, bir çox hallarda ölkədə istehsal fəallığı aşağı düşür. Lakin bununla belə,

vergi yükünün artımının sosial-iqtisadi inkişafa təsiri büdcə vəsaitlərinin necə istifadə edilməsindən asılıdır. Bəzi hallarda vergilər hesabına səfərbər edilmiş vəsaitlərlə dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlərin səmərəliliyi və cəmiyyət üçün əhəmiyyəti bu vəsaitlərin özəl bölmədə istifadəsinə nisbətən yüksək olur. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bütün hallarda milli iqtisadiyyatda optimal vergi yükünün müəyyənləşdirilməsi həm dövlətin, həm də vergi ödəyicilərinin maraqlarının təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Əksər hallarda vergi yükü səviyyəsini qruplaşdırarkən, vergi yükü 35%-dək olduqda normal, 36-45% orta, 46-55% yüksək və 55%-dən artıq olduqda isə yüksək hədd kimi qəbul olunur.

Onu da qeyd edək ki, ölkədə son illər vergi yükünün azaldılması istiqamətində əhəmiyyətli addımlar atılmışdır. Statistik məlumatların təhlili dəstərir ki, 2004-2014-ci illərdə vergi daxilolmalarının və büdcə gəlirlərinin illik artımı ÜDM-in illik artımına nisbətən daha üstün sürətlə inkişaf etmiş, 2010 və 2014-ci illərdə ÜDM-in illik artımı müvafiq olaraq 9,3% və 2,8% təşkil etmiş, vergi daxilolmalarında və büdcə gəlirlərində azalma baş vermişdir. Nəticədə respublikamızda vergi daxilolmalarının ÜDM-də xüsusi çəkisi 2004-2014-ci illərdə 14-12 faiz civarında olmuşdur. Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycanda vergi ödəyiciləri üçün vergi yükünün ağırlığı bir o qədər də böyük deyildir.

Digər tərəfdən isə qeyd edək ki, vergi dərəcəsinin azaldılması da vergi yükünü aşağı salır. Belə ki, 2012-ci ildə mənfəət vergisinin dərəcəsi 20%-ə bərabər olmuşdur ki, bu da 2000-ci ildəki səviyyədən 10 faiz azdır. Müqayisə üçün deyək ki, hazırda Azərbaycanda mənfəət vergisinin dərəcəsi əksər inkişaf etmiş ölkələrdə olan səviyyədən aşağıdır. Belə ki, Fransada mənfəət vergisinin dərəcəsi 33,3%, Avstriyada 25%, İngiltərədə 28%, Belçikada 33% təşkil etmişdir.

Bütövlükdə sahibkarlığın vergi yükünün azaldılması məqsədilə mənfəət vergisinin hesablanması proqressiv üsulundan proporsional üsuluna keçilmiş və onun səviyyəsi tədricən 35%-dən 20%-ə endirilmiş, əlavə dəyər vergisi 28%-dən 18%-ə, fiziki şəxslərdən gəlir vergisinin dərəcəsinin yuxarı həddi 55%-dən 30%-ə, həmçinin hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin gəlir vergisinin dərəcəsi 35%-dən 20%-ə endirilmiş, sadələşdirilmiş vergi

ödəyicisi hüququ əldə etmək məqsədləri üçün hüquqi şəxslərin vergi tutulan əməliyyatlarının illik həcmi 150 min manat, fiziki şəxslər üçün isə 90 min manat müəyyən edilmişdir.

2014-cü ilə qədər kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan sahibkarlar torpaq vergisi istisna olmaqla digər vergilərdən azad edilmişdir. Bundan başqa, 2009-cu il yanvarın 1-dən 3 il müddətinə bankların, sığorta və təkrar sığorta şirkətlərinin mənfəətinin nizamnamə kapitalının artmasına yönəldilmiş hissəsi mənfəət vergisindən azad olunmuşdur. Eyni zamanda, ölkə prezidentinin 27 oktyabr 2009-cu il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Banklar və digər kredit təşkilatları tərəfindən fiziki şəxslərin əmanətləri üzrə ödənilən faizlərin gəlir vergisindən azad edilməsi haqqında” qanuna əsasən, banklar və digər kredit təşkilatları tərəfindən fiziki şəxslərin əmanətləri üzrə ödənilən faizlər 2010-cu il yanvarın 1-dən 3 il müddətinə gəlir vergisindən azad edilmişdir. Ümumiyyətlə, ölkəmizdə vergilərin sahibkarlıq fəaliyyətinə təsirinin təhlili zamanı respublika iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması tövsiyə olunur. Hesab olunur ki, orta vergi yükünün səviyyəsi və vacib vergi növləri üzrə vergi dərəcələrinin kəmiyyəti müqayisə edilməməli, vergi ödəyiciləri kateqoriyaları arasında paylanma səviyyəsi və vergiyə cəlb olunan bazanın spesifik xüsusiyyətləri araşdırılmalıdır.

Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, bütövlükdə makroiqtisadi səviyyədə müəyyənləşdirilən vergi yükü heç də həqiqi mənzərəni obyektiv əks etdirmir. Belə ki, ölkədə vergi tədiyyəçilərinin ödədiyi vergilərin ÜDM-ə nisbəti kimi hesablanan vergi yükü tədiyyəçilərin fərqli xüsusiyyətlərini, məsələn, onların gəlirlərinin əldə edilməsilə əlaqədar istehsal və tədavül xərclərinin strukturunu, istehsalın elm və fond tutumunun fərqli olmasını, rentabellik səviyyəsini və s. kimi vacib amilləri nəzərə almır. Ona görə də hesab olunur ki, vergi yükünün mövcud qiymətləndirilməsi metodikaları təhlil olunmalı və biznes mühiti üçün müəyyən edilən vergi yükünün azaldılması məqsədilə təsərrüfat subyektlərinin vergi yükünün yeni metodikası işlənib hazırlanmalıdır.

Hazırkı dövr ölkəmizdə iqtisadi və sosial inkişafın sürətli artımı ilə xarakterizə olunduğundan vergi mexanizmi də çevik və dəyişkən olmalıdır. O, həm də bütövlükdə stimullaşdırıcı xarakterə malik olmalı və istehsalçıda, sahibkarlarda istehsalın nəticələrinə stimül yaratmalıdır. Yalnız bu əsasda ölkədə dinamik iqtisadi və sosial inkişafın dayanıqlığını təmin etmək olar. Ölkədəki vergi siyasəti və bu əsasda formalaşan vergi mexanizminin təhlili göstərir ki, mövcud vergi siyasəti Azərbaycan reallıqlarına uyğun daim təkmilləşdirilməli və daha çevik olmalıdır.

İstehsal və xidmət sahələrinin xarakterindən asılı olaraq vergi dərəcələri və rüsumların səviyyəsi fərqləndirilməlidir. Xüsusilə də istehsal sahələri, o cümlədən əhalinin gündəlik həyat tələbatını təşkil edən məhsullar istehsalı, çox əməkətutumlu və ölkədə böyük tələbat olan məhsullar istehsalı sahələri, strateji və nisbətən zərərli istehsal sahələri üzrə vergi dərəcələri və ödəmələrin səviyyəsi aşağı olmalı və əksinə dövlət güzəştləri və kredit verilməsi sahəsində onlara müəyyən üstünlüklər verilməlidir. İnkişaf etmiş Avropa ölkələrində və ABŞ-da belə sahələrin inkişafı məhz dövlətin xüsusi nəzarətində olur və onların inkişafı üçün daim lazımı şərait yaradılır. Bu ölkələrdə hətta sahələr üzrə qiymətlərin və vergi ödəmələrinin dərəcələri elə müəyyənləşdirilir ki, ölkədə sosial qruplar üzrə gəlirlərin səviyyəsində elə güclü fərq olmasın. Xüsusilə kənd əməkçilərinin (fermerlərin) iqtisadi və sosial vəziyyəti həmişə dövlətin nəzarətindədir. Məsələn, İsveçdə, Norveçdə, Fransada, Böyük Britaniyada və digər inkişaf etmiş Avropa ölkələrində kənd təsərrüfatı istehsalçılarına böyük güzəştlər edilir, onlar hər tərəfdən dövlət qayğısı ilə əhatə olunur və hətta bazarda məhsulların reallaşdırılmasında problem meydana çıxanda dövlət münasib qiymətlərlə həmin məhsulları alır və onları yaranmış böhran vəziyyətindən çıxarır. Azərbaycanda da hesab edilir ki, belə bir yanaşmaya ehtiyac vardır. Bunlardan əlavə, bəzi vergi dərəcələri, o cümlədən əlavə dəyər vergisi, aksiz vergisi, mənfəətdən ayırmalar müəyyən dərəcədə aşağı salınmalıdır.

ƏDV-nin hazırda 18%, aksizlərin bəzi hallarda yüksək səviyyədə müəyyən olması ahibkarlığın inkişafına lazımı şərait yaratmır, onun maliyyə imkanlarını

məhdudlaşdırır və investisiya fəallığını zəiflədir. İntestisiya imkanlarının məhdud olduğu bir şəraitdə göstərilən vergi dərəcələri üzrə mövcud ödəmələr hələ də əksər sahibkarlar üçün müəyyən çətinliklər yaradır.

Halbuki sahibkarlara indiki mərhələdə, əksinə geniş maliyyə yardımını lazımdır. Bu həm dövlət tərəfindən, həm də özəl maliyyə-kredit təşkilatları tərəfindən həyata keçirilməlidir. Belə ki, sahibkarlar ilkin mərhələdə öz təsərrüfatlarını qurmaq, müasir tələblərə uyğun istehsalı təşkil etmək üçün onların möhkəm maliyyə imkanları olmalıdır. İqtisadi inkişaf təmin edildikdən, sahibkarlar rəqabət aparmaq imkanlarına malik olduqdan sonra ümumi qaydada onlar vergi ödəmələrinə cəlb edilməli və fərdi güzəştlər götürülməlidir.

O da qeyd edilməlidir ki, vaxtilə elə vergi növləri tətbiq olunurdu ki, onlar istər hüquqi, istərsə də fiziki şəxslərin gəlirlərinin əksər hissəsini əhatə edirdi və onların sahibkarlıq fəaliyyətinə mənfi təsir göstərirdi. Bütün bunları nəzərə alaraq Vergi Məcəlləsində müəyyən vergi dərəcələri xeyli aşağı salınmış, vergi növləri azaldılaraq 9-a endirilmişdir.

Hazırda diferensial yanaşmanı bərpa etməyə ehtiyac vardır. Bunu Azərbaycan realığı tələb edir. Bəlkə də Avropa ölkələrində vergi siyasətində diferensial yanaşmağa elə böyük ehtiyac yoxdur. Çünki Avropa ölkələrinin əksəriyyətində ciddi region fərqləri yoxdur, regionlar üzrə istehsal, bazar, infrastruktur və servis xidmətləri şəraiti bir-birindən o qədər də fərqlənmirlər. Mərkəzlə preferiyalar, şəhərlərlə kəndlər bu ölkələrdə istər ümumi sosial-iqtisadi inkişaf baxımından, istər istehsal şəraiti və texnika-texnologiya baxımından, istər ixtisaslı kadr və əməyin intensivliyi baxımından, istərsə də istehsal infrastrukturunu və xidmət sahələrinin inkişaf səviyyəsi baxımından elə köklü fərqlənmirlər. Təbii iqlim və torpaq kadastrı baxımından da regionlar elə ciddi fərqlənmirlər. Ümumiyyətlə, ictimai-iqtisadi inkişafın bütün sahələri üzrə regionlarda vəziyyət demək olar ki, eynidir və elə köklü fərqlər nəzərə çarpmır. Ona görə də bu ölkələrdə vergi siyasətində vahid yanaşma və vahid tariflərin tətbiqi bəlkə də mümkündür və burada elə bir problem yoxdur. Ancaq Azərbaycanda vəziyyət tamamilə başqadır, o yuxarıda deyilən bütün əlamətlər üzrə Avropa ölkələrindən əsaslı şəkildə fərqlənir.

Hesab olunur ki, regional yanaşma tək cə mən fəət vergisinin tətbiqində yox, o digər vergi növləri, o cümlədən ƏDV və aksizlərə də tətbiq edilməlidir. Məsələn, Bakıda fəaliyyət göstərən sahibkarlarla Gədəbəydə və yaxud Şəkiddə fəaliyyət göstərən sahibkarlara ƏDV üzrə eyi faiz dərəcəsinin (18%) tətbiq edilməsi, düzgün deyil. Ətraf rayonlarda, xüsusilə də dağ və dağətəyi rayonlarında ƏDV-nin aşağı salınmasına ehtiyac vardır. Nəzərə alsaq ki, ƏDV-nin ölkədə sahibkarlığın inkişafına təsiri güclüdür və onların maliyyə imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırır, onda bu labüddür.

Kənd təsərrüfatı xammalı bazarında ƏDV-nin tətbiqi qiymətəmələgəlmə mexanizmi vasitəsilə vergi yükünün kənd təsərrüfatı müəssisələrinə ötürülməsinə gətirib çıxarır. Ona görə də hesab olunur ki, kənd təsərrüfatı xammalına və kənd təsərrüfatı istehsalında istifadə olunan maddi-texniki resurslara ƏDV-nin dərəcəsinə aşağı salmaq məqsədəuyğundur .

Sahibkarlara kömək və iqtisadi inkişafa tək an baxımından vergi növlərindən biri olan sadələşdirilmiş vergi sisteminin də tək milləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Hazırda Vergi Məcəlləsinə uyğun olaraq sadələşdirilmiş vergi ödəyicilərinin vergi dərəcəsi Bakı şəhəri üzrə 4%, digər regionlar üzrə isə 2% (dövriyyədən) müəyyən ləşdirilmişdir. Yük və sərnişin nəqliyyatında isə bu sahənin spesifikliyi nəzərə alınaraq hər bir daşınma növü üçün sadələşdirilmiş verginin tətbiq edildiyi ölçü vahidinə uyğun olaraq sadələşdirilmiş verginin aylıq məbləği (manatla) müəyyən edilmişdir .

Təbii ki, bu yeniliklər öz bəhrəsini verməklə və respublikada xırda və orta sahibkarlığın formalaşmasına böyük köməkdir. Bununla belə, hesab olunur ki , bu vergi növü üzrə də sahəvi xüsusiyyətlər nəzərə alınmalıdır. Birinci növbədə isə istehsal və kommərsiya fəaliyyətli vergi ödəyiciləri fərqləndirilməlidir.İstehsal xarakterli sahələrə üstünlük verilməlidir. Bu sahələrə üstünlük verilməsi və vergi güzəştlərinin tətbiqi təbii ki, bu sahələrdə sahibkarlığın inkişafına müsbət təsir göstərəcəkdir. Hazırda respublikada buna böyük ehtiyac vardır. İstehsal sahibkarlığına meyil gücləndirilməlidir. Bu məqsədlə, istehsal xarakterli müəssisələr üzrə sadələşdirilmiş vergi tətbiqinin rüblük dövriyyə həddinin

müəyyən qədər yüksəldilməsinə ehtiyac vardır. Vergi Məcəlləsinə görə hazırda respublikamızda bütün vergi növləri üzrə müəyyən azadolmalar və vergi güzəştləri nəzərdə tutulmuşdur. Ancaq təəssüflər olsun ki, bu güzəştlərin əhatə sferası və mütləq həcmi o qədər də geniş deyil. Ölkədə sahibkarlığın inkişafına və iqtisadiyyatın güclənməsinə elə böyük təsir göstərmir.

Lakin hesab etmək olar ki, bu müsbət addımdır və gələcəkdə ölkənin iqtisadi inkişafının sürətlənməsinə və sahibkarlığa daha geniş miqyasda təsir göstərəcəkdir. İqtisadi baza gücləndikcə, sahibkarlıq daha geniş miqyas aldıqca, təbii ki, bu faktorun təsiri daha güclü olacaq. Eyni zamanda, güzəşt dərəcələrinin artırılmasına da ehtiyac vardır. Çünki mövcud güzəştlər yuxarıda qeyd edildiyi kimi, o qədər də əsaslı stimül yarada bilmir.

Düzdür, güzəştlərin artırılması ilk mərhələdə müəyyən qədər vergi ödəyicilərinin və yığılan vergi həcmələrinin azalmasına səbəb olacaq. Lakin hesab etmək olar ki, bu müvəqqəti haldır və iqtisadi bazanın gücləndiyi və istehsal həcmində əsaslı sürətdə genişlənməsi şəraitində hətta nisbətən aşağı vergi dərəcələri və güzəştlərlə yığılan vergilərin həcmi əvvəlkindən çox olacaqdır. Yəni azdan çox vergi almaqdansa, çoxdan az vergi almaq daha məqsədəuyğundur. Təcrübə göstərir ki, bu daha səmərəli yoldur və son nəticədə bunun effekti daha böyükdür.

Beləliklə, hazırda ölkə qanunvericiliyinə görə, respublikada iki cür vergi sistemi tətbiq edilir:

- 1) Əsasən, orta və irisahibkarlar üçün mövcud vergi sistemi;
- 2) Əsasən, kiçik sahibkarlar üçün sadələşdirilmiş vergi və uçot sistemi.

Vergi sistemi sahibkarlığın formalaşması və inkişafına fəal xidmət etməli, milli iqtisadiyyatın formalaşması xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmalı, bütövlükdə ölkədə və onun ayrı-ayrı regionlarında mövcud olan iqtisadi və sosial şəraiti nəzərə alınmalıdır. Başqa sözlə desək, respublikadakı mövcud vergi sisteminin sahibkarlıq üçün səmərəsi, həvəsləndirici, qoruyucu, istiqamətləndirici rolu və sosial funksiyası daha da yüksəldilməlidir. Tədqiqatlar göstərir ki, vergi sistemində köklü islahatların aparılması, hər şeydən əvvəl, sahibkarlıq üçün vergi güzəştlərinin

tətbiqini, mövcud dərəcələrin təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutmalıdır. Dövlət bu və ya digər təsərrüfat subyektlərinə, iqtisadi fəaliyyətin həvəsləndirilməsi nəzərdə tutulan bu və ya digər sahələrə münasibətdə dünya ölkələrində olan mövcud vergi güzəştlərinin aşağıdakı formalarına üstünlük verməlidir.

- bəzi vergilərin (xüsusən də mənfəət vergisinin və ƏDV-nin) dərəcələrinin daha da aşağı salınması imkanlarının tapılması;

- iqtisadi fəaliyyətin həvəsləndirilməsi nəzərdə tutulan real sektor sahələrində çalışan müəssisələr üçün fəaliyyətinin, əsasən, ilk dövrlərində müxtəlif vergi güzəştlərinin tətbiqi, habelə vergilərdən azad etmə;

- respublikanın iqtisadi regionların inkişafının sürətləndirilməsi məqsədilə burada sahibkarlıq subyektlərindən toplanılan vergilərin bir hissəsinin yerli icra hakimiyyəti orqanlarının sərəncamında saxlanması;

- respublikanın zəif inkişaf etmiş, habelə strateji əhəmiyyətli regionlarına sahibkarlar tərəfindən yönəldilmiş investisiyalara güzəştli vergi tətbiqi;

- vergi yoxlamalarının seçmə qaydasında və bunun üçün əsaslı səbəb olduğu zaman aparılması və s. Bununla yanaşı, inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə dövlət tərəfindən kiçik sahibkarlığa kömək edən bir çox iqtisadi subyektlər üçün, o cümlədən kiçik sahibkarlığa kömək fondları, investisiya və lizinq şirkətləri, kredit və sığorta təşkilatları, reklam və informasiya müəssisələri və s. üçün də bir sıra vergi güzəştləri həyata keçirilir. Hesab olunur ki, dünya ölkələrinin vergi siyasəti sahəsində bu təcrübəsi də diqqətdə saxlanılmalıdır. Lakin onu qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq təcrübənin hər hansı formasından istifadə zamanı onları kor-koranə tətbiq etmək, olduğu kimi təkrarlamaq düzgün olmazdı və gözlənilən səmərəni verməzdi. Ona görə hesab etmək olar ki, konkret olaraq vergi güzəştləri sahəsində dünya ölkələrinin təcrübəsi iqtisadi inkişafımızın hazırkı mərhələsinin tələbləri qarşıya qoyulan vəzifələrin xarakteri və reallaşdırma istiqamətləri ilə üzvi şəkildə əlaqələndirilməlidir. Bu güzəştlərə fəaliyyətinin ilk dövrlərində istehsalla məşğul olan, iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi zəruri olan sahələr, iqtisadi regionlar və fəaliyyət növləri üçün aşağı və fərqli vergilərin tətbiqi, müəyyən müddətə vergidən azad etmə və s. daxildir.

2.3. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun sahibkarlığın inkişafına təsiri və onun fəaliyyətindəki problemlər.

Respublikamızın sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasına uyğun olaraq, ölkəmizdə özəl sektorun inkişaf etdirilməsi və sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsində çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu məqsədlə dövlətin maliyyə dəstəyini həyata keçirən Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən verilən güzəştli kreditlər Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarında, məqsədli dövlət proqramlarında müəyyən edilmiş, ölkənin sosial iqtisadi inkişafının prioritet istiqamətlərinə uyğun olaraq qeyri-neft sektorunun və regionların tarazlı inkişafı, sahibkarlığın, o cümlədən kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsi, yoxsulluğun azaldılması, məşğulluğun təmin edilməsi ilə bilavasitə əlaqəli olan sahələrdə dinamik iqtisadi inkişafın təmin edilməsinə yönəldilir.

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu dövlətin iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsində yaxından iştirak etməklə, sahibkarlara güzəştli kreditlərlə maliyyə dəstəyinin verilməsi, investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi sahəsində konkret sahələrin təşviqi, regionlarda və Bakı qəsəbələrində sahibkarlığın inkişafına həsr olunmuş tədbirlərin keçirilməsi, sahibkarlara maarifləndirici treninqlərin təşkil edilməsi, sahibkarlığın informasiya təminatının gücləndirilməsi, müasir texnologiyaların tətbiqini, rəqabət qabiliyyətli, xüsusilə ixrac yönümlü və idxaləvəzləyici məhsulların istehsalını və emalını nəzərdə tutan, eləcə də bu sahələrin inkişafını stimullaşdıran infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsi istiqamətində 2014-ci il ərzində uğurlu fəaliyyətini davam etdirmişdir.

2014-cü ildə də uğurlu fəaliyyətini davam etdirmişdir. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu 2014-cü ildə sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı müasir texnologiyalara əsaslanan aşağıdakı sahələr üzrə investisiya layihələrinin güzəştli şərtlərlə maliyyələşdirilməsini təmin etmişdir: - südlük və ətlik istiqamətli cins heyvandarlıq komplekslərinin yaradılması; - quşçuluq təsərrüfatlarının yaradılması və ya bərpası; - ət kəsimi və emalı müəssisələrinin yaradılması; - çörək istehsalı

zavodlarının tikilməsi; - iri taxılçılıq və ya toxumçuluq təsərrüfatlarının yaradılması; - üzümçülük təsərrüfatlarının və üzüm emalı müəssisələrinin yaradılması; - istixana komplekslərinin yaradılması; - intensiv bağçılıq (alma, armud, giləs, nar, ərik, xirnik, gavalı və s.) və ya tingçilik.

2013 təsərrüfatlarının yaradılması; - meyvə-tərəvəz emalı müəssisələrinin yaradılması; - meyvə-tərəvəz və taxıl tədarükü, saxlanması satışı məqsədi ilə soyuducu anbar və taxıl anbarı komplekslərinin yaradılması; - Digər sənaye (yüngül, yeyinti, maşınqayırma və s.) müəssisələrinin yaradılması; - kiçik sahibkarlığın (o cümlədən əlillərin, məcburi köçkünlərin, gənclərin və qadınların) inkişafı. 2. 2013-cü il ərzində Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun fəaliyyətinin əsas istiqamətləri 2.1 “Sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi” tədbirləri “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009- 2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”na və “2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı”na uyğun olaraq, sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi məqsədilə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2013-cü il ərzində - 2013 “Sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi”nə dair regionlarda 33, Bakı şəhərinin qəsəbələrində 12 olmaqla 45 tədbir keçirilmişdir. Tədbirlərdə sahibkarlara güzəştli kreditlər təqdim edilmiş, 4700-dək sahibkara, o cümlədən regionlarda 3440, Bakı şəhərinin qəsəbələrində isə 1240 sahibkara maarifləndirici treninqlər keçirilərək iqtisadi biliklər verilmiş, nümunəvi investisiya layihələrinin təqdimatı keçirilmiş, həmçinin yerli icra hakimiyyəti orqanlarının nümayəndələri və sahibkarlarla mövcud iqtisadi potensialdan daha səmərəli istifadə edilməsi məqsədi ilə müzakirələr aparılmış, tədbir keçirilmiş şəhər və rayonlar üzrə investisiya təkliflərinin qəbulu üçün kütləvi informasiya vasitələrində elanlar verilmişdir. Bu tədbirlərin əsas mahiyyəti regionların və Bakı şəhərinin qəsəbələrinin mövcud iqtisadi potensialının reallaşdırılması istiqamətində sahibkarlarla müzakirələrin aparılması, onların təkliflərinin öyrənilməsi, güzəştli kreditlərin verilməsi mexanizminin izah olunması, o cümlədən investisiya layihələrinin hazırlanması və təqdim olunmasına dair maarifləndirici treninqin keçirilməsi və sahibkarlara güzəştli kreditlərin

təqdim olunmasıdır. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, bu tədbirlər çərçivəsində sahibkarlar ilə görüşlərin keçirilməsi, müzakirələrin aparılması ilə yanaşı, həmin ərazilərdə potensial biznes imkanları, reallaşdırılması məqsədəuyğun olan layihələr də müəyyən edilir. Başqa sözlə, vətəndaşların sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb olunması, onların dövlətin güzəştli kreditləri hesabına biznes qurmağa təşviq edilərək real sahibkarlıq subyektləri, iş adamları üzə çıxarılır və Fond tərəfindən həmin layihələrin maliyyələşdirilməsi istiqamətində məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir. Tədbirlərdən öncə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən aşağıdakı işlər görülür: - Tədbir keçiriləcək rayonun (şəhərin) iqtisadi potensialının reallaşdırılması məqsədilə müvafiq təhlillər aparılır və hər bir rayon (şəhər) üzrə prioritet istiqamətlər müəyyənləşdirilir; - Müəyyənləşdirilmiş prioritet sahələr üzrə kiçik, orta və böyük həcmli nümunəvi investisiya layihələri hazırlanır. Tədbirlər çərçivəsində sahibkarların maarifləndirilməsi istiqamətində aşağıdakı müvafiq təşviqat işləri həyata keçirilir: - Sahibkarlara güzəştli kreditlərin verilməsi mexanizmi, tələb olunan sənədlər, elektron müraciət və müvəkkil kredit təşkilatlarının filial şəbəkəsi mövzusunda maarifləndirici trening keçirilirilərək iqtisadi biliklər verilir; - Prioritet sahələr üzrə hazırlanmış kiçik, orta və böyük həcmli nümunəvi investisiya layihələrinin təqdimatı keçirilir və həmin nümunəvi layihələr sahibkarlara təqdim olunur; - mövcud iqtisadi potensialdan daha səmərəli istifadə edilməsi məqsədi ilə sahibkarlarla müzakirələr aparılır, onların təklifləri öyrənilir və sualları cavablandırılır; - Sahibkarlara müxtəlif çap materialları (buklet, broşur və s.) təqdim olunur; - Tədbirdən sonra tədbir keçirilmiş rayon (şəhər) üzrə investisiya təkliflərinin qəbulu üçün kütləvi informasiya vasitələrində elanlar verilir. Bakı şəhərinin qəsəbələrində keçirilən tədbirlərdə “2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı”na uyğun olaraq, sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi məqsədilə dövlətin güzəştli kreditləri hesabına maliyyələşdirilməsi prioritet hesab olunan: • intensiv zeytunçuluq təsərrüfatlarının yaradılması; • müasir tələblərə cavab verən zeytun emalı və qablaşdırılması fabrikinin tikilməsi; • intensiv zəfərançılıq təsərrüfatlarının yaradılması, zəfəran emalı və qablaşdırılması; • müasir tələblərə

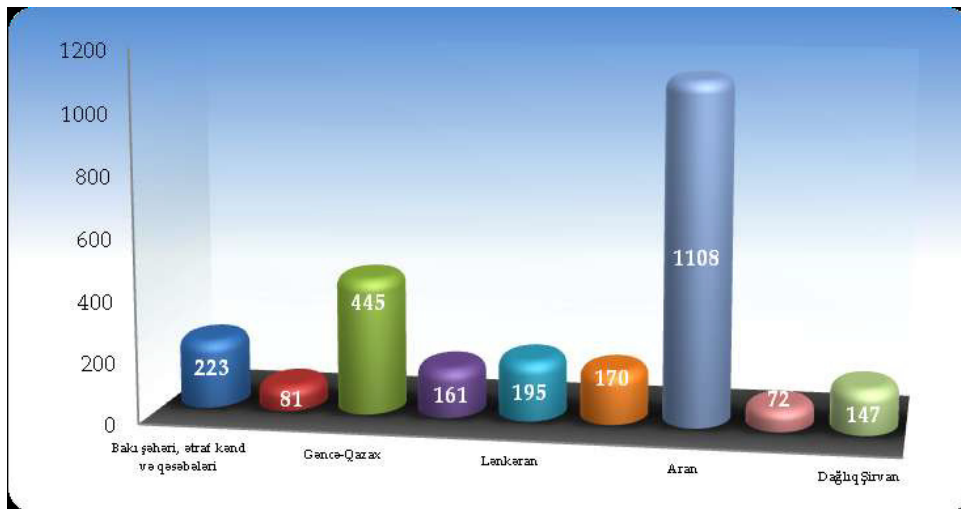
cavab verən kiçik və orta həcmli çörək istehsalı müəssisələrinin yaradılması; • müasir tələblərə cavab verən ətlik istiqamətli quşçuluq təsərrüfatlarının yaradılması və ya yeni texnologiyaların tətbiqi ilə yenidən qurulması; • müasir tələblərə cavab verən yumurtalıq istiqamətli quşçuluq təsərrüfatlarının yaradılması və ya yeni texnologiyaların tətbiqi ilə yenidən qurulması; • yeni texnologiyaların tətbiqi ilə müasir quş kəsimi fabrikinin yaradılmasının dəstəklənməsi; • kiçik həcmli müasir ət kəsimi müəssisələrinin yaradılmasının dəstəklənməsi; • quşçuluq məhsullarının xammalına əsaslanan müasir dərin emal müəssisəsinin yaradılmasının “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”na və “2011-2013-cü illərdə Bakı şəhərinin və onun qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramı”na uyğun olaraq, sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi məqsədilə İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən 2012-ci ildə “Sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi”nə dair regionlarda 24, Bakı şəhəri, ətraf kənd və qəsəbələrində 11 olmaqla 35 tədbir keçirilmişdir. Tədbirlərdə sahibkarlara güzəştli kreditlər təqdim edilmiş, 4650 sahibkara, o cümlədən regionlarda 3270, Bakı şəhəri, ətraf kənd və qəsəbələrində isə 1380 sahibkara maarifləndirici treninqlər keçirilərək iqtisadi biliklər verilmiş, nümunəvi investisiya layihələrinin təqdimatı keçirilmiş, həmçinin yerli icra hakimiyyəti orqanlarının nümayəndələri və sahibkarlarla mövcud iqtisadi potensialdan daha səmərəli istifadə edilməsi məqsədi ilə müzakirələr aparılmış, tədbir keçirilmiş şəhər və rayonlar üzrə investisiya təkliflərinin qəbulu üçün kütləvi informasiya vasitələrində elanlar verilmişdir.

2012-ci ildə İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vasitəsilə dövlətin güzəştli kreditlərini almaq məqsədilə sahibkarlıq subyektləri tərəfindən 38 müvəkkil kredit təşkilatına ümumilikdə 2602 müraciət daxil olmuşdur. Müvəkkil kredit təşkilatları tərəfindən müraciətlərin 2579-u müsbət qiymətləndirilmiş, 23 müraciətə isə sahibkarın rentabelli biznesinin, ödəmə qabiliyyətinin, likvid girovunun, fəaliyyət üçün müvafiq şəraitinin olmaması, eləcə də Fondun Qaydalarına uyğunsuzluq (kredit

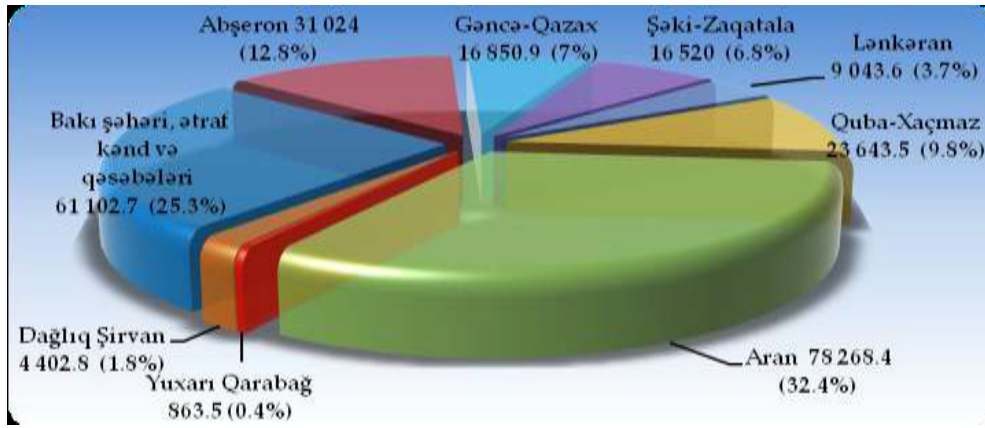
tələbatının güzəştli kreditin minimal məbləğindən aşağı olması) səbəblərindən imtina edilmişdir.30Müraciətlər üzrə ümumi kredit tələbatı 241719,5 min manat, o cümlədən müsbət qiymətləndirilmiş müraciətlər üzrə 239356,5 min manat, imtina olunmuş müraciətlər üzrə 2363 min manat olmuşdur.

Qrafik 3 : 2014-ci ildə Fondun vasitəsilə dövlətin güzəştli kreditləri hesabına maliyyələşdirilməsi məqsədilə MKT-lərə müraciət etmiş sahibkarların investisiya layihələrinin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsü

2014-ci ildə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vasitəsilə dövlətin güzəştli kreditləri hesabına maliyyələşdirilməsi məqsədilə müvəkkil kredit təşkilatlarına Aran iqtisadi rayonu üzrə 1108, Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzrə 445, Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə 161, Lənkəran iqtisadi rayonu üzrə 195, Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu üzrə 170, Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu üzrə 147, Abşeron iqtisadi rayonu üzrə 81, Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu üzrə 72 və Bakı şəhəri, ətraf kənd və qəsəbələri üzrə 223 müraciət daxil olmuşdur.

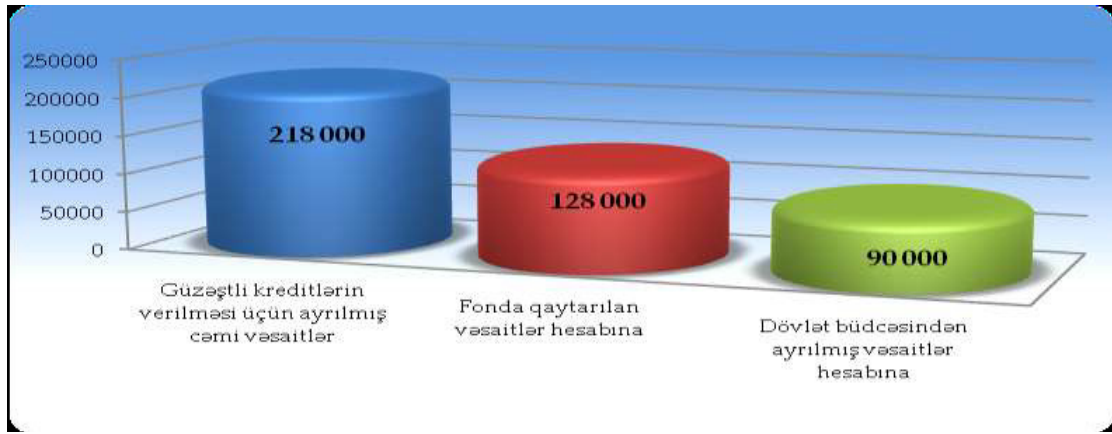
Qrafik 4: 2014-ci ildə Fondun vasitəsilə dövlətin güzəştli kreditləri hesabına maliyyələşdirilməsi məqsədilə MKT-lərə müraciət etmiş sahibkarların investisiya layihələrinin güzəştli kredit tələbatının iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsü(min manatla)

2014-ci ildə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vasitəsilə dövlətin güzəştli kreditləri hesabına maliyyələşdirilməsi məqsədilə müvəkkil kredit təşkilatlarına müraciət etmiş sahibkarlıq subyektlərinin investisiya layihələrinin güzəştli kredit tələbatı 241719.5 min manat, o cümlədən Aran iqtisadi rayonu üzrə 78268,4 min 31 manat (32,4%), Abşeron iqtisadi rayonu üzrə 31024 min manat (12,8%), Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu üzrə 863,5 min manat (0,4%), Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə 16520 min manat (6,8%), Lənkəran iqtisadi rayonu üzrə 9043,6 min manat (3,7%), Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu üzrə 23643,5 min manat (9,8%), Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzrə 16850,9 min manat (7%), Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu üzrə 4402,8 min manat (1,8%) və Bakı şəhəri, ətraf kənd və qəsəbələri üzrə 61102,7 min manat (25,3%) təşkil etmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2014-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 dekabr 2013-ci il tarixli 546 nömrəli Fərmanınının 2.12.3.1.1-ci bəndinə əsasən İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən Sahibkarlığa Kömək Milli Fonduna sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı xərclər üçün dövlət büdcəsindən ayrılmış 90000 min manat vəsait 2014-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərinin istifadəsi Qaydaları”na uyğun olaraq müvəkkil kredit təşkilatlarının sifarişi əsasında sahibkarlıq subyektlərinin investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinə güzəştli kredit verilməsi məqsədilə istifadə olunmuşdur.

Qrafik 5: 2014-ci ildə verilmiş dövlətin güzəştli kreditlərin maliyyə mənbələri

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 07 oktyabr 2009-cı il tarixli 162 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərinin istifadəsi Qaydaları”nın 1.7-ci bəndinə əsasən qaytarılan kredit vəsaitləri və digər daxilolmaların 128000 min manatı sahibkarlıq subyektlərinin investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi məqsədilə istifadə olunmuşdur. Sahibkarların maarifləndirilməsi istiqamətində müvafiq təşviqat işlərinin aparılması, xüsusi ilə Respublikanın regionlarında və Bakı şəhəri, ətraf kənd və qəsəbələrində “Sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyi” çərçivəsində keçirilmiş tədbirlərdə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üzrə hazırlanmış nümunəvi investisiya layihələrinin təqdimatının keçirilməsi və həmin nümunəvi layihələrin sahibkarlara təqdim olunması kreditlərin daha da səmərəli istifadəsinə stimül yaratmış, eyni zamanda, güzəştli kreditlərə olan tələbatın artmasına təsir göstərmişdir. Bundan əlavə, sahibkarlıq subyektləri tərəfindən dövlətin güzəştli kreditlərinin səmərəli istifadə etmələri ilə əlaqədar 17,4 milyon manat vəsait müvəkkil kredit təşkilatları vasitəsilə vaxtından əvvəl Fondun xəzinə hesabına ödənilmişdir. 2014-ci ildə qaytarılan vəsaitlər hesabına 128 milyon manat güzəştli kredit verilmişdir ki, bu da 2010-ci illə müqayisədə 8,6 dəfə çoxdur. Şəffaflığın təmin edilməsi, sahibkarlığın inkişafına verilən güzəştli kreditlər haqqında daha geniş məlumat əldə edilməsi məqsədilə son illər Sahibkarlığa Kömək 35 Milli Fondunun Azərbaycan və ingilis dillərində illik hesabatları dərc olunmuş, eləcə də son 4 ildə ardıcıl olaraq beynəlxalq audit şirkətləri tərəfindən Fondun illik maliyyə hesabatlarının auditi keçirilmiş və maliyyə hesabatlarının Beynəlxalq Maliyyə

Hesabatı Standartlarına uyğun olaraq tərtib edilidiyi müəyyən edilərək müsbət qiymətləndirilmişdir.

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu ilə müvəkkil kredit təşkilatları arasında investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi, sahibkarların müraciətlərinin qeydə alınması və idarə edilməsi prosesinin avtomatlaşdırılması sistemi hazırlanır və 2013-cü ildə bütün müvəkkil kredit təşkilatlarını əhatə edəcəkdir. Elektron sistem sahibkarlara müvəkkil kredit təşkilatına getmədən bilavasitə internet üzərindən investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi məqsədi ilə ilkin müraciət etmək imkanı yaradacaqdır. Belə bir elektron sistemin yaradılması sənəd dövriyyəsinin elektronlaşdırılması ilə yanaşı, sahibkarların müraciətlərinin qeydə alınması, investisiya tələbatının müəyyənləşdirilməsi, layihələrin maliyyələşdirilməsi prosesinin daha da optimallaşdırılması və s. digər üstünlüklərin əldə olunmasına imkan verəcəkdir. Belə ki, "İnvestisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar elektron idarəetmə Sistemi"nin tətbiqi ilk növbədə şəffaflığın təmin olunmasına, sahibkarların güzəştli kredit alınması üçün elektron müraciətlərinə müvəkkil kredit təşkilatları tərəfindən daha tez baxılaraq münasibət bildirmələrinə, Fondun bütün bu prosesə effektiv nəzarət və idarəetməni daha da gücləndirmək, Fondla müvəkkil kredit təşkilatları arasında sənəd dövriyyəsinin daha sürətli və təhlükəsiz həyata keçirilməsinə şərait yaradacaqdır.

Aqrar sektorun inkişafı ilə bağlı 2260-dək sahibkara 148,5 mln. manat dövlətin güzəştli kreditləri verilmişdir ki, bu da 2011-ci illə müqayisədə layihələrin sayı 47,4%, məbləği isə 35,8% artmışdır. Aqrar sektorun inkişafından bəhs edərkən ilk növbədə ərzaq təhlükəsizliyi məsələsinin xüsusilə vurğulanması vacibdir. Çünki insanların normal həyat səviyyəsinin və hər bir ölkənin sosial-iqtisadi sabitliyinin əsas şərtlərindən biri məhz ərzaq təhlükəsizliyinin təminatıdır. Sevindirici haldır ki, son illərdə Azərbaycanda ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, strateji əhəmiyyət kəsb edən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artırılması, dənli bitkiçiliyin, meyvəçiliyin, cins heyvandarlığın və s. inkişafı istiqamətində xeyli işlər görülüb və artıq real nəticələr vardır. "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında

əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı" məhz bu məqsədlərə nail olmaq üçün müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Bütün bunlarla yanaşı, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun fəaliyyətində bir sıra problemlər də mövcuddur. Hər il dövlət büdcəsindən bu fonda sahibkarlıq subyektləri arasında bölüşdürülmək üçün müəyyən miqdarda vəsait ayrılması nəzərdə tutulsa da, bir çox obyektiv və subyektiv səbəblərdən bu vəsaitlərin həmin subyektlər arasında bölüşdürülməsi vəzifəsi axıradək həll olunmamış qalır. Bunun əsas səbəblərindən biri büdcədə SKMF-na ayrılması nəzərdə tutulan vəsaitlərin hamısının deyil, müəyyən bir hissəsinin bu fonda ödənilməsidir. Əgər SKMF hər il dövlət büdcəsindən onun üçün nəzərdə tutulan vəsaitləri tam həcmdə əldə etmiş olsaydı, ölkədə sahibkarlığın bir çox istiqamətlərdə formalaşmasına və inkişafına çox mühüm investisiya köməkliliyi edə bilərdi. Belə ki, SKMF-nun təlimatına görə o, xüsusən, yeni yaranan sahibkarlıq subyektlərinə aşağıdakı istiqamətlərdə investisiya və metodik köməyi həyata keçirə bilər:

- sahibkarlığa kömək proqramına investisiya yardımı;
- bazar infrastrukturunun inkişafına maliyyə yardımı;
- investisiya, innovasiya və başqa təşəbbüskarlıq layihələrinin müsabiqə yolu ilə maliyyələşdirilməsi;
- yeni iqtisadi strukturlar üçün kadr hazırlığı ilə bağlı və elmi-metodiki kömək.

SKMF-na vəsaitlərin tam həcmdə ayrılmamasının özünün də bir çox obyektiv və subyektiv səbəbləri var. Obyektiv səbəblərin sırasına ölkənin iqtisadi vəziyyəti, vergi problemləri, büdcənin formalaşmasında nefti dünya bazarındakı qiyməti amilinin əhəmiyyətli rolu və s. daxildir. Subyektiv səbəblərə isə, SKMF üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitlərin bölüşdürülməsi mexanizminin axıradək formalaşmaması, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün iqtisadiyyatın qabaqcıl sahələrinin tam dəqiqləşdirilməməsi və s. aiddir.

Bundan başqa, hal-hazırda SKMF-nun sərəncamında olan və yenidən investisiya məqsədilə işlədilə bilən vəsaitlərin özünün də bölüşdürülməsi sahəsində bir sıra problemlər mövcuddur. Bunlardan biri ölkədə hələ də sahibkarlar tərəfindən əldə olunmuş kreditlərdən istifadə mədəniyyətinin çatışmamasıdır.

Kredit almaq istəyən müəssisələrin əksəriyyətinin işgüzar aləmdəki nüfuzu haqqında dəqiq informasiya olmadığı üçün, SKMF onlara maliyyə vəsaitləri ayrılması işində çətinliklə üzləşir. Öz əhəmiyyətinə görə, deyilənlərdən heç də geri qalmayan digər bir problem sahibkarlar tərəfindən SKMF-na təqdim olunmuş layihələrin kifayət qədər əsaslandırılmaması, bəzən çox bəsit olması, bir sözlə texniki baxımdan qoyulan tələblərə cavab verməməsidir.

Bu problemin həlli üçün SKMF-nun nəzdində özünü maliyyələşdirmə əsasında tələbata cavab verə bilən biznes-planları hazırlamaq imkanına malik olan xüsusi mütəxəssislər qrupu yaratmaq lazımdır. SKMF-nun ekspertizasından keçən və maliyyələşdirmək baxımından maraq doğuran layihələrin sahibkarların öz şəxsi və yaxud alacaqları kredit hesabına keyfiyyətli və əsaslandırılmış biznes-planların hazırlanması həmin qrupa həvalə olunmalıdır. Bu yolla həm fondun hesabına əlavə vəsait daxil olar, həm də sahibkarlar layihələrin hazırlanması üzrə əlavə işlərdən azad olar. Nəticədə keyfiyyətsiz biznes-planlara görə vəsait ayırmaqdan imtina olunması səbəbi də aradan qalxar.

Fəsil III : Azərbaycanada sahibkarlığın maliyyələşdirmə problemlərinin həlli və maliyyə təminatının gücləndirilməsi istiqamətləri.

3.1. Sahibkarlıq fəaliyyətində maliyyələşdirmə metodlarının təkmilləşdirilməsi.

Ümumilikdə maliyyələşmə sistemi qarşılıqlı əlaqədə olan iki hissədən ibarətdir:

- Dövlət maliyyəsi;
- Təsərrüfat subyektlərinin maliyyəsi.

Həmçinin dövlətin maliyyəsi özündə aşağıdakı tərkib hissələrini birləşdirir:

- Dövlət büdcəsi;
- Büdcədən kənar fondlar;
- Dövlətin kredit sistemi;
- Sığorta sistemi.

Təsərrüfat subyektlərinin maliyyəsinə isə onun tərkibindəki subyektlərin investisiya ödəyən bölmələri daxildir.

İnkişaf etmiş ölkələrdəki sahibkarlıq subyektlərinin iş təcrübəsi isbatlayır ki, sahibkarlıq fəaliyyətində yaxşı təşkil olunmuş maliyyələşmə sistemi onların səmərəli işləməsinə zəmin yaradır.

Mülkiyyət münasibətlərindən asılı olaraq sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyələşmə mənbəyinin üç növü vardır:

- Xüsusi maliyyə resursları;
- Cəlb edilən vəsait;
- Borc vəsaiti.

Xüsusi maliyyə resurslarına nizamnamə kapitalı, amortizasiya ayırmaları, fiziki və hüquqi şəxslərin əmanətləri, həm də sığorta təşkilatlarının ödənişləri daxildir. Cəlb olunan vəsaitlərə səhmlərin satışından əldə edilən vəsait, əmək kollektivi üzvlərinin payı və ödənişi, beynəlxalq maliyyə və investisiya institutlarının vəsaiti və s. daxildir. Yuxarıda adları çəkilən mənbələri qeyd

edərkən inkişaf etmiş ölkələrin eyni adlı iş təcrübəsini də ön plana çəkmək lazımdır. Məsələn, Almaniyada fəaliyyət göstərən sənaye, ticarət və nəqliyyat sahələrində passivlərin içərisində xüsusi maliyyə vəsaitinin xüsusi çəkisi 18%, cəlb olunan vəsaitin verimi 5,1%, real bank stavkasının verimi isə 3,6% təşkil edir. Digər bir misal, AYİB kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına kömək məqsədilə həyata keçirdiyi layihənin 65%-ni özü təmin edir. Deməli, sahibkarlıq fəaliyyəti daha çox inkişaf etmiş ölkələrdə maliyyə vəsaitlərinin ayrılması təcrübəsi müxtəlifdir, həyata keçirilən layihədə real şərait və xüsusiyyət nəzərə alınır. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, sahibkar müəssisə öz əmlakını formalaşdıran zaman “maliyyələşmənin qızıl qaydasını” rəhbər tutmalıdır ki, bu da balansın üfüqi strukturunda əks etdirilməlidir. Həmin qaydaya müvafiq olaraq sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirən subyekt uzun müddət qulluq edəcək bahalı əmlakı öz vəsaiti hesabına almalı və ya müəssisədə uzun illər istifadə ediləcək avadanlığın, həmçinin dövriyyə kapitalının bir hissəsinin dəyərinin uzunmüddətli güzəştli maliyyə mənbəyindən ödənilməsinə təmin etməlidir. Məlumdur ki, Sahibkarlıq fəaliyyətində həyata keçirilən investisiya layihələri həm dövlət vəsaiti, həm də sahibkarlıq subyektinin özünün vəsaitindən maliyyələşir.

Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə sahibkarlıq fəaliyyətində müxtəlif maliyyələşmə metodlarından istifadə edilir. Həmin metodlarla ayrılıqda tanış olaq.

Qeyd olunmalıdır ki, hər bir ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətində müxtəlif metodlardan istifadə edilməsi məsələsi bu istiqamətdə formalaşan siyasətdən asılıdır. Hazırda Azərbaycan hökumətinin investisiya siyasəti, pul vəsaitinin qıtlığı səbəbindən, büdcə ödəmələrinə qənaət etməklə sahibkarların şəxsi vəsaitlərdən, həmçinin kənardan cəlb edilən vəsaitlərdən daha geniş istifadə etmək siyasətini gündəmdə saxlayır. Buna baxmayaraq, sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsi davam etdirilir. Bu məqsədlə Azərbaycanın İqtisadi İnkişaf Nazirliyi Maliyyə Nazirliyi ilə birlikdə ayrı-ayrı sahələrin iqtisadi inkişafının istiqamətlərini müəyyənləşdirərək müvafiq investisiya layihələrinin həyata keçirilməsinə təminat yaradır. Bu zaman investisiya layihələri üç mərhələdə seçilir. Birinci mərhələdə müsabiqə elan edilir və onun keçirilməsi nəticəsində

seçilmiş layihə həyata keçirilən tədbirlər siyahısına daxil olunur. İkinci mərhələdə layihəni həyata keçirən təşkilatla dövlət arasında müqavilə imzalanaraq ayrılacaq vəsaitin məbləği və işin yerinə yetirilməsi müddəti müəyyən edilir. Sonuncu mərhələ maliyyələşmə sisteminin seçilməsi ilə xarakterizə olunur.

Sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi metodlarından biri olan **qarışıq birbaşa maliyyələşdirmə** qaytarılan və bağışlanan əsasda həyata keçirilir. Belə maliyyələşmə həm dövlət büdcəsindən, həm də təşkilatların şəxsi vəsaitindən ödənilir. Təəssüflə qeyd olunmalıdır ki, birbaşa bağışlanan maliyyələşmə metodundan ölkəmizdə geniş istifadə olunmur. Bu metodun tətbiqi sahibkarlıq fəaliyyətində əsas vəsaitlərin alınıb quraşdırılmasına yönəldilməlidir. Belə vəsait sahibkara nağd şəkildə ödənildikdə, onun təyinatı ilə xərclənməsində çoxlu kənarlaşmalar olur. Bağışlanan birbaşa dövlət vəsaitinin yeni növ məhsul istehsalına yönəldilməsi bütövlükdə müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin artmasına təminat yaradar.

Büdcədənənar maliyyələşdirmə metodu- sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı və müvafiq məqsədli kompleks proqramların həyata keçirilməsində istifadə edilir.

Büdcədənənar fondlardan istifadənin mümkünlüyü, təyinatı Azərbaycan Respublikasının “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında”, “Sosial sığorta haqqında”, “Qiymətli kağızlar haqqında”, “Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında” qanunlarının tələbinə uyğunlaşdırılır. Lakin həmin mənbəyin formalaşması özünün bir sıra xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Əvvəla, dövlət büdcədənənar vəsait hesabına sahibkarlıq subyektinin və vəsait ödəyən təşkilatın maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinə nəzarət edir, *ikincisi*, müxtəlif təyinatlı investisiya layihələrinin və sahibkarlıq subyektlərinin maliyyələşdirilməsinə imkan yaranır, *üçüncüsü*, dövlət tərəfindən büdcədənənar vəsaitdən düzgün istifadə olunması üzərində nəzarət funksiyasını həyata keçirir.

Öz-özünü maliyyələşdirmə sahibkarlıq fəaliyyətində və maliyyə menecmenti təcrübəsində ən geniş yayılmış metoddur. Məlumdur ki, gəlir modeli ilə işləyən hər bir sahibkarlıq subyekti üçün bütün mənbələrdən əldə etdiyi pul vəsaitindən müvafiq vergiləri və büdcə ödəmələrini həyata keçirdikdən sonra qalan pul resursu

əmək kollektivinin sərəncamında qalır. Öz-özünü maliyyələşdirmə sistemi sahibkarlıq subyektinin mənfəət və amortizasiya ayırmaları hesabına öz daxili vəsaitini formalaşdırmağa imkan verir.

Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə sahibkarlıq subyektlərində şəxsi maliyyə resursları öz-özünü maliyyələşdirmə sisteminin 60%-i ilə şərtləşir. Lakin ölkəmizdə istehsal təyinatlı sahibkarlıq subyektlərinin çoxu bazardakı rəqabətə tab gətirmədən aşağı rentabellə işləyir və bəzən də illik fəaliyyətini zərərlə başa vururlar. Onların fəaliyyətində xarici investisiyalardan və bank kreditlərindən istifadə marağı, şəxsi vəsaitdən istifadə marağını üstələyir. Beləliklə, onlar istehsal prosesini daha tez diversifikasiya etmək və ya vasitəçilik xidmətini genişləndirmək istiqamətində fəaliyyətlərini gücləndirirlər. Nəticədə, öz-özünü maliyyələşdirmə metodu sahibkarlıq fəaliyyətində arxa plana çəkilir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsində istifadə edilən metodlar içərisində *icarə mülkiyyəti və lizinq* xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sahibkarlıq fəaliyyəti göstərən fiziki şəxslər, bir çox hallarda isə hüquqi şəxslər həmin metodlardan istifadə etmək məcburiyyətində qalırlar. İcarə öz mahiyyətinə görə mülkiyyəti kirayə götürməkdir. O, müqavilə əsasında mülkiyyətdən haqqını ödəməklə istifadə deməkdir. İcarə haqqına istifadə olunan avadanlığın amortizasiya ayırması və mənfəətin bir hissəsi daxil edilir. Şəxsi vəsait çatışmazlığı ilə üzləşən sahibkarlar Azərbaycanda bu metoddan geniş istifadə edirlər.

Lizinq ingilis sözü olub “icarəyə götürmək” daşıyır. *Lizinq* fəaliyyəti ilk dəfə olaraq 1952-ci ildə San-Fransisko şəhərində müvafiq kompaniya tərəfindən yaradılmışdır. *Lizinq* həm də sahibkarlıq fəaliyyətinin bir növü olub müvəqqəti istifadə olunmayan maliyyə vəsaitinin investisiya kimi istifadə olunmasına istiqamətlənmişdir. *Lizinq* mahiyyətcə- istehsal vasitələrinin müəyyən şərtlər əsasında uzun müddətə icarəyə verilməsidir. Təcrübədə *lizinq*in iki növündən istifadə olunur: operativ və maliyyə *lizinq*i. *Operativ lizinq* qısamüddətli olub, mülkiyyətin çoxsaylı istifadəsini nəzərdə tutur.

Maliyyə lizinqi isə daha uzun müddətə texniki vəsaitin tam amortizasiya olunmasınadək dövrü əhatə edir.

Hazırda ölkəmizdə maliyyələşdirmənin lizinq metodu özünün inkişafının başlanğıc mərhələsindədir. İstehsalat sferasında sənaye potensialının yeniləşməsində, yüksək rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsal etmək, həm də investisiya fəaliyyətini stimullaşdırmaq məqsədilə Azərbaycanda lizinq münasibətlərinin genişlənməsinə ehtiyac duyulur.

Lizinq münasibətlərinin inkişafına kömək və lizinq şirkətlərinin əlaqələrinin gücləndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Lizinq Şirkətləri Assosiasiyası yaradılmışdır. Assosiasiya 27 oktyabr, 2004-cü ildə BMK-nın (İFC) dəstəyi ilə “Ataleasing”, “Unileasing”, “Muganleasing” şirkətləri tərəfindən yaradılmışdır. ALŞA-nın tərkibinə aşağıdakı lizinq şirkətləri daxildir: Joint Lizinq, Unilizinq, Ansar Lizinq, Turan Lizinq, Standard Lizinq, AG Lizinq, Ata Lizinq, Dəmir Bank, Qafqaz Lizinq, ASB Bank, Nikoil Lizinq (son iki şirkət müşahidəçi qismində çıxış edir).

Cədvəl 10-da isə Azərbaycanın lizinq bazarındakı mövcud vəziyyət əks olunub. Joint Leasing Company nüfuzlu “Business Time” jurnalı tərəfindən “İlin Lizinq Şirkəti” nominasiyasında “Azeri Business Award” milli mükafatına layiq görülmüşdür. 2012-ci il 31 dekabr tarixinə şirkətin lizinq portfeli 35,312 mln AZN, maliyyələşdirdiyi lizinq müqavilələrinin ümumi sayı 520 olmuşdur. İlk ödənişi 30%-dən çox olan müştərilər üçün lizinq üzrə faiz dərəcələri 17%-dən başlayaraq verilir. Lizinq portfelinin 40% tikinti sektorunun, 33% nəqliyyatın, 20% istehsalın və 7% isə digər sahələrin payına düşmüşdür.

Cədvəldəki 10-da vəziyyətlə bağlı nəticəyə görə Azərbaycanda lizinq əməliyyatlarının orta müddəti 36 ay, orta illik faiz dərəcəsi 20%, avans ödənişləri 18-25%-dir.

Buna baxmayaraq, ölkənin lizinq bazarındakı vəziyyət istənilən səviyyədə deyildir. Buna birinci səbəb lizinq haqqında qanunun işləməməsi və bu münasibətləri tənzimləyən Mülki Məcəllənin 38-ci fəslə ilə Vergi Məcəlləsinin 140-cı maddəsinin ziddiyət təşkil etməsidir. Vergi Məcəlləsinin 140-cı maddəsində

əmlak icarəsi maliyyə linqinə aid edilir ki, bu da Mülki Məcəllənin lizinq münasibətlərini tənzimləyən maddə ilə üst-üstə düşür. Ümumiyyətlə, Vergi Məcəlləsi lizinq münasibətlərinin hüquqi tənzimləmə elementlərini deyil, lizinqin vergi ilə bağlı olan məsələlərinin elementlərini, vergi güzəştlərini müəyyən etməlidir.

Cədvəl 10. Şirkətin adı	Minimum və maksimum məbləğ	İllik faiz dərəcəsi	İllik avans ödənişi	Lizinq müddəti	Lizinq obyektləri
Joint Leasing Company	10 000 AZN	17-21%-dən başlayaraq	layihə dəyərinin 20-30%-i	10 ilədək	tikinti, sənaye texnikası, nəqliyyat vasitələri
Unilizinq (daşınmaz əmlak xaric)	obyekt növündən asılı olaraq dəyişir	21%	20-30%	2-5 il	tikinti, sənaye texnikası, nəqliyyat vasitələri
MBC Lizinq	şirkətin investisiyası-60%-ə qədər	17-20%	30%	3-7 il	nəqliyyat vasitələri, istehsal avadanlığı, tibbi avadanlıq, tikinti texnikası
Qafqaz Lizinq	min. 15 000 AZN, maks. 800 000 AZN	18-26%	min. 20%	min. 3 ay, maks. 8 ay	minik avtomobilləri
Ata Lizinq (daşınmaz əmlak xaric)	min. məbləğ 5000 ABŞ dolları	20-30%	30%-dən yuxarı	12 aydan 60 ayadək	ikinci əl avadanlıqları
Finans Lizinq	min. məbləğ 10 000 AZN, 50-60%-ə qədəri ödənilir	20-25%-dən başlayaraq	40%	12-60 ay	nəqliyyat, inşaat, istehsalat, k/t avadanlıqları, iaşə
Parex Leasing&Factor ing	10 000 AZN	20-35%	obyekt növündən asılı olaraq dəyişir	30-60 aya qədər	xüsusi təyinatlı texnika, avadanlıq, minik avtomobilləri

Azərbaycan malik olduğu lizinq potensialından tam istifadə edə bilmir. Məsələn, qərbdə şirkətlər əsas vəsaitlərin yenilənməsini demək olar ki, 80 %-ni, Avstraliya sənaye kapital qoyuluşunun 33%-ni, Qazaxıstan isə 6%-ni lizinq yolu ilə həyata keçirdiyi halda, Azərbaycanda bu göstərici 1%-dən bir qədər çoxdur.

Lizinq münasibətlərini tənzimləyən xüsusi orqanın yoxluğu bu sektorun zəif inkişaf etməsinin səbəblərindən biri kimi qiymətləndirilir. Hətta BMK (İFC) Azərbaycanın lizinq bazarının inkişafı üçün belə bir orqana ehtiyacı olduğunu müəyyən etmişdir. Çünki, ölkənin lizinq bazarı hələ də tam formalaşmadığından inkişaf üçün dövlət tərəfindən gələn dəstək və tənzimləyici tədbirlər geniş imkanlar açar. Məhz tənzimləyici orqanın olmaması nəticəsi idi ki, 2009-cu ildən tətbiq

edilən kapitallaşmaya yönəldilmiş gəlirə edilən vergi güzəştləri yalnız banklara və sığorta şirkətlərinə aid edilmiş və lizinq şirkətləri burada nəzərə alınmamışdır. Lizinq bazarları üçün tənzimləyici orqan kimi ideal seçim müxtəlif qurumlar ola bilər.

Azərbaycanda lizinq bazarı üçün geniş perspektivlər vardır: qeyri-neft sektorunun inkişafı, kiçik və orta sahibkarlığın stimullaşdırılması, ölkədə dünya səviyyəli yarışların, tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün tikinti və yenidənqurma işlərinin artması bunun üçün real faktır.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsində tətbiq edilən, lakin Azərbaycanda hələ az istifadə olunan metodlardan biri də *françayzinqdir*. Françayzinq sözü ingiliscədən tərcümədə “üstün olmaq” mənasını verir. Françayzinq- iri şirkətlərin və ayrı-ayrı sahibkarların razılığı əsasında yaradılaraq müəyyən ərazidə öz firma nişanını saxlamaqla fəaliyyət göstərir. Belə şirkətlər əsasən ticarətdə, ayrı-ayrı istehsal sahələrində lider kimi çıxış edirlər.

Françayzinq hüquqi cəhətdən tənzimlənən sərbəst obyekt olmaqla dünyanın 80 ölkəsində və 70-dən çox istehsal sahələrində tətbiq edilir. O, dünya təcrübəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin mütərəqqi forması kimi qəbul olunmuş və xarici ölkələrdə geniş yayılmışdır.

Françayzinq Azərbaycanda yeni biznes texnologiyasının tətbiqində özünün ilkin mərhələsini keçir. Hazırda bu metodla “Pizza Hat”, “Mc.Donalds”, “Coca-Cola”, “Buskin Robbins” və s. iri şirkətlərin filialları ölkəmizdə uğurla öz fəaliyyətini davam etdirirlər. Azərbaycanda françayzinq metodlu firmaları təşkil etmək üçün ilk növbədə yüksək rəqabət qabiliyyətinə malik müəssisələr və istehsalatlar yaratmaq lazımdır. Yaxın zamanlarda ölkəmizdə sənaye təyinatlı belə firmaların yaradılması ehtimalı azdır. Onu yalnız yeyinti sənayesində ayrı-ayrı ixtisaslaşdırılmış müəssisələrin bazasında yaratmaq mümkündür. Buna keyfiyyətli yerli xammal bazasının mövcudluğu da imkan verir. Ona görə də İqtisadi İnkişaf Nazirliyi nəzdindəki İqtisadi İslahatlar Mərkəzi bu məsələni tədqiq edib müvafiq təkliflər paketi hazırlamalıdır.

Azərbaycanda franqayzinq metodunun tətbiqinin genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətində müəyyən işlər görülüb. 31 yanvar 2007-ci ildə Azərbaycan Franqayzinq Assosiasiyası yaradılmışdır. Fəaliyyət istiqaməti, öz üzvlərinin maraqlarının qorunması, franqayzinqin Azərbaycan Respublikasında geniş yayılması, franqayzinq sahəsində maariflənmə işlərinin aparılmasından ibarətdir. Eyni zamanda AFA franqayzinqin Azərbaycanda populyarlaşdırılması ilə məşğul olur, üzvləri arasında biznesin etik aparılma standartlarını müəyyənləşdirir və təsdiq edir. Azərbaycanda franqayzinq sistemləri üzrə zəruri verilənləri toplayır və emal edir. Bununla yanaşı assosiasiyanın vəzifələrinə xüsusi olaraq franqayzinq məsələlərinə istiqamətləndirilmiş təhsil proqramlarını, seminarları və sərgiləri əlaqələndirir və təklif edir. AFA-sı franqayzinq haqqında biznes iştirakçılarını birləşdirən seminarlar, dəyirmi masalar, konfranslar, sərgilər təşkil edir. Assosiasiya həmçinin franqayzinq sahəsində hüquqi təşəbbüsləri dəstəkləmək və franqayzinqin dəstəklənməsi üçün dövlət proqramlarına rəvac vermək niyyətindədir. Assosiasiya beynəlxalq franqayzinq etik məcəlləsinin bazası əsasında yaradılıb. AFA franqayzinq haqqında informasiyaya buraxılışı təmin edib, bu sənayedə işləyən adamlarla tanış olmaq niyyətindədir. Assosiasiya həmçinin ilkin tədqiqatın yerinə yetirilməsində, şirkətin strukturunun formalaşdırılmasında, hüquqi məsələlərin aydınlaşdırılmasında, bazarın öyrənilməsində və franqizanın maliyyələşdirilməsində sahibkarlara yardım edəcək. O həm də beynəlxalq franqayzinq sahəsində baş verən mühüm hadisələr haqqında informasiyanı yerli sahibkarlara və franqayzinqlərə təqdim etmək ixtiyarındadır.

Uzunmüddətli beynəlxalq yeni maliyyələşdirmə formalarından biri layihə üzrə maliyyələşdirmə metodudur. Onun digər əvvəlki metodlardan üstün cəhəti ondan ibarətdir ki, maliyyələşmə obyektin layihələndirmə mərhələsindən onun istismara verilməsinədək davam edir.

Layihə üzrə maliyyələşdirmə metodu Azərbaycanda neft və qaz yataqlarının işlənilməsi və istismarı prosesində daha geniş istifadə edilir. Dünyanın 35-ə yaxın neft şirkəti öz vəsaitlərini cəmləşdirərək Xəzərin Azərbaycan bölməsində iri miqyaslı geoloji-kəşfiyyat, qazma və istismar işləri aparır. Bununla yanaşı, ölkənin

sənaye və qeyri-sənaye sahələrində həmin tipli və qısamüddətli layihələrin həyata keçirilməsi təmin edilmiş və öz müsbət nəticəsini vermişdir.

İnvestisiya meyilli vergi krediti metodu dünya təcrübəsində kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşdirilməsində geniş istifadə olunur. Bu metod ən çox Kanadada, ABŞ-da və Avropa ölkələrində sınaqdan keçirilmişdir. Rusiyanın Vergi Kodeksində həmin maliyyələşmə metodu öz əksini tapmışdır. Bu metodun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, vergi ödəyənə ödənişin müddətinin təxirə salınmasına icazə verilir. Məhz həmin dövrdə sahibkar sərbəst vəsaiti özünün daha çox ehtiyacı olan fəaliyyət növünə sərf edir. Ölkəmizin müvafiq qanunvericilik aktlarında adı çəkilən metodun tətbiqi əsasən aqrar sektora aid edilməsi bütövlükdə keyfiyyətli məhsul istehsalına şərait yaratmaqla idxal-ixrac əməliyyatlarında keyfiyyət dəyişikliklərinə imkan yaradırdı. Bu məqsədlə ölkənin Vergi Kodeksində müvafiq dəyişiklik və əlavələrin edilməsinə ehtiyac var.

Təəssüflə qeyd edilməlidir ki, yuxarıda şərh olunan metodlardan Azərbaycanda sahibkarlığın maliyyələşdirilməsində lazımınca istifadə edilmir. Sahibkarlıq fəaliyyətini genişləndirmək və ölkə iqtisadiyyatında sahibkarlığın rolunu artırmaq üçün məhz bu metodlardan geniş istifadə olunmalıdır.

3.2. Kiçik və orta sahibkarlığın formalaşması və inkişafının maliyyələşdirilməsi sisteminin gücləndirilməsi istiqamətləri.

Məlumdur ki, kiçik və orta sahibkarlıq (KOS) subyektlərinin maliyyələşdirilməsində ciddi problemlər var. Son illər bu istiqamətdə bir sıra addımlar atılsa da problem tam həll olunmamışdır. Xüsusi maliyyə mənbələrinin yetərincə olmaması problemi ağırlaşdıran əsas amillərdən biri hesab olunur. Xüsusi maliyyə vəsaitləri kiçik və orta sahibkarlığın formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynamır və bütün bunlar dövlət maliyyə resurslarından istifadə imkanlarının genişləndirilməsini zəruri etmişdir. Vəsaitlərin vaxtında çatdırılmaması, şərtlərin əlverişli olmaması və digər amillər də KOS-un maliyyələşdirilməsində problemlər yaradır. Ona görə də KOS-un maliyyələşdirilməsi mexanizmi dəyişdirilməlidir.

Dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin istifadəsinə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi müvafiq sərəncam vermədiyi hallarda KOS subyektləri üçün nəzərdə tutulan pulların onlara çatması mümkün olmur. KOS-un formalaşması və inkişafının ölkənin iqtisadi, sosial və siyasi həyatı üçün əhəmiyyətini nəzərə alaraq bu sahəyə ayrılan vəsaitlərə sərəncam verilməsi ən əhəmiyyətli məsələlərdən hesab edilməlidir. Yəni dövlət büdcəsinin icrası zamanı bu istiqamətə vəsaitlər büdcənin imkanları yetərincə olduqda ayrılır. Digər hallarda isə Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi bu istiqamətə vəsaitlərin ayrılmasına yol verməməklə dövlət büdcəsinin kəsrinin artmasına yol vermir. Lakin dövlət büdcəsi vəsaitlərinin bölüşdürülməsi zamanı kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün ayrılmalı vəsaitlər heç də ikinci dərəcəli hesab edilməməlidir.

Azərbaycanda sahibkarlığın regional inkişafında problemlər var. Bunun səbəbi kiçik və orta müəssisələrin əsasən Bakıda cəmləşməsidir. Ona görə də regionlarda sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün Sahibkarlığın İnkişaf Mərkəzlərinin fəaliyyəti yenidən qurulmalıdır. Belə ki, müxtəlif regionlarda yaranan, bir neçə rayonda sahibkarlığın vəziyyətini araşdıran mərkəzlər Bakıda yerləşən vahid mərkəzə təbə olmalıdır. Eyni zamanda bütövlükdə sistemin İqtisadi

İnkişaf Nazirliyinə tabe olması zəruridir və bu, həmin mərkəzlərin fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün əhəmiyyətlidir.

Bölgələrdə sahibkarların əksəriyyəti üçün istehsal edilən məhsulların satışı problemdir. Qərb ölkələrindən fərqli olaraq, Azərbaycanda sahibkarların əksəriyyəti məhsul istehsal etməmişdən əvvəl marketing fəaliyyəti həyata keçirmir. Sahibkarlığın İnkişaf Mərkəzlərinin əməkdaşları isə bazarı tədqiq edərək qarşıdakı ildə hansı məhsulların istehsalının gəlirli olmasını və hansı bölgələrdə bu məhsullara ehtiyac olduğunu müəyyənləşdirə bilər. Digər tərəfdən bütün mərkəzlər əldə etdikləri informasiyaları Bakıdakı vahid mərkəzə ötürdüyündən ölkə üzrə bütün informasiyaların cəmləşməsinə həyata keçirmək mümkündür.

Regionlarda Sahibkarlığın İnkişafı Mərkəzlərinin fəaliyyətə başlaması sahibkarlığın aşağıdakı bir sıra regional problemlərinin aradan qaldırılmasına şərait yarada bilər:

- regionlarda kiçik və orta sahibkarların işinin əlaqələndirilməsi;
- marketing fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə kömək göstərməklə məhsul və xidmətlərin satış probleminin həll edilməsi;
- Azərbaycanda regionlar arasında iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi;
- yeni iş yerlərinin açılması və yerli əmək ehtiyatlarından istifadə edilməsi;
- yerli əhəmiyyətli xammal ehtiyatlarının istehsala cəlb edilməsi və bunlardan daha səmərəli istifadə olunması;
- regionlarda fəaliyyət göstərən KOS subyektlərinin özəl sektorun problemləri ilə məşğul olan xarici qurumlarla əlaqələrinin genişlənməsi;
- rayonlarda və kənd yerlərində əhalinin sosial-mədəni həyat səviyyəsinin yüksəlməsi;
- sənaye istehsalının ölkə ərazisi üzrə qeyri-bərabər inkişafının aradan qaldırılması;
- demoqrafik dəyişikliklərin, miqrasiyanın qarşısının alınması.

Regionlarda sahibkarlığın maliyyələşmə problemlərini həll etmək üçün bələdiyyələri bu işə cəlb etmək olar. ABŞ-da bir sıra vergilər, xüsusilə əmlak

vergisi bələdiyyə büdcəsinin formalaşmasında xüsusi rol oynayır. Bu ölkədə bələdiyyə gəlirlərinin 75%-i əmlak vergisinə görə ödəmələrdən əldə olunur. Yerli büdcələrin imkanlarının artırılması regionlarda sahibkarlığı inkişaf etdirməyin ən mütərəqqi metodlardan biri kimi qiymətləndirilir.

Qərb ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, dövlət sahibkarlıqla bağlı maliyyə problemlərini həll etmək üçün kommersion banklarının kreditləri ilə yanaşı, özünün yaratdığı bank və fondların vəsaitlərini də bu istiqamətə yönəldir. Yəni dövlət xüsusi kredit qurumu yaradaraq müxtəlif mənbələrdən sahibkarlığa vəsaitlərin cəlb olunmasını təmin edir və həmin təşkilat yalnız KOS subyektlərinin problemləri ilə məşğul olur. Bu fondlarda formalaşan vəsaitlər içərisində dövlətin vəsaitləri ilə yanaşı, əhalinin və eləcə də özəl sektor subyektlərinin vəsaitləri də ola bilər.

Qərb dövlətlərinin əksəriyyətində belə qurumlar fəaliyyət göstərir və onların vəsaitləri də KOS subyektlərinin maliyyələşdirilməsində önəmli mənbə kimi çıxış edir. Məsələn, Böyük Britaniyada KOS subyektlərinə “Royal Bank of Scotland”, Almaniyada “Creditanstalt für Wiederaufbau” və “Deutsche Ausleihbank” bankları, Türkiyədə “Xalq Sənaye Yatırım və Kredit” bankı və s. fəaliyyət göstərir. Onların yaradılmasında dövlət özü birbaşa iştirak etmişdir. KOS-ların kreditləşməsi riskinin yüksək olması, sövdələşmə xərclərinin çoxluğu ilə əlaqədar kommersion banklarının kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi məsələsinə ehtiyatla yanaşmağa vadar edir.

Dövlət büdcəsinin imkanlarından istifadə etmədən Qərb ölkələrindəki həmin qurumu Azərbaycanda da yaratmaq olar. Bunun üçün ölkəmizdə ciddi maliyyə mənbələri artıq formalaşmaqdadır. Yəni həmin bankın yaradılması dövlət büdcəsində qabaqcadan nəzərdə tutulan və ya həyata keçirilməsi bu və ya digər səbəblərdən məcburi xarakter daşıyan təxirə salınmasına səbəb olmayacaq. Eləcə də dövlət büdcəsi hesabına Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun maliyyələşdirdiyi layihələrlə bağlı işləri də davam etdirmək mümkün olacaq. SKMF Azərbaycan qanunvericiliyi ilə ona verilən səlahiyyətlər daxilində fəaliyyətini həyata keçirə bilər. KOS subyektlərinin maliyyələşmə problemləri ilə məşğul olan qurumun,

yəni bankın yaradılmasında büdcə vəsaitindən əlavə, həm də aşağıdakı maliyyə mənbələrindən də istifadə etmək olar:

- neft satışından əldə edilən vəsaitlər;
- özəlləşdirmədən əldə olunan vəsaitlər;
- beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının vəsaitləri;
- əhəlinin xüsusi vəsaitləri;
- özəl sektor subyektlərinin vəsaitləri;
- ianələr, yardımlar və s. vəsaitlər.

Hal-hazırda bütün kredit ayırmaları içərisində KOS subyektlərinə açılan kreditlərin həcmi olduqca azdır. Buna uyğun olaraq verilən kredit məbləği də aşağıdır. İndiki dövrdə faktiki olaraq, Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin maliyyələşdirilməsində bank kreditləri ciddi mənbə kimi çıxış edə bilmir. Respublika hökuməti bu sahədəki problemi aradan qaldırmaq üçün bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutsa da onların reallaşdırılması yubanmışdır. Bununla belə, ölkəmizdə beynəlxalq standartlarla uzlaşan bank sisteminin formalaşması istiqamətində aparılan işlər KOS subyektlərinin maliyyələşdirilməsində bu qurumların rolunun artması imkanlarının böyüklüyündən xəbər verir. Buna görə də, bu kateqoriya müəssisələrin maliyyə problemlərinin aradan qaldırılmasında həmin potensialdan istifadə etmək zərurətə çevrilib. Bu kreditlərin KOS subyektlərinə çatdırılmasını təmin etmək üçün dövlətin bu sahədə əsaslı iqtisadi siyasət həyata keçirməsi lazımdır. Əks halda kiçik və orta müəssisələr ümumi şərtlərlə bank kreditlərindən istifadə etməkdə maraqlı ola bilməzlər.

Bank kreditlərindən səmərəli və geniş istifadəni təmin etmək üçün dövlətin həmin kreditlərin müəyyən hissəsinə təminat verməsi mexanizminin tətbiqinə də diqqət yetirmək lazımdır. Bankların KOS subyektlərinə verdiyi kreditlərin müəyyən hissəsinə zəmanətlərin verilməsi Qərbi ölkələrinin hamısında tətbiq olunur. Həmin ölkələrdə dövlətin adından onun bu məsələyə məsul olan qurumu kredit alan zaman girov qoymaq imkanları olmayan və ya tələb olunan dəyərdə girov təqdim edə bilməyən KOS subyektlərinə kredit xəttinin açılması üçün bank

riskinin müəyyən hissəsini öz üzərinə götürür. ABŞ-da Kiçik Biznes İdarəsi kreditlərin 90%-nə, Almaniya və İngiltərədə isə 70%-nə zəmanət verir ki, bu da ehtiyacı olan müəssisələrə bank kreditlərindən faydalanmaq imkanı verir. Azərbaycanda da bu işi həyata keçirmək üçün Kredit Zəmanəti Fondu yaradılmalıdır. Bu fondun fəaliyyətə başlaması ilə kiçik və orta müəssisələrin bank kreditlərindən istifadə imkanları genişlənər. Həmin fond dövlət adından bank kreditlərinin müəyyən hissəsinə zəmanət verərək KOS subyektlərinin kommersiya banklarının kreditlərindən istifadəsini təmin edə bilər. Hal-hazırda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin kommersiya banklarının kreditlərindən istifadə etməmələrinin başlıca səbəblərindən biri girov qoymaq imkanlarının olmaması və onların qaytarılması riskinin yüksək olmasıdır. Hökumət isə bu kreditlərin müəyyən hissəsinə təminat verməklə bu problemin qismən həllinə nail ola bilər.

Kredit Zəmanəti Fondunun yaradılması ilə kommersiya bankları KOS subyektlərinə kredit verməkdə maraqlı olurlar və nəticədə ümumi kredit qoyuluşlarının həcmi artar. Məlumdur ki, kiçik və orta müəssisələrin kreditləşməsinin aşağı səviyyədə olmasının başlıca səbəbi kommersiya banklarının kreditin geri qaytarılma bilməməsindən ehtiyatlanaraq bu kateqoriya müəssisələrlə əməkdaşlıq etməməsidir. Belə fondun fəaliyyət göstərməsi isə kommersiya banklarına kreditin qaytarılmaması riskini azaldır. Bununla da kommersiya bankları ilə KOS subyektləri arasında iş birliyi genişlənər.

KOS subyektlərinin kredit əldə etmək imkanlarının genişlənməsi isə son nəticədə onların özlərinin fəaliyyətinin genişlənməsinə şərait yaradacaq. Bu isə həm də dövlətə ödənişlərin artmasına səbəb olacaq. Məlumdur ki, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin genişlənməsi büdcəyə ödənilən vergi və başqa ödənişlərin artmasına gətirib çıxarar.

Kredit Zəmanəti Fondunun fəaliyyəti dövlətin KOS subyektlərinin dövlət maliyyə mənbələrindən daha çox kommersiya banklarının vəsaitlərinə önəm verməsinə səbəb ola bilər. Bu isə Azərbaycanda KOS subyektlərinin maliyyələşdirilməsində ciddi maliyyə mənbəyi kimi qiymətləndirilə bilər.

Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin formalaşması və inkişafına beynəlxalq qurumların və donor ölkələrinin vəsaitlərini cəlb etmək zəruridir. Qrantlar şəklində təqdim olunan bu vəsaitlər KOS subyektlərinin texniki təchizatına və məsləhət xidmətlərinin təşkilinə imkan yarada bilər. Artıq Yaponiya hökumətinin qrantı hesabına bir sıra müəssisələrin texniki təchizatı həyata keçirilmişdir. Bu sistemin inkişaf etdirilməsi müəssisələrdə əlavə vəsaitlərin cəmləşməsinə səbəb olacaq və nəticədə həmin müəssisələr fəaliyyətlərini genişləndirmək imkanı qazanacaqlar. Bu işlərin həyata keçirilməsi üçün ilkin olaraq konsultativ xarakterli tədbirlərin həyata keçirilməsi və KOS subyektlərinə bu maliyyə mənbəyindən istifadə qaydaları ilə bağlı məlumatların verilməsi zəruridir. Bu, KOS subyektlərinə özəl sektorun maliyyə problemləri məşğul olan beynəlxalq qurumlar ilə birbaşa əlaqə yaradılmasına gətirib çıxarar və nəticədə bu kateqoriya müəssisələrin maliyyə problemlərinin həllinə yardım edə bilər.

Kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi problemlərinin həlli üçün vergi prosedurlarının təkmilləşdirilməsi, vergi qanunvericiliyinin, şəffaflığın yüksəldilməsi təmin edilməlidir. Vergi mexanizmlərinin KOS-ların investisiya fəallığının təşviqində rolu yüksəldilməlidir. Investisiya məqsədilə uzunmüddətli kredit alan kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün vergi güzəştlərinin tətbiqi mexanizmi hazırlanmalıdır.

3.3. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının maliyyə təminatı sahəsində dövlət siyasətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.

Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi inkişafda oynadığı rola uyğun olaraq bu kateqoriya sahibkarlığın inkişafında maraqlı olan dövlət kiçik və orta müəssisələrə hərtərəfli yardımlar həyata keçirir. Qərb ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, bu kateqoriya müəssisələrə edilən yardımlar arasında dövlətin maliyyə yardımları xüsusi yer tutur və hal-hazırda onsuz sahibkarlığın inkişafını təsəvvür etmək çətindir. Azərbaycanda da KOS subyektlərinə maliyyə yardımı həyata keçirən dövlətin bu sahədəki fəaliyyəti qənaətbəxş hesab edilməsə də, həmin işi aparmaq üçün qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və genişləndirilməsi məsələləri diqqətdən kənar qala bilməz. Bununla belə, ölkəmizdə KOS subyektlərinin maliyyələşmə mənbələri arasında adı çəkilən mənbə xüsusilə fərqlənir. Bu sahədəki qanunvericilik bazasında bir sıra çatışmazlıqlar vardır. Son illər kiçik sahibkarlığa yardım maddəsində dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan vəsaitləri vaxtında və tam həcmdə sahibkarlara çatdırmaq mümkün olmamışdır.

Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafına dövlət maliyyə yardımının konsepsiyasına yenidən baxılması məqsədəuyğun hesab edilə bilər. Dövlət büdcəsində kiçik və orta sahibkarlığa investisiya köməyinin həyata keçirilməsi üçün nəzərdə tutulan vəsaitlərin öz təyinatı üzrə tam həcmdə istifadəsinin təmin edilməsi əsas hesab oluna bilər. Bununla yanaşı bir sıra məsələnin həlli KOS subyektlərinin inkişafını stimullaşdıran addımlar hesab edilir və burada da dövlətin rolu əhəmiyyətlidir. Dövlət tərəfindən sahibkarlıq sahəsində aşağıdakı məsələlərin həllinə diqqət yetirilməlidir:

- sahibkarlıq fəaliyyətinin lisenziyalaşdırma qaydalarının sadələşməsi və lisenziyalaşdırılan fəaliyyət növlərinin siyasinin azaldılması;
- Azərbaycan Respublikasında iqtisadi fəaliyyət sferasında dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq süni maneələrin aradan qaldırılması.

Büdcədən ayrılan bütün vəsaitlərin kredit şəklində sahibkarlara çatdırılması heç də uğurlu deyildir. Bunun üçün sahələrin bölgüsü aparılmalıdır və ölkə üçün inkişafı mühüm əhəmiyyət daşıyan, Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunmasına xidmət edən sahələrə maliyyə yardımının verilməsi daha önəmli sayılmalıdır. Vəsaitlər kredit şəklində tez gəlir əldə etmək imkanı olan və burada dövlətin əsas məqsədi kimi rəqabətin inkişafına təkan verən sahələrin subyektlərinə verilməlidir.

Kredirlərə faiz dərəcələrinin hesablanması müddəti uzadılmalıdır. Kreditlər təqdim olunandan 4 ay sonra faizlərin hesablanması, fəaliyyətini genişləndirmək istəyən sahibkarlar üçün ciddi problemə çevrilib. Həmçinin bu maliyyələşdirmə ilə dövlətin məqsədinin gəlir əldə etmək olmadığı, KOS-ları inkişaf etdirməklə iqtisadi, sosial və siyasi problemlərin həll edilməsi olduğu da nəzərə alınsa bu işin həyata keçirilməsi üçün hər hansı maneənin qalmadığı aydınlaşar. Güzəştli müddətin azlığı KOS subyektlərinin inkişafında aşağıdakı bir sıra problemlərin qalmasına səbəb olur:

- sahibkarlar dövriyyədən vəsaitlərin bir qismini çıxararaq faizlərin ödənilməsinə yönəldirlər ki, bu da onlara fəaliyyətlərini genişləndirmək imkanı vermir;
- güzəştli müddətin qısa olması kiçik və orta müəssisələrin nisbətən iri layihələri həyata keçirməsi imkanlarını məhdudlaşdırırlar. Sahibkarlar daha tez gəlir əldə etmək üçün əsasən həmin vəsaiti ticarət sektoruna yönəldirlər və bununla da başqa sektorlarda tələb xarici və ya iri müəssisələr tərəfindən ödənilir. Bu isə həmin sektorda rəqabətin formalaşması və inkişafına mane olur. Faktiki olaraq sahibkarlar tez gəlir əldə olunmayan və ya nisbətən riskli sahələrdə işləməyə ehtiyat edirlər;
- bu faizlərin ödənilməsi sahibkarların kommertiya banklarının kreditlərindən istifadəsinə imkan vermir. Çünki KOS subyektlərinin əksəriyyətinin eyni zamanda bir neçə quruma faiz şəklində vəsait ödəmək imkanları məhduddur. Buna görə də, güzəşt müddətini uzatmaqla

sahibkarların başqa kommersiya məqsədli mənbələrdən istifadəsinə şərait yaratmaq olar.

Kreditlərin qaytarılması müddəti də dəyişdirilməlidir. Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyinə görə kreditlər təqdim ediləndən 7 ay sonra rüblər üzrə qaytarılmalıdır. Layihəsinə reallaşdırmağa başlayandan 7 ay sonra vəsait qaytarmaq KOS subyektləri üçün problemlər yaradır, çünki hətta bəzi məhsul istehsalının və satışının mövsümi olduğunu nəzərə aldıqda bu müddət ərzində müəssisənin əsaslı mənfəət əldə edə bilməsini proqnozlaşdırmaq çətindir. Ona görə də, kredit şərtlərinin yumşaldılması vacibdir və sahibkara fəaliyyətini daha da genişləndirmək imkanı verir.

Kreditlərin müddətinin olduqca qısa müəyyənləşdirilməsi sahibkarın manevr imkanlarını məhdudlaşdırır. ABŞ-da bu müddət 25, Almaniyada 20 il və s. olduğu halda Azərbaycan Respublikasında vəsaitlərin 3 il müddətinə təqdim edilməsi əslində ölkədə uzunmüddətli kreditlərdən istifadə edilmədiyini deməkdir. Azərbaycan Respublikasında bu məsələdə Qərbi ölkələrində və hətta Mərkəzi və Şərqi Avropa dövlətlərində tətbiq edilən təcrübədən faydalanmalıdır.

Kredit şərtlərinin sahələr üzrə fərqləndirilməsi məqsəduyğundur. Kredit şərtləri bütün müəssisələr üçün eyni olmalıdır. Bu şərtlər sahənin dövlət üçün əhəmiyyətindən, kreditin qaytarılma bilmə imkanlarından və s. amillərdən asılı olaraq təsnifləşdirilməli, qısa və uzun müddətli kredit növlərindən istifadə olunmalıdır. ABŞ-da Kiçik Biznes İdarəsinin sahibkarlara verdiyi kreditlər təqdim olunduğu sahədən asılı olaraq qısa və uzun müddətli olurlar.

Vəsaitlər üçün maksimum məbləğin sahələr üzrə eyni müəyyənləşdirilməsi kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sahə üzrə inkişaf konsepsiyasına ziddir. Ayrıca sahələr üzrə fərqli məbləğlərin müəyyənləşdirilməsi və rəqəmlərin həmin sahələrdəki vəziyyəti nəzərə alaraq əldə olunması gərəkdir. Məsələn, ABŞ-da Kiçik Biznes İdarəsinin verdiyi kreditlərin məbləği nəinki müxtəlif sahələr baxımından fərqləndirilir, hətta vəsaiti alan müəssisənin sahibinin qadın, yoxsa kişi olması da nəzərə alınır.

Bütün bunlarla yanaşı, dövlət kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri ilə bağlı maliyyə siyasəti həyata keçirərkən regional amil də ön plana çəkilməlidir. Məlumdur ki, kiçik və orta müəssisələrin Bakıda cəmləşməsi tendensiyası güclüdür və bu da yerlərdə sahibkarlığın az inkişaf etməsi deməkdir. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar dövlət siyasəti həyata keçirilərkən bu amilin nəzərə alınması olduqca vacibdir, çünki regionlarda iqtisadi inkişafı təmin etmək üçün hal-hazırda sahibkarlığın inkişafına təkan vermək ən əlverişli yol hesab olunur. Regionlarda sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi təbii ki, paytaxtda iqtisadi, xüsusilə sosial problemlərin aradan qaldırılmasına ciddi yardım ola bilər. Bütün bunları nəzərə alaraq dövlət layihələri seçərkən və maliyyələşdirərkən bu amilə xüsusi diqqət yetirməlidir. Belə təcrübə regional iqtisadi inkişafda qeyri-bərabərliyin olduğu postsovet ölkələrində tətbiq olunmaqdadır.

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının maliyyələşdirilməsi yalnız dövlətin bu sahədə xüsusi qayğısı və köməyi sayəsində mümkündür. Bu öz növbəsində kiçik və orta sahibkarlıq strukturlarına yardım edərək sahə və ərazi xüsusiyyətlərini nəzərə almağı, onları uzlaşdırmağı, başqa sözlə, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin maliyyələşdirilməsi probleminin həllinə kompleks yanaşmanı nəzərdə tutmalıdır.

Təbiidir ki, kiçik və orta sahibkarlığa kömək üzrə inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsini eynilə respublikamızda tətbiq etmək mümkün deyildir. Ancaq hesab edirik ki, yuxarıda qeyd edilən Proqramların qısa məzmunu ilə tanışlıq onların hər birinin müəyyən dəyişikliklər edilməklə, Azərbaycanda da işlənib edilməsinin mümkünlüyünü göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi və onların inkişafının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi sahəsində müəyyən işlər görülmüşdür və bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Onların sırasında kiçik və orta sahibkarlıq üçün təhsil, məsləhət və informasiya xidmətlərinin təşkili, kiçik və orta bizneslə məşğul olan sahibkarlar üçün vergi yükünün azaldılmasını, xüsusi razılıq(lisenziya)tələb olunan fəaliyyət növlərinin sayının azaldılmasını, hüquqi şəxslərin qeydə alınma prosedurunun

sadələşdirilməsini, sahibkarlıq fəaliyyətinə əsassız müdaxilələrin qarşısının alınması üçün müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsini, kiçik sahibkarlar üçün mikrokreditlər verilməsi prosesinin başlanmasını və s. göstərmək olar. Bununla yanaşı, “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının dövlət Proqramı”nın yerinə yetirilməsi də və kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyinin artırılması və sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi istiqamətində müsbət irəliləyişlər olacağına ümid etməyə əsas verir. Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, altı bölmədən ibarət olan bu Proqram ümumi xarakter daşıyır və onun əksər maddələri kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına kömək edilməsi, onun tənzimlənməsi üçün müvafiq təkliflərin hazırlanmasını nəzərdə tutur. Kiçik və orta müəssisələrə kömək sahəsində bu Proqramın oynaya biləcəyi rolun əhəmiyyətini azaltmadan qeyd etmək lazımdır ki, o, kiçik və orta müəssisələrin inkişafı üçün ərazi proqramlarının işlənməsini istisna etmir və onları əvəz edə bilməz. Buna görə də, hesab edirik ki, respublikamızda kiçik və orta biznesin inkişafı üçün regionlarda mövcud olan potensialdan səmərəli istifadəyə imkan verən müvafiq ərazi proqramlarının hazırlanıb tərtibi üzrə mövcud təkliflərin də təkmilləşdirilməyə ehtiyacı vardır və bunu nəzərə alaraq müvafiq proqramın layihəsinin təklif edirik.

NƏTİCƏ

Göründüyü kimi sahibkarlıq fəaliyyəti bazar iqtisadiyyatında önəmli yer tutur. Sahibkarlıq fəaliyyəti olmadan bazar iqtisadiyyatını təsəvvür etmək mümkün deyil. Sahibkarlıq fəaliyyəti bazar iqtisadiyyatının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Hər bir ölkə öz iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək üçün ilk növbədə sahibkarlıq fəaliyyətini inkişaf etdirməli, dövlət ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı üçün stimül yaratmalıdır. Dünya təcrübəsində olduğu kimi Azərbaycanda da sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı özəl sektorda oynadığı rol baxımından maraqlıdır.

Bu buraxılış işindən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı və bunun üçün onun inkişafında ən mühüm problemlərdən biri olan sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi probleminin həlli hər bir ölkə üçün, o cümlədən Azərbaycan üçün önəmli əhəmiyyət kəsb edir. Sahibkarlığın inkişafında özəl sektor olduğu qədər də dövlət də maraqlı olmalıdır. Ən azından işsizliyin aradan qaldırılması baxımından dövlət sahibkarlıq, xüsusilə kiçik və orta fəaliyyətinin inkişafı üçün normal iqtisadi mühitin yaradılmasına borcludur.

Sahibkarlıq subyektləri ilk fəaliyyət dövrlərində yetərinə maliyyə vəsaitinə malik olmadıqlarından onların maliyyələşdirilməsinin - dövlət borcları, investisiya proqramları, bank kreditləri şəklində həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur. Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, sahibkarlıq subyektlərinin maliyyələşdirilməsinin ən fəal iştirakçılarından biri dövlətdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli 610 nömrəli fərmanı ilə təsdiq etmiş "Azərbaycan respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı" tətbiq edilməyə başlamışdır. Bu proqramda qeyd edildiyi kimi Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu, Kiçik və Orta Sahibkarlığın İnkişafı Agentliyi və rayonlarda sahibkarlığın inkişafı mərkəzləri yaradılmışdır. Məhz bu qurumlar ölkədə sahibkarlığın maliyyələşdirilməsində xüsusi rol oynayırlar. Həmçinin Azərbaycanda sahibkarlıq mühitinin formalaşması üçün vacib olan "Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında", "Müəssisələr haqqında", "Səhmdar cəmiyyətləri haqqında", "Haqsız rəqabət haqqında", "Əmək birjası haqqında", "Lizinq kompaniyaları

haqqında" və s. qanunlar, eləcə də bazar iqtisadiyyatının hüquqi mexanizminin qurulmasını təmin edən digər qanunlar qəbul olunmuşdur. Bütün görülən işləri və respublikada sahibkarlığın bugünkü inkişafını nəzərə alaraq, gələcəkdə sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadiyyatın əsas sahəsinə çevriləcəyinə inanmaq olar.

Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafının maliyyə təminatında olan problemləri aradan qaldırmaq üçün maliyyələşdirmədə tətbiq olunan metodlar və üsullar təkmilləşdirilməlidir. Bu baxımdan ölkəmizin dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin bu sahədəki təcrübəsindən, həmin ölkələrin sahibkarlığın maliyyələşdirilməsində tətbiq etdikləri metodlardan istifadə etməsi zəruridir.

Ə D Ə B İ Y Y A T S İ Y A H İ S İ

1. A.B. Abbasov “Sahibkarlıq fəaliyyəti: növləri, təşəkkülü və inkişaf problemləri” Bakı -1998.
2. Q.N. Manafov “Sahibkarlığın nəzəri və praktiki məsələləri” Bakı -1997.
3. V.B. Musayev, İ.Z. Seyfullayev “Sahibkarlığın əsasları” Bakı – 2002.
4. İ.H. İbrahimov, E.R. İbrahimov “Sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi, hüquqi mexanizmi”
5. V. Niftullayev “Sahibkarlığın əsasları” – 2007.
6. Ə. İmanov “Kiçik sahibkarlıq” Bakı – 2007.
7. A.R.-nın İqtisadi İnkişaf Nazirliyi “Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun kiçik və orta sahibkarlar üçün əyani vəsaiti”.
8. Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında A.R.-nın qanunu.
9. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin və Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatları.
10. “Azərbaycan Respublikasının Regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”
11. A.B. Abbasov, R.Ə. Abbasova, M.Ə. Əliyev və başqaları “Biznesin təşkili və idarə edilməsi”. Bakı – 2011.
12. “Lizinq fəaliyyəti haqqında” A.R. qanunu.
13. “Müəssisələr haqqında” A.R. qanunu.
14. “2012-ci il dövlət büdcəsi haqqında” A.R. qanunu.
15. “Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərinin istifadəsi qaydaları”.

İ N T E R N E T S A Y T L A R I

1. economy.gov.az
2. maliyye.gov.az
3. azstat.org
4. anfes.gov.az
5. sahibkar.biz

REFERAT

Sivilizasiyalı bazar iqtisadiyyatının formalaşmasının ən başlıca struktur komponentlərindən biri sahibkarlıq fəaliyyətidir. Sahibkarlıq fəaliyyəti fiziki və hüquqi şəxslərin mənfəət əldə etməsi məqsədilə qanunvericiliklə qadağan edilməyən təsərrüfat fəaliyyətinin bütün növləri, o cümlədən məhsul istehsalı, satışı və xidmət göstərilməsi formasında həyata keçirdikləri müstəqil təşəbbüskarlıq fəaliyyətidir. Zəngin məzmunu, müxtəlif növlərə və formalara malik olan sahibkarlıq fəaliyyəti iqtisadi və sosial tərəqqinin əsas şərtidir, sahibkarlar isə cəmiyyətin ən təşəbbüskar, çevik, elmi-texniki yenilikləri daha tez mənimsəyən və istehsalata tətbiq edən sosial təbəqəsidir.

Bazar iqtisadiyyatının əsas hərəkətverici qüvvəsi olan sahibkarlıq həmişə çalışır ki, mövcud iqtisadi resurslardan qənaətlə, səmərəli istifadə edərək dünya standartlarına uyğun rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalını artırsın, rəqabət bazarında öz təklifi ilə çıxış edə bilsin və nəticədə yüksək mənfəət götürsün. Deməli, milli iqtisadiyyatı formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək üçün sağlam sahibkarlıq mühitinin yaradılması, insanların sahibkarlıq ruhunda tərbiyə olunması və sahibkarlıq fəaliyyətinin öncül inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi zəruridir.

Müasir dövrdə sahibkarlığın inkişafında əsas məsələlərdən biri onun maliyyələşdirilməsidir. Maliyyə bazasının təşkil edilməsinin ən sadə və etibarlı variantı sahibkarlıq mülkiyyətçisinin öz vəsaitlərini və cəlb edilmiş vəsaitləri bu və ya digər formada yeni müəssisələrə yönəltməsidir. Azərbaycan iqtisadiyyatında bu məsələ ilə bağlı problem ondadır ki, yeni fəaliyyətə başlayan sahibkarlar kifayət qədər maliyyə vəsaitlərinə malik olmurlar. Dünya praktikasında bu problem müxtəlif yollarla həll olunur. İqtisadi nəticə isə eynidir. Kifayət dərəcədə maliyyə resurslarına malik olan dövlət, bank, investisiya fondları və s. böyük risk hesabına olsa da, yeni fəaliyyətə başlayan sahibkarlara yardımçı olmalıdırlar. Bu məsələlərin həllində ayrı-ayrı sərmayəçilər üçün maraqlı amil yüksək dərəcədə mənfəət əldə etmək, dövlət strukturları üçün isə məşğulluq probleminin həll

olunması və belə layihələrin sosial səmərəsidir. Ölkəmizdə sahibkarlığın, xüsusilə də kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının maliyyələşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi nəzdində Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu yaradılmışdır.

Sahibkarlığın inkişafının maliyyə təminatının məsələsinin aktuallığını nəzərə alıb buraxılış işimi bu mövzuya həsr etdim. Buraxılış işi girişdən, 3 fəsildən, 9 paraqraftan, nəticədən və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Birinci fəsil bazar iqtisadi sistemində sahibkarlıq fəaliyyəti, onun nəzəri əsasları haqqındadır. Burada sahibkarlıq fəaliyyətinin mahiyyəti, onun nəzəri və metodoloji əsasları, sahibkarlıq fəaliyyətinin formaları, eləcə də sahibkarlığın maliyyə təminatının prinsipləri öz əksini tapır.

İkinci fəsil ölkə iqtisadiyyatında sahibkarlığın inkişafının müasir vəziyyətinin təhlilindən bəhs edir. Bu fəsildə sahibkarlığın, xüsusilə də kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşmə problemlərindən, vergi siyasətinin sahibkarlığın inkişafında bir alət kimi rolundan, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun sahibkarlığın inkişafına təsirindən və onun fəaliyyətindəki problemlərdən danışılır.

Üçüncü fəsil ölkə iqtisadiyyatında sahibkarlığın inkişafının gücləndirilməsi istiqamətlərini əhatə edir. Belə ki, bu fəsildə sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi metodlarından, onlarından təkmilləşdirilməsindən, kiçik və orta sahibkarlığın maliyyə təminatının gücləndirilməsi istiqamətlərindən, eyni zamanda kiçik və orta sahibkarlığın maliyyə təminatı sahəsində dövlət siyasətinin istiqamətlərindən bəhs olunur.

Tədqiqatın aktuallığı. Azərbaycan Respublikasında sağlam milli iqtisadiyyatın formalaşması və sahibkarlıq fəaliyyətin inkişafı xeyli dərəcədə vergi siyasətinin tlmı və praktiki tərəfindən əsaslandırılmış qaydada təkmilləşdirilməsi və tətbiqindən çox asılıdır. Bununla yanaşı, ytransformasiya olunan iqtisadiyyatda həmin prosesi ləngidən amillər fəaliyyət göstərir ki, o da sahibkarlıq fəaliyyətinə yönəldilən kredit resurslarının həcminin və bu sferanın cəlbedicilik mühitinin səmərəliyinin azaldılmasında işsizliyin sayının artırılmasına və digər problemlərə

gətirib çıxardır. Nəticədə, həm bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılmasının vasitələrindən həm də onun sabitləşdirilməsinin iqtisadi artımı təmin edən amillərdən biri kimi sahibkarlıq fəaliyyəti özünün potensial imkanlarını reallaşdırabilmiş. Milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi vasitələri makro iqtisadi sabitliyin təmin edilməsində, iqtisadiyyatın və onun ayrı-ayrı sektorların, hətta belə bazar infrastrukturunun inkişafında mühüm rol oynayır. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı ənənəvi və alternativ maliyyə vasitələrindən istifadə etməklə yeni iş yerlərinin yaradılması, büdcə vəsaitlərinin bu məqsədlə istifadə edilməsinin qarşısının alınması, büdcə vəsaitlərinin artırılması və səmərəli istifadə edilməsinə şərait yaradır. Bazar münasibətlərinə keçid hələki, vergi siyasəti tərəfindən ölkə sahibkarlıq fəaliyyəti prosesini fəallaşdırılmasına, investisiya fəaliyyətinin canlandırılmasına və s. zəmin yaratmamışdır. Deməli ölkədə bazar iqtisadiyyatının normal fəaliyyət göstərməsi üçün onun əsasını təşkil edən bütün zəruri ünsürlərinin, xüsusilə sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması və inkişafı zəruridir. Son illər həyata keçirilən iqtisadi islahatlar Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına təkan vermiş, əhəlinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasında və iqtisadiyyatının inkişafında sahibkarlığın rolunu artırmışdır. Lakin bununla yanaşı, ölkədə keyfiyyətli məhsul bolluğunun yaradılmasında rəqabətə davamlı istehsal sahələrinin inkişafında və əhəlinin məşqullüqün təmin olunmasında sahibkarlıq hələdə həlledici amilə çevrilməmişdir.

İqtisadi inkişafa müasir səviyyəsinə uyğun respublikada sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsinin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi, ölkədə işgüzar fəaliyyəti həvəsləndirmək məqsədilə vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra problemlərin mövcudluğu tədqiqat mövzusunun seçilməsinə əsas vermişdir. Bu problemlərin tədqiq edilib öyrənilməsi, ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına uyğun vergi siyasətinin metodoloji müddəalarının və praktiki prosedurlarının işlənilib hazırlanmasına imkan yaratmışdır.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı prosesində ona təsir göstərən amillərin qiymətləndirilməsi ilə dünyanın bir sıra iqtisadçı alimləri, o cümlədən A.Smit, Y.Şumpeter, L.Mizes, F.Xayekin, R.Kantinyon, İ.Sey, F.Nayt, A.Tyünen, K.Marks, C.M.Keyns, M.Fredman, D.A.Bağirov, M.X.Həsənlı, Y.A.Kəlbiyev, A.Q.Musayev, M.M.Sadiqov, S.A.Belousov, N.E.Zayats və başqaları məşqul olmuşdurlar.

Beləliklə, bu sahədə mövcud olan elmi tədqiqat işlərinin təhlili göstərir ki, xarici ölkələrin və respublikamızın alimlərinin tədqiqatlarında sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında vergi siyasətinin rolu kompleks şəkildə öyrənilsədə, iqtisadi münasibətlər inkişaf etdikcə bu fəaliyyətin inkişafının yeni-yeni istiqamətlərinin öyrənilməsi öz elmi aktuallığını itirmir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Maqistr işinin əsas məqsədi bazar münasibətləri şəraitində Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətinin müasir vəziyyətinin araşdırılması və bu fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə vergi siyasətinin təkmilləşdirilməsi üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrin işləyib hazırlamaqdan ibarətdir. Qoyulmuş məqsədə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələrin həl edilməsi zəruri hesab edilmişdir.

- sahibkarlığın iqtisadi aktivliyin formalaşmasında rolunu, onun yaranma tarixini, iqtisadi mahiyyətini, formalarını, sahibkarlığın inkişaf prinsiplərini açıqlamaq;
- Azərbaycan Respublikasında kiçik sahibkarlığın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi problemlərini xronoloji ardıcılıqla araşdırmaq;
- Sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı vergi orqanlarının qarşısında duran vəzifələri araşdırmaq, bu sahədə görülən tədbirləri təhlil etmək;
- Kiçik biznesin inkişafında vergilərin rolu, onların sahibkarlıq fəaliyyətinə təsirini müəyyən etmək;
- Sahibkarlığın inkişafında vergitutmanın təkmilləşdirilməsi sahəsində görülən tədbirləri açıqlamaq və bu sahədə müəyyən təkliflər vermək;
- Sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılması mexanizmini müəyyən etmək.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasları. Magistr işinin nəzəri mənbələrini Azərbaycanın və xarici ölkələrin iqtisadçı alimlərinin sahibkarlığın inkişafı, vergi siyasəti, dövlət qanunvericilik aktları, normativ sənədlər, qərarlar, proqnozlar və metodik tövsiyələri təşkil edir. Tədqiqat işində abstraksiya, təhlil və sintez, induksiya və deduksiya, sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil, qrafik, korrelyasiya, regresiya və s. metodlarında istifadə edilib.

Tədqiqatın predmeti və obyektı. Tədqiqatın predmeti kimi Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi, obyektı isə vergi sistemi və onun sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına təsiridir.

Tədqiqatın informasiya bazasını-Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin illik hesabatları, İqtisadi İnkişaf, Maliyyə və Vergilər Nazirliyinin materialları, Milli Məclisin büdcə ,vergi siyasəti, sahibkarlıq sahəsində qanunvericilik materialları, internet şəbəkəsində mövzuya uyğun mövcud informasiyalar təşkil edir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Dissertasiya işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- bazar münasibətləri şəraitində sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması, inkişafı və maliyyələşməsinin yeni nəzəri metodoloji aspektlərdən öyrənilib aşkara çıxarılması.
- sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili prinsipləri tədqiq edilib öyrənilmiş və onun maliyyə sisteminin səmərəliliyinin artırılmasında rolu əsaslandırılmışdır.
- iqtisadi inkişafın hazırkı mərhələsinə uyğun vergi siyasətinin elmi-nəzəri konsepsiyası işlənib hazırlanmışdır.
- sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında vergi siyasətinin rolu açıqlanmış və gələcək fəaliyyət istiqaməti müəyyən olunmuşdur.

- sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında vergi strategiyası konseptualistiqamətləri hazırlanmış və stimullaşdırılması üzrə tövsiyələr verilmişdir.

İşin praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələrinin tətbiqi, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına, onun səmərəliliyinin artırılmasına, yeni iş yerlərinin açılmasına təsir göstərməklə yanaşı həm də tədris prosesində istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işinin quruluşu. Disertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Göründüyü kimi sahibkarlıq fəaliyyəti bazar iqtisadiyyatında önəmli yer tutur. Sahibkarlıq fəaliyyəti olmadan bazar iqtisadiyyatını təsəvvür etmək mümkün deyil. Sahibkarlıq fəaliyyəti bazar iqtisadiyyatının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Hər bir ölkə öz iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək üçün ilk növbədə sahibkarlıq fəaliyyətini inkişaf etdirməli, dövlət ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı üçün stimulyaratmalıdır. Dünya təcrübəsində olduğu kimi Azərbaycanda da sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı özəl sektorda oynadığı rol baxımından maraqlıdır.

Bu buraxılış işindən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı və bunun üçün onun inkişafında ən mühüm problemlərdən biri olan sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi probleminin həlli hər bir ölkə üçün, o cümlədən Azərbaycan üçün önəmli əhəmiyyət kəsb edir. Sahibkarlığın inkişafında özəl sektor olduğu qədər də dövlət də maraqlı olmalıdır. Ən azından işsizliyin aradan qaldırılması baxımından dövlət sahibkarlıq, xüsusilə kiçik və orta fəaliyyətinin inkişafı üçün normal iqtisadi mühitin yaradılmasına borcludur.

Sahibkarlıq subyektləri ilk fəaliyyət dövrlərində yetərinə maliyyə vəsaitinə malik olmadıqlarından onların maliyyələşdirilməsinin - dövlət borcları, investisiya proqramları, bank kreditləri şəklində həyata keçirilməsi məqsədəuyğundur. Belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, sahibkarlıq subyektlərinin maliyyələşdirilməsinin ən fəal iştirakçılarından biri dövlətdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli 610 nömrəli fərmanı ilə təsdiq etmiş "Azərbaycan respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı" tətbiq edilməyə başlamışdır. Bu proqramda qeyd edildiyi kimi Azərbaycan Respublikası

Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu, Kiçik və Orta Sahibkarlığın İnkişafı Agentliyi və rayonlarda sahibkarlığın inkişafı mərkəzləri yaradılmışdır. Məhz bu qurumlar ölkədə sahibkarlığın maliyyələşdirilməsində xüsusi rol oynayırlar. Həmçinin Azərbaycanda sahibkarlıq mühitinin formalaşması üçün vacib olan "Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında", "Müəssisələr haqqında", "Səhmdar cəmiyyətləri haqqında", "Haqsız rəqabət haqqında", "Əmək birjası haqqında", "Lizinq kompaniyaları haqqında" və s. qanunlar, eləcə də bazar iqtisadiyyatının hüquqi mexanizminin qurulmasını təmin edən digər qanunlar qəbul olunmuşdur. Bütün görülən işləri və respublikada sahibkarlığın bugünkü inkişafını nəzərə alaraq, gələcəkdə sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadiyyatın əsas sahəsinə çevriləcəyinə inanmaq olar.

Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafının maliyyə təminatında olan problemləri aradan qaldırmaq üçün maliyyələşdirmədə tətbiq olunan metodlar və üsullar təkmilləşdirilməlidir. Bu baxımdan ölkəmizin dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin bu sahədəki təcrübəsindən, həmin ölkələrin sahibkarlığın maliyyələşdirilməsində tətbiq etdikləri metodlardan istifadə etməsi zəruridir.

РЕЗЮМЕ

Предпринимательство как одна из конкретных форм проявления общественных отношений способствует не только повышению материального и духовного потенциала общества, не только создает благоприятную почву для практической реализации способностей и талантов каждого индивида, но и ведет к единению нации, сохранению ее национального духа и национальной гордости.

Актуальность темы исследования заключается в том, что стратегическими задачами экономики Азербайджана являются развитие отечественного наукоемкого производства, разработка и освоение новых информационных технологий, ориентированных на получение конкурентоспособной продукции и обеспечение интересов национальной экономической безопасности за счет сохранения и развития промышленного и научно-технического потенциала республики.

На сегодняшний день в мире не существует общепринятого определения предпринимательства. Американский ученый, профессор Роберт Хизрич определяет "предпринимательство как процесс создания чего-то нового, что обладает стоимостью, а предпринимателя — как человека, который затрачивает на это все необходимое время и силы, берет на себя весь финансовый, психологический и социальный риск, получая в награду деньги и удовлетворение достигнутым". В американской учебной и научной литературе дается множество других определений, характеризующих предпринимательство и предпринимателя с экономической, политэкономической, психологической, управленческой и других точек зрения.

SUMMARY

Business as one of concrete forms of manifestation of the public relations promotes not only to increase of material and spiritual potential of society, not only creates favorable circumstances for practical realization of abilities and talents of each individual, but also conducts to a nation unification, preservation of its national spirit and national pride.

Relevance of a subject of research is that strategic problems of economy of Azerbaijan are development of domestic knowledge-intensive production, development and development of the new information technologies focused on receiving competitive production and ensuring interests of national economic security at the expense of preservation and development of industrial and scientific and technical capacity of the republic.

Today in the world there is no standard definition of business. The American scientist, professor Robert Hirsch defines" business as process of creation something new that possesses cost, and the businessman — as person who spends for this all necessary time and forces, assumes all financial, psychological and social risk, receiving in an award money and satisfaction reached". In the American educational and scientific literature the set of other definitions characterizing business and the businessman from economic, political economic, psychological, administrative and other points of view is given.

*«Magistr Mərkəzi»nin II kurs magistrı Abdullayeva Səidə Kamil qızının
«Azərbaycanda sahibkarlığın maliyyə təminatı problemləri»
mövzusunda yazdığı magistr dissertasiya işinə*

RƏY

Dövlətin maliyyə siyasətinin tərkib hissəsi kimi büdcə və vergi siyasətinin işlənilib hazırlanmasında dövlət hakimiyyətinin qanunverici və icraedici həlqələri iştirak edir. Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının inkişaf xüsusiyyətləri şəraitində cari dövr və perspektiv üçün ölkənin iqtisadi siyasətinin, o cümlədən maliyyə-büdcə siyasətinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsində Respublika prezidenti aparıcı rol oynayır.

Maliyyə və vergi nəzarəti Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin səlahiyyətləri çərçivəsindədir. Bundan başqa, nəzarət funksiyasını informasiyanın düzgünlüyünü yoxlayan və bunları mühasibat və vergi hesabatlarında əks etdirən auditorlar, vergilərin bütün səviyyəli büdcələrə tam və vaxtında yığılması, vergitutma obyektlərinin uçotu, habelə vergi qanunvericiliyinə riayət olunması üzərində nəzarəti vergi orqanları həyata keçirirlər.

Maqistr işini yerinə yetirərkən müəllif geniş ədəbiyyatdan, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarından, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin normativ sənədlərindən istifadə etmişdir. Bu baxımdan maqistr işi dolğun və tam yerinə yetirildiyindən onun müdafiəyə buraxılmasını məqsədəuyğun hesab edirəm.

Elmi rəhbər:

prof. Kərimov A.M.

*«Magistr Mərkəzi»nin II kurs magistrı Abdullayeva Səidə Kamil qızının
«Azərbaycanda sahibkarlığın maliyyə təminatı problemləri»
mövzusunda yazdığı magistr dissertasiya işinə*

RƏY

Müasir dövrdə sahibkarlığın inkişafında əsas məsələlərdən biri onun maliyyələşdirilməsidir. Maliyyə bazasının təşkil edilməsinin ən sadə və etibarlı variantı sahibkarlıq mülkiyyətçisinin öz vəsaitlərini və cəlb edilmiş vəsaitləri bu və ya digər formada yeni müəssisələrə yönəltməsidir. Azərbaycan iqtisadiyyatında bu məsələ ilə bağlı problem ondadır ki, yeni fəaliyyətə başlayan sahibkarlar kifayət qədər maliyyə vəsaitlərinə malik olmurlar. Dünya praktikasında bu problem müxtəlif yollarla həll olunur. İqtisadi nəticə isə eynidir. Kifayət dərəcədə maliyyə resurslarına malik olan dövlət, bank, investisiya fondları və s. böyük risk hesabına olsa da, yeni fəaliyyətə başlayan sahibkarlara yardımçı olmalıdırlar. Bu məsələlərin həllində ayrı-ayrı sərmayəçilər üçün maraqlı amil yüksək dərəcədə mənfəət əldə etmək, dövlət strukturları üçün isə məşğulluq probleminin həll olunması və belə layihələrin sosial səmərəsidir. Ölkəmizdə sahibkarlığın, xüsusilə də kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının maliyyələşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi nəzdində Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu yaradılmışdır.

Maqistr işini yerinə yetirərkən müəllif geniş ədəbiyyatdan, Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarından, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin normativ sənədlərindən istifadə etmişdir. Bu baxımdan maqistr işi dolğun və tam yerinə yetirildiyindən onun müdafiəyə buraxılmasını məqsədəuyğun hesab edirəm.

Rəyçi:

i.e.n. dos. Abbasov S.A.

